

NÁRODOPISNÝ VĚSTNÍK

Bulletin d'ethnologie

XXIV (66)

Česká národopisná společnost
Praha 2007

NÁRODOPISNÝ VĚSTNÍK

Bulletin d'ethnologie

Recenzovaný časopis

Redakční rada: PhDr. Karel Altman, CSc., PhDr. Helena Beránková, Mgr. Daniel Drápala, Ph.D., Mgr. Marta Kondrová, PhDr. Ludmila Kopalová, PhDr. Helena Mevaldová, Doc. PhDr. Ladislav Mlynka, CSc., Doc. PhDr. Irena Štěpánová, CSc., PhDr. Miroslav Válka, Ph.D. (předseda), Mgr. Jiřina Veselská

Redaktor: Mgr. Daniel Drápala, Ph.D.

Studie a materiálové příspěvky recenzovali: Doc. PhDr. Irena Štěpánová, CSc., PhDr. Helena Beránková, Doc. PhDr. Ladislav Mlynka, CSc., PhDr. Helena Mevaldová, Mgr. Jiřina Veselská, Mgr. Daniel Drápala, Ph.D., PhDr. Jana Pospíšilová

Datum vydání: 20. prosince 2007

ISSN 0323–2492

Obsah

Úvodem (<i>Redakce</i>).....	5
Studie – Žena a tradice	
<i>Jiřina Veselská</i> , „Neměla jsem lehký život, ale ničeho nelituji...“ Život vesnických žen ve vzpomínkách.....	7
<i>Markéta Holubová</i> , Obraz ženy v kramářské produkci	32
<i>Petra Chrenková</i> , Postavenie žien vo vybraných obciach severného Slovenska. Reflexia využitia metódy oral history v kulturologickom výskume ...	39
<i>Dana Veselská</i> , „Ženu statečnou kdo nalezne. Neb daleko nad perly cena její.“	45
<i>Václav Michalička</i> , Postavení žen v „řemenářské“ obci Metylovice	55
<i>Klára Pilíková</i> , Barbora Hoblová	64
<i>Eva Románková</i> , Matka, babička, kmotra – tři ženy v dětském světě.....	74
Materiály	
<i>Pavel Havránek</i> , Vystěhovalectví z českých zemí na Krym.....	83
Personalia	
Životní jubileum významné slezské badatelky. 85. narozeniny PhDr. Zdeny Vachové (<i>Jiřina Veselská</i>).....	100
Výběrová bibliografie PhDr. Zdeny Vachové (<i>Jiřina Veselská</i>)	102
Příspěvek k jubileu Dagmar Klímové-Rychnové (<i>Anna Veliká</i>).....	106
Výběrová bibliografie Dagmar Klímové-Rychnové (za léta 1954–1988) (<i>Anna Veliká</i>).....	109
Josefu Vařekovi k osmdesátinám (<i>Lydia Petráňová</i>).....	110
Padesát let práce pro Ostravsko. K životnímu jubileu PhDr. Jitky Noušové (<i>Jiřina Veselská</i>).....	112
Bibliografie PhDr. Jitky Noušové (<i>Jiřina Veselská</i>)	114
Věra Kovářů jubilující (<i>Helena Beránková</i>).....	120
Amari Eva Amari Legenda – Naše Eva naše Legenda (<i>Tomáš Šenkyřík</i>)	121
Eva Romana Melmuková-Šašecí. Mozaika k životnímu jubileu (<i>Lia Ryšavá</i>) ...	124
Publikační činnost Evy Romany Melmukové-Šašecí (<i>Lia Ryšavá</i>).....	128
Blahopřání k životnímu jubileu Luďka Štěpána (<i>Ilona Vojancová</i>)	130
Výběrová bibliografie Luďka Štěpána (<i>Ilona Vojancová</i>).....	131
Jubileum Ludvíka Skružného (<i>Alena Kalinová</i>).....	132
Životní jubileum docentky Ludmily Sochorové (<i>Irena Štěpánová</i>)	135
PhDr. Jaroslava Krupková, CSc. – jubilující (<i>Jan Pargač</i>)	136

Knihy

Milena LENDEROVÁ – Karel RÝDL: Radostné dětství?	
Dítě v Čechách devatenáctého století (<i>Markéta Holubová</i>)	139
Blanka PETRÁKOVÁ: Lidový kroj luhačovického Zálesí (<i>Alena Prudká</i>)	141
Martin ŠIMŠA – Petra KALÁBOVÁ a kolektiv: Muzeum vesnice jihovýchodní Moravy (<i>Jiří Langer</i>)	142
Acta musealia Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně. Suplementa 2006/1. František Bartoš jazykovědec, pedagog, etnograf. Konference k 100. výročí úmrtí (<i>Daniel Drápala</i>)	145

Výstavy

Svět pod sklem (<i>Alena Křížová</i>)	149
K výstavě O práci lidských rukou ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm (<i>Karel Pavlišník</i>)	150
Ztratila sem fěrtúšek... Výstava o lidovém kroji luhačovického Zálesí (<i>Ludmila Tarcalová</i>)	153
Foto Koukal Uherský Ostroh. Fotoateliér Antonína Koukala (1925–1956) (<i>Klára Brožovičová</i>)	155
Dcerám českým. Výstava o ženském vzdělávacím spolku Vesna v Brně 1870–1920 (<i>Irena Štěpánová</i>)	157
Pokyny pro úpravu příspěvků Národopisného věstníku (<i>Redakce</i>)	160
Do Národopisného věstníku 2007 přispěli	161

Úvodem

Národopisný věstník vstupuje v roce 2007 svým 24., respektive 66. ročníkem již do druhé stovky let své existence. Vedení *České národopisné společnosti* proto iniciovalo po proměně vnějšího vzhledu v minulém roce také další kroky, které by měly vést ke zkvalitnění tohoto druhého nejstaršího oborového periodika u nás.

V září 2007 se tak poprvé sešla redakční rada *Národopisného věstníku* ve složení PhDr. Karel Altman, CSc., PhDr. Helena Beránková, Mgr. Daniel Drápala, Ph.D. (redaktor), Mgr. Marta Kondrová, PhDr. Ludmila Kopalová, PhDr. Helena Mevaldová, Doc. PhDr. Ladislav Mlynka, CSc., Doc. PhDr. Irena Štěpánová, CSc., PhDr. Miroslav Válka, Ph.D. (předseda), Mgr. Jiřina Veselská. Při sestavování redakční rady bylo bráno v potaz zastoupení širokého spektra univerzitních, akademických i muzejních pracovišť, což by mělo do budoucna zajistit tematickou i metodologickou pestrost příspěvků určených k publikování.

Druhou novinkou letošního věstníku je zavedení recenzních posudků u studií. Všechny studie a materiálové články stejně jako Personalia a oddíly recenzního charakteru uzavírá nově také anglické resumé, které by mělo alespoň v základech zpřístupnit teze otištěných textů pro zahraniční badatele. Za stejným účelem byla zřízena i internetová prezentace *Národopisného věstníku* na webových stránkách Společnosti (www.narodopisnaspolcnost.cz).

Všechny tyto aktivity jsou vlastně logickým vyústěním vývoje *Národopisného věstníku* v posledních dvou desetiletích, během nichž se jej podařilo nejen revitalizovat a zajistit roční periodicitu vydávání, ale postupně věstník profilovat mimo jiné také jako prostor pro setkávání různých generací etnologické obce i jimi užívaných metod. V rámci jednoho čísla jsou tak publikovány nejen příspěvky etablovaných osobností naší etnologie, ale také zástupců mladé generace – čerstvých absolventů nebo dokonce studentů závěrečných ročníků, kteří projevují svůj zájem o obor kvalitními školními pracemi a následně i prvními kroky v oblasti publikační.

Jednotícím tématem studií, tvořících základ letošního věstníku, je žena a tradice. K jeho výběru vedlo redakci završení dvouletého grantu *Dokumentace stereotypů v denním režimu žen ve 20. století* realizovaného v rámci *České národopisné společnosti* Mgr. Jiřinou Veselskou. Dílčí informace byly publikovány již v minulém roce, letošní věstník proto přináší závěrečné výstupy v podobě studie „*Neměla jsem lehký život, ale niče ho nelituji...*“ *Život vesnických žen ve vzpomínkách*. Na tento úvodní příspěvek navazují další články, které se věnují problematice ženy z různých úhlů pohledu. K již tradičním oddílům náleží Personalia a recenze knih a výstav. Do budoucna by redakce ráda posílila právě tuto recenzní část věstníku, kde se nabízí ideální prostor pro diskuzi i důkladnější analýzu knižních novinek, výstavních akcí a uskutečněných konferencí.

Veškeré plány do budoucna jsou pochopitelně vždy závislé na šíři autorské obce, jejíž členové se svými příspěvky podílejí na obsahové skladbě *Národopisného věstníku*.

Pravidla, kterými se v dnešní době musí řídit většina našich etnologických pracovišť (např. při vyhodnocování svých odborných aktivit), bohužel často nejsou našemu oboru – a společenským vědám obecně – příznivě nakloněna. Schopnost či ochota hodnotitelských institucí uznávat publikování často jen v jediném oborovém časopise značně ztěžuje pozice nejen vydavatelům dalších periodik a sborníků, ale i samotným odborným pracovníkům. Prostor pro uplatnění jejich výzkumných a dokumentačních výstupů se jim tak značně a nepřírozeně zužuje. Negativní dopad to má pochopitelně také na přirozený vývoj oboru samotného, jemuž i na malém geografickém prostoru České republiky prospívá profilování několika různých oborových titulů. Věřme tedy, že se v budoucnu podaří tuto pro společenské vědy obecně nepříznivou situaci zvrátit.

Redakce

„Neměla jsem lehký život, ale ničeho nelituji...“

Život vesnických žen ve vzpomínkách

Jiřina Veselská

Název následující statě byl převzat ze závěru vzpomínek jedné z žen, které se podílely na realizaci průzkumu věnovaného jejich každodennímu životu na vesnici převážně ve druhé polovině 20. století.

V letech 2004 a 2005 se uskutečnil za pomoci dopisovatelů ČNS, studentů a seniorek z různých míst zjišťovací průzkum, zaměřený na uchování autentických vzpomínek žen, které prožily převážnou část svého aktivního života v různých regionech, převážně od konce 2. světové války do konce 20. století.¹ Na první pohled bychom mohli předpokládat, že je to téma natolik živé a mnohdy i ožehavé, že o spolupracovníky a informátorky nebude nouze. Také proto, že jejich věk většinou ohrožuje včasné zaznamenání charakteristických rysů každodenního života, ačkoliv o významu osobních výpovědí jistě nikdo nepochybuje. Obecné povědomí o neradostné situaci rolnických rodin po roce 1948 bylo formulováno mj. televizními dokumenty, které v nedávné době představily typické příběhy selských rodů, které byly obětí uplatňování zákona o kolektivizaci a pokynů k likvidaci vesnických boháčů.

Již po prvním seznámení s výsledky musíme s politováním konstatovat, že územní zastoupení jednotlivých oblastí a míst, z nichž byly vzpomínky získány, není rovnoměrné, stejně jako rozsah výpovědí a zejména jejich obsah. Tato skutečnost se netýká pouze zápisů dopisovatelů ČNS, ale také studentských prací. Výjimkou jsou záznamy vzpomínek žen ze čtyř valašských obcí (Velké Karlovice, Francova Lhota, Valašská Polanka a Halenkov) a obce Raškovice (okres Frýdek-Místek), pořízené zdejšími kronikářkami a ženami samotnými.

Po vyhodnocení prvního kola shromažďování memoárů je zřejmé, že pořízení dalších nebude jednoduché a nutně bude muset dojít k územně rovnoměrnému vytipování lokalit a v nich získat ke spolupráci větší počet kronikářů, znalců místních poměrů a samotných informátorek.

Jako první spolupracovníci byli osloveni dle současného adresáře dopisovatelé ČNS, kteří při výběru informátorek vycházeli z osobní znalosti poměrů ve svém bydlišti nebo okolí. Na pomoc a vysvětlení záměru jim byl zaslán komentovaný seznam otázek, které vycházely z obsahu průzkumu. Odezva byla z hlediska zastoupení územního velmi nerovnoměrná, jako tomu bylo již při minulých dotazníkových

¹ Dílčí informace publikována v příspěvku: VESELSKÁ, J.: *Dokumentace stereotypů v denním režimu žen ve 20. století*. Národopisný věstník 23 (65), 2006, s. 22–25.

akcích, odpověděli jen ti neaktivnější. Několik jich zapsalo vzpomínky své manželky, protože se jim nedařilo najít takou osobu, která by souhlasila se zaznamenáním svých často velmi dramatických životních osudů. Mezi dokumenty převažovaly ty, které byly pořízeny ve středočeských a jihočeských obcích, kde působí značná část aktivních dopisovatelů. Většina ze spolupracovníků se setkávala často s ostýchavostí a obavou informátorek ze zneužití poskytnutých informací, mnohé měly obavu z posměchu nad jejich názory. Sami dopisovatelé si ale uvědomovali, že byli svědky změn, kterými život žen na vesnici procházel v posledním půlstoletí. Za všechny to vyjádřil jeden z nich: „*Ve druhé polovině 20. století prožily ženy těžký život. Na venkově při zemědělství sehrály důležitou úlohu a byly na ně kladeny velké požadavky, zvláště do té doby, než ruční práce byla nahrazena stroj. mechanizací na všech úsecích práce. Situace pro ženy byla snazší až koncem 20. století. Zlepšena byla i jejich finanční otázka. O podrobnostech života bylo napsáno již mnohé, ale pamětníci zestárlí a odcházejí.*“²

Z obsahu zasláných zápisů byly využity zejména vzpomínky na poměry v rodinách, kde ženy prožívaly dětství, rodinný život včetně popisu poměrů majetkových, atmosféry v obci, zaměstnání. Velmi zajímavé byly závěrečné pasáže vzpomínek, kdy ženy popisovaly svůj současný život, komentovaly život svých dospělých dětí a vnoučat. Mnohé končily hodnocením prožitých let, významu víry pro plnohodnotný osobní i rodinný život, ale také stýskáním nad osamělostí po odchodu partnera.

Pokud hovořily o svém životě v dospělosti, často si znovu připomínaly hořké chvíle spojené se zakládáním JZD, těžkou prací za minimální odměnu v počátcích společného hospodaření, ale také zlepšení vybavení domácnosti v následujících letech včetně možnosti využívat rekreace, kulturní zájezdy, v době jejich mládí neexistující.

Záznamy vzpomínek, které pořídili dopisovatelé z vyprávění vlastních manželek, byly v několika případech rozšířeny o jejich vlastní komentář nebo doplněny. Jeden z dopisovatelů zapsal vzpomínky své sestry, která žila v jiném místě než on sám, další popsali životní příběh své matky.³ Některé z dopisovatelek byly také informátorkami a popsaly svůj život na vesnici od útlého mládí až do současnosti.⁴ Ze všech

---

² Josef Milatský, Batelov, dopis bez data, nahrazuje záznam rozhovoru. Dopisovateli se nepodařilo získat ke spolupráci žádnou informátorku. Uloženo v Archivu ČNS.

³ Mgr. Josef Černý z Nikolčic, jméno sestry neuvedeno (* 1946). František Pešík zaznamenal životní osudy své matky Marie Pirnerové (* 1890) z Malé Černé Hatě, stejně jako Karel Klik z Deštné (* 1904). Jan Novotný z Levína srovnával život svých babiček, jejich rok narození neuvedl, sám narozen 1928. Věra Halíková zaznamenala vzpomínky Jiřiny Vávrové, své matky narozené 1929. Vše uloženo v Archivu ČNS.

⁴ Jaroslava Žváčková (* 1941) z Postřelmůvku a Eliška Procházková ze Zvoleněvsi (* 1925). Vše uloženo v Archivu ČNS.

zaslaných podkladů se života v typicky venkovské rodině netýkal pouze jeden, ačkoli informátorka na vesnici žije, ale celý život pracovala v průmyslu.⁵

Některí dopisovatelé bez rozdílu, zda muži nebo ženy, použili soupis základních okruhů otázek jako dotazník, kde formulovali jednovětě anketní odpovědi. Tyto informace jsou strohé a byly bohužel málo použitelné.⁶ Statistika říká, že bylo získáno pouze 20 zápisů, což je vzhledem k počtu dopisovatelů v adresáři zhruba 12%.

Některé informace byly získány z Archivu rukopisů ČNS, i když jejich původní účel byl jiný. Týkaly se zejména oblasti Českomoravské vysočiny, okolí Pelhřimova a středních Čech, Hané. Většinou byly pořízeny a zaslány do archivu ČNS tehdejšími dopisovateli na počátku osmdesátých let. Jejich obsah je velmi kritický k poměrům spojeným s kolektivizací, životu v době počátku existence družstev, povinným dodávkám produktů, působení funkcionářských aktivů, které často velmi nevybíravým způsobem přesvědčovaly o užitečnosti společného hospodaření.⁷ Každodenního života v té době se ale málo dotýkají.

Z Trávník (okres Kroměříž) a Brda (okres Plzeň sever) byly v archivu uloženy přílohy obecních kronik a kopie zápisů, z nichž využitelné byly ty, které se týkaly období od poloviny let padesátých do konce let sedmdesátých. Zvláště pasáže věnované založení JZD, poměrů v obcích a postojích jednotlivých osob doplňují celkový obraz o životě na vesnici v období zhruba třiceti let, kdy se nejvíce proměňoval.⁸

Nepříliš obsáhlou, ale z hlediska dokumentace významnou skupinu tvoří zápisy o životě námezdních zemědělských dělnic a jejich práci v hospodářských dvorech. O životních podmínkách této sociální skupiny víme poměrně málo, i když se výrazně lišily od života selských i chalupnických rodin. Mezi nimi vyniká zápis Zdeňka Militkého z roku 1982, obdobně zapsala vyprávění ženy žijící v osadě u slezských Kravař Jana Nevřelová.⁹

Druhou skupinou spolupracovníků tvořili studenti dvou ročníků oboru historie – muzeologie FPF Slezské univerzity v Opavě. V letech 2004 a 2005 v rámci předmětu Výběrová témata z etnografie byla provedena krátká instruktáž, o jaké informátorky máme zájem, jak by měl být rozhovor a zejména jeho záznam proveden. Výběr respondentek nebyl omezen, v úvodním pohovoru bylo doporučeno, aby

⁵ Záznam Milana Škorpíka z Přibyslavic.

⁶ Záznamy z Knínice u Boskovic, Kurovic, Čmelin.

⁷ Např. korespondence Jaroslava Musila ze Žižkova Pole (Archiv ČNS, inv. č. 1143/90), Antonína Moravce z Čechovic (inv. č. T 413) a Josefa Kráma z Křeče (inv. č. neuvedeno, došlo 6.3.1984).

⁸ Historická studie (Co není v kronice obce) Trávník II. díl, sestavil František Kadlčík, Archiv ČNS, čj. 1387/81. Pešík, F.: *Opis kroniky obce Brdo*, kap. Kalouskovic rodina očima sousedů, s. 177–178; Obytné stavení, chlív, s. 193–194; Přesvědčovací metody předcházející založení družstev, s. 375; Hospodaření JZD, s. 375–382. Archiv ČNS.

⁹ Vyprávění paní Marie Ježkové (* 1898), Dřevěnice, zapsal Zdeněk Militký, Archiv ČNS inv. č. 213/82. NEVŘELOVÁ, J.: *Život Anny Nevřelové z Nového Dvora u Opavy* (* 1924). Studentská práce FPF SU Opava, 2005, uloženo v Archivu ČNS.

se obrátili na své prarodiče, neboť se předpokládalo, že prožili převážnou část svého aktivního života po 2. světové válce, tj. v době, která nás zvláště zajímala. Na vesnické prostředí nebyl kladen důraz také proto, že záznamy z městských rodin mohly poskytnout potřebný srovnávací materiál.

Celkem bylo získáno téměř 50 zápisů, z nichž některé byly poměrně obsáhlé a osobní zaujetí dokumentátorů bylo patrné. Někteří studenti v závěru zápisu konstatovali, že vůbec netušili, jaký složitý osud měli jejich příbuzní, a rozhovor byl často prvním úzkým kontaktem s rodinnou historií.¹⁰ Z odevzdaného počtu bylo využito celkem 11 záznamů, které dokumentovaly život na vesnici. Celkem 15 záznamů bylo příliš krátkých, ostatní se týkaly života ve městech a pro zaměření průzkumu byly v současné době irelevantní, i když v budoucnu dobře využitelné. Většina studentů se opírala o osnovu rozhovoru, kterou obdrželi, proto v několika případech je záznam koncipován jako obsáhlé odpovědi na otázky, nikoliv plynulé vyprávění. V několika případech bylo jejich setkání s realitou minulých let zřejmě překvapující. Např. jeden ze studentů si vybral jako informátorku ženu, která prožila celý život ve Zlíně, po ztrátě zaměstnání se vrátila na vesnici a o dramatické situaci rodiny na vesnici svého mládí se vyjadřovala velmi kriticky.¹¹ I když řada studentských záznamů nemohla být momentálně využita, význam, jaký mělo splnění zadání pro jejich povědomí o poměrech v padesátých a šedesátých let, je nenahraditelný.

Poslední skupinou informátorek byly vesnické ženy z Valašska a Pobeskydí. Záznamy z Valašska byly pořízeny díky spolupráci s kronikářkami Annou Mikuškovou z Valašské Polanky, Zdenkou Michutovou z Hutiska-Solance, Drahomírou Trhalíkovou ve Francově Lhotě a Helenou Mičkalovou ve Velkých Karlovicích. Přes to, že samy měly starosti s vyhledáním ochotných informátorek, zápisy svědčí o jejich zaujetí a pochopení úkolu. Bezpochyby také využily všechny své osobní kontakty a respekt, který v obci požívají. Díky nim jsou záznamy týkající se zejména poměrů v sociálně slabých rodinách v období před 2. světovou válkou a po ní mimořádně důležité a patří k tomu nejzajímavějšímu, co bude uchováno. Např. jedna žena z Valašské Polanky vzpomínala na dobu válečnou: „*Za války jsme žili v opravdové chudobě, potraviny byly na lístky. Většinou jsme měli na oběd zelí a brambory, večer brambory s mlékem a pro tolik toho bylo třeba kýbl. Když nebylo na chleba, maminka vařila pšenici, pak ji umlela a pekla chleba, jednou nám bylo všem špatně, onemocněli jsme krom maminky, na kterou už nevyšlo. Lístky na cukrovinky jsme chodili do města měnit za látky na šaty a povlečení. Všichni se museli zapojit do*

¹⁰ Jedna ze studentek, která popsala velmi složitý život své babičky, jejíž otec se z existenčních důvodů přihlásil před 2. světovou válkou k Němcům, uzavřela záznam slovy: „*Nebýt této příležitosti, nevěděla bych nic o tom, čím babička prošla a jak složitý byl její život.*“ MUSILOVÁ, J.: *Vzpomínky paní Šustkové* (* 1936). Studentská práce PPF SU, Opava 2005, uloženo v Archivu ČNS.

¹¹ LIDÁK, P.: *Vzpomínky Anny* (* 1935). Studentská práce PPF SU, Opava 2005, uloženo v Archivu ČNS.

*polních prací, menší pásli husy, větší krávy a ti nejzdatnější pracovali s rodiči na poli. Jedna z děvčat zůstala doma, aby opatrovala ty nejmenší a připravila večeři. Každý, když přišel ze školy, už měl napsaný lístek, co má dělat. Nejstarší sestra měla průpravu, vdávala se 1949, kdy nejmladší sourozenec měl 6 měsíců. ... K této rodinné pospolitosti hodně přispěla náboženská výchova, doma jsme se denně modlili, chodili do kostela.*¹²

Hodnotu sdělení, často až tragických, dokládá zápis pořízený u jedné rodiny s pěti dětmi, který se vztahuje k životu na pasekách ve Valašské Polance v roce 1950. „*Dřeli jsme až padali. Mladší bratr jednou nakládal přes den otci seno na fůry a nikdo si nevzpomněl poslat mu na pole jídlo – večer vstoupil do kuchyně a omdlel. Starší bratr po odpolední pastvě zavřel dobytek na horském chlévě, nadojil konev mléka a šel k domovu i s jednou krávou na řetazce. Konva ho tak tížila, že omdlel a mléko se vyliilo. Kráva nad ním stála a dýchala na něj, až se probral a pokračoval v cestě domů.*“¹³

Zvláštní, i když nepočtenou skupinu vzpomínek tvoří autentické zápisy, pocházející od žen žijících v obci Raškovice (okres Frýdek-Místek). Dvě z nich se narodily v roce 1939, jedna v roce 1935 a jedna v roce 1931. Tři psaly své vzpomínky samy, bez prostředníka, jedno velmi obsáhlé vyprávění zapsal manžel. Obsah zápisů se týkal období krátce před válkou a dalších desetiletí po válce. Účast na dokumentaci záležela na jejich pochopení významu uchování vzpomínek – při schůzce s členkami zdejšího Klubu důchodců se žádána z nich otevřeně ke spolupráci nepřihlásila, ale rukopisy odevzdaly v místním Národopisném památníku. Jedna z informátorek má mimořádný vztah k uchovávání tradice a připojila k rukopisu popis zvyků, které jsou v obci dosud živé. Z těchto rukopisů si zvláštní pozornost zaslouží vzpomínky ženy narozené 1939 v Šenově, který je nyní součástí města Havířova. Do Raškovic se přestěhovala po svatbě a některé její postřehy jsou velmi zajímavé, snad i proto, že nebyla s místním prostředím svázána už svým místem narození. Na rozdíl od sociálního zázemí žen z Valašska je v jednom záznamu popsán život rodin tzv. kovoze-
mědělských, kdy už rodiče informátorky, později ona sama a její manžel, nacházeli obživu mimo zemědělství. V obci díky tradici průmyslu (tkalcovství, později výroba akumulátorů) byla k takové obživě už od poloviny 19. století příležitost.¹⁴

Zajímavé je, že všechny čtyři raškovické informátorky pracovaly po narození dětí v průmyslu, protože zemědělskému hospodaření ani místnímu JZD se příliš nedařilo. Do zaměstnání nemusely dojíždět a mohly se věnovat rodině, zatím co

¹² Anonymní informátorka (* 1932), Valašská Polanka, zapsala Anna Mikušková, 2005, uloženo v Archivu ČNS.

¹³ Anonymní informátorka (* 1939), Valašská Polanka, zapsala Anna Mikušková, 2005, uloženo v Archivu ČNS.

¹⁴ Vzpomínky paní N (* 1935), Raškovice. Uloženo v Archivu ČNS.

o nutnosti dojíždění jejich partnerů i do vzdálenějších průmyslových center nepochybovaly. Všechny informatorky trvaly na své anonymitě.¹⁵

Doplňkem zápisů se staly dva záznamy rozhovorů se ženami v obci Halenkov, které pořídila v rámci přípravy své magisterské práce Milada Fohlerová, studentka Slezské univerzity v roce 2004 a 2005, kterou jsem měla k dispozici. Práce o Halenkově obsahovala jeden velmi obsáhlý a jeden stručný popis osudů žen, které prožily celý život v obci. Zvláště zajímavé jsou vzpomínky paní M narozené v roce 1912.¹⁶ Z ostatních mně nyní nedostupných prací na obdobné téma by bylo možné v budoucnu využít bakalářskou práci Renaty Knotkové, obsah jí uváděných rozhovorů by mohl být významným srovnávacím materiálem.¹⁷

Pramenná základna předložené statě je výčtem získaných původních informací vyčerpána. Následná práce na tématu bude vyžadovat nejen rozšíření počtu získaných memoárů, ale také vyhodnocení obecných, dosud vydaných prací, vztahujících se k tématu. Zde je na místě připomenout zejména pro období padesátých a šedesátých let význam informací, které můžeme čerpat z regionálního tisku, i když mají jasný ideologický podtext a často byly psány na objednávku. Pro změny poměrů v jednotlivých obcích jsou důležité zejména tehdy, když si odmyslíme politické pozadí, zejména zdůrazňování úspěchů pod vedením KSČ. O využití právě tohoto pramene se pokusila Milada Fohlerová v již citované závěrečné práci a ověřila tak na příkladu jedné obce možnosti, které týdeníky vydávané v okrese a místní zpravodaje poskytují.¹⁸ Stejně tak je třeba pracovat se statistickými daty pro konkrétní lokalitu a kronikářskými záznamy. Seznam literatury, která se problematikou života vesnických žen ve 2. polovině 20. století zabývá v širších souvislostech, je poměrně chudý. Z obecně zaměřených prací můžeme připomenout práci Jany Burešové.¹⁹ Pro práci s narativními materiály pak metodiku Vaňkovu.²⁰ Statistiku zastupuje práce Leony Stašové.²¹

Pro popis obecných poměrů ve společnosti by byly významné oficiální dokumenty a jejich rozpracování na konkrétní okresy a místa. Např. brožury vydávané v Oddělení propagandy ÚV KSČ.²²

¹⁵ Jedna z žen přímo napsala, že se obává posměchu a zneužití informací, které poskytla.

¹⁶ Důchodkyně paní Václavíková (* 1938), zapsala Milada Fohlerová 2006; Vzpomínky paní M. narozené 1912, zapsala dcera (* 1951) v roce 2006. Příloha magisterské práce Milady Fohlerové.

¹⁷ FOHLEROVÁ, M.: *Proměny způsobu života vesnických žen ve 2. polovině 20. století na příkladu Halenkova*. Magisterská diplomová práce, Ústav historie a muzeologie FPF SU, Opava 2006, 74 s.

¹⁸ FOHLEROVÁ, M.: c.d., kapitola Prameny a literatura.

¹⁹ BUREŠOVÁ, J.: *Proměny ve společenském postavení českých žen v první polovině 20. století*. Olomouc 2001.

²⁰ VANĚK, M. a kol.: *Orální historie. Metodické a technické postupy*. Olomouc 2003.

²¹ STAŠOVÁ, L.: *Ženy v České republice z pohledu statistických údajů*. Hradec Králové 2000.

²² Mj.: *Činnost a úkoly Výboru žen*. Úřad předsednictva vlády 1954; *Postavení žen v ČSSR a jejich účast na rozvoji socialistické společnosti*. Oddělení propagandy a agitace ÚV KSČ 1979; SLUŠNÁ, N.: *Postavení ženy ve společnosti. K problematice postavení ženy v socialistické společnosti*. Praha 1988.

Jak již bylo sděleno v závěrečné zprávě v roce 2006, byl pokus o zaznamenání vzpomínek inspirován projektem „Paměť žen“, který se zaměřil na ženy z disentu, romského původu, odbojové pracovnice apod. To je také důvod, proč vzpomínky v tomto projektu získané, nemohou být plně využity jako srovnávací materiál.²³ Všechny získané záznamy budou uloženy k dalšímu využití v archivu ČNS, a pokud bude možnost pokračovat v dokumentaci ve vybraných místech, získané zápisy se stanou jistě potřebným srovnávacím materiálem.²⁴

Rukopisy vzpomínek žen z Valašské Polanky přepsala kronikářka obce Anna Mikušková a budou archivovány spolu s originály, stejně jako rukopisné vzpomínky žen z Raškovic budou uloženy spolu s přepisy.

Jaké byly životní osudy žen, které se do spolupráce zapojily?

Většina se narodila mezi léty 1920 a 1940, nejstarší byla žena z Halenkova (* 1912), nejmladší pak byla sestra dopisovatele Josefa Černého (* 1946). Dva zápisy zprostředkovaly informace o ženách narozených ještě v 19. století (1890). V době spolupráce na výzkumu bydlely všechny na vesnici, život prožily v manželství, řada z nich ovdověla, jedna byla rozvedená, měla přítele.

Pouze třetina žen měla střední vzdělání buď všeobecné, nebo odborné (zdravotní sestra, účetní), žádná nedosáhla na vysokoškolská studia. Byly ale velmi pyšné na sourozence, kteří vysokou vystudovali (výhradně bratři) a na své děti a vnuky, kterým pomohly studium absolvovat. Ty, které měly pouze základní vzdělání, se o tom zmiňovaly s lítostí, důvod byl zpravidla ve špatné finanční situaci rodiny.

Pouze některé byly veřejně činné, připomínaly nadšení, s jakým se podílely na budování obcí, účastnily se práce ve spolcích, Svazu žen, Červeném kříži. Dvě se podílely na práci místního folklórního souboru. Většina z informátorek žila v současné době samostatně, pouze pětina spolu s rodinami svých dětí, jedna sdělila, že má podánu žádost o Domov důchodců.

Zejména ty ženy, které pocházely ze sociálně slabých rodin s velkým počtem dětí, neměly v dětství na růžích ustláno. Patrně to je zejména u vzpomínek z Valašska, kdy jedna z žen z Valašské Polanky vyprávěla o tom, jak žila její početná rodina.

²³ Projekt „Paměť žen“ organizuje Gender Studies o.p.s. Praha, garantem české části je Pavla Frýdlová. Ta uvádí, že dosud bylo realizováno více jak 450 rozhovorů, přeepsaných na 16 000 stranách. Publikovány byly některé vybrané materiály: *Všechny naše včerejšky I.* Praha 1998; *Všechny naše včerejšky II.* Praha 1998; *Paměti romských žen „Kořeny I“.* Brno 2002; *Ženská vydrží víc než člověk. XX. století v životních příbězích deseti žen 1917–1939.* Praha 2006; FRÝDLOVÁ, P.: *Ženám patří půlka nebe.* Praha 2007. Pravidelně jsou výsledky obecně prospěšné společnosti zveřejňovány na <http://feminismus.cz/pametzen>.

²⁴ Archiv České národopisné společnosti : I – Záznamy dopisovatelů ČNS, 2004–2005; II – Práce studentů PPF SU, Opava, 2004–2006; III – Vzpomínky žen z Raškovic, 2005; IV – Vzpomínky žen z Valašska (Halenkova, Francova Lhota, Valašská Polanka a Velké Karlovice), 2005.

„Byla jsem druhé dítě z 11. Rodina žila z hospodaření na poli. Stroje nebyly, a tak jsme museli všechno dělat ručně. Pole bylo daleko, a když chtěli jít na pole, museli se vypravit na celý den, aby se něco udělalo. V poledne šla maminka poklidit dobytek a uvařit oběd, když byly krávy otelené, tak podojit a nakrmit tele. Nemohla se dlouho zdržet. Děti ji už hladně vyhlížely z kopce, jestli už jde, a jak ji uviděly, tak utíkaly naproti. Maminka přišla celá uřícená, poobědvali a dali se znovu do práce. Každé dva roky přibývalo jedno dítě. Maminka říkala: „Když dá Pánbůh zajíčka, dá pro něho i trávníčka.“ Byla jsem nejstarší z dcer a k mým povinnostem patřilo praní plen, krmení, uspávání a později i koupání... Když jsme se vrátili ze školy, už jsme měli rozdělené úkoly – krávu na pastvu, škrábat brambory pro 13ti člennou rodinu, vyhnat husy, jít na kopřivy a nařezat je, naloupat řepové listí a menší sbírali klásky na poli a hlídali mladší sourozence.“²⁵

Dětství v početných rodinách popisovala většina informátorek, každá měla svůj podíl na domácích pracích a péči o mladší sourozence. Rodiny tvořily zpravidla rodiče, prarodiče a 4–8 dětí, ve čtyřech případech bylo více jak 8 dětí, pouze v jednom případě byla dívka jedináčkem. Její dětství bylo velmi odlišné od dětství ostatních a stojí za připomenutí: „Narodila jsem se 1941 jako dcera středně hospodařícího rolníka. Byla jsem jedináček. Moje vlastní rodina měla samé problémy. Matka jako mladá chodila s klukem, který byl chudý z malé chaloupky a rodiče ji to nedovolili, poněvadž dcera z gruntu si nemůže vzít chalupníka. Tak se rozešli a začal za ní chodit syn ze statku, problém byl v tom, že neměl otce, tak si dělal co chtěl, rád se i napil. Máma otěhotněla a on jakoby se k tomu nechtěl znát, byli oba mladí, matce bylo 18, otci 21. Ale na nátlak máminýho bratra byla svatba a já se za měsíc narodila. ... Otcova matka mě doma nechtěla, že budu brečet a že chce mít klid. Tak sem se narodila u rodičů mé matky, šestinedělí byla matka se mnou a domů chodila jenom vést domácnost. Zůstala jsem u babičky s dědou do 6 roků, než jsem šla do školy. Spala jsem v té době stejně jako všechny děti. Říkalo se tomu rychlík – byla to krabice vysoká jako stůl. Sundala se horní deska, ta byla během dne pracovní, žehlilo se na ní, dělaly buchtý, o půl metru se to roztáhlo a bylo ležení. V tom se strašně dobře spalo. ... Rodiče za mnou chodili v neděli, a když byla nějaká slavnost ve vesnici, tak si mne brali s sebou. Jak jsem šla do školy, vzali mne k sobě a to byl pro mne šok. Nemohla jsem si zvyknout. Musela jsem topit, vařit brambory pro zvířata. Nebyli na děti zvyklí, dostávala jsem bití. ... Jednou, to bylo na podzim, jsem se vracela, naši se hádali, a tak jsem ušla a schovala se do roští, toho bylo kolem chalupy dost, až byla tma, tak jsem byla pod okny a brečela. Naši mne slyšeli a vzali domů, od těch dob to bylo lepší. Vychodila jsem 8 tříd a dál nešla, protože jsem měla strach, že bych neměla čas se učit. Celá léta jsem přišla ze školy a šla na pole, večer se přišlo domů, naši šli poklízet dobytek a já teprve psala úkoly. ... Vyšla jsem školu a zakládaly se

²⁵ Vzpomínky paní N. (* 1929), Valašská Polanka, zapsala Anna Mikušková 2005, uloženo v Archivu ČNS IV.

*družstva. Ze stodoly a chléva udělali kravín, všechny stroje vytahali ven. Do rána, co bylo k čemu, se ztratilo. Když jsem nešla do školy, pracovala jsem v družstvu.*²⁶

Bez rozdílu sociálního prostředí všechny připomínaly své každodenní povinnosti – v útlém věku pomoc při chovu drůbeže, pomoc v domácnosti (nošení dřeva, drobný úklid), později péče o mladší sourozence, práce na poli, pasení dobytka, péče o dobytek. Např. manželka dopisovatele Václava Rydla (* 1926) vyjmenovala všechny typické dětské povinnosti. *„Naše práce v hospodářství byla různá. Od kuchyně, vaření, úklid, výpomoc při praní až po úklid a krmení ve chlévě a drůbeže na dvoře ...“*²⁷

Bez výhrady všechny informatorky připomínaly, jak se rády učily, mnohé z nich měly výborný prospěch, i když podmínky k plnění školních povinností nebyly ideální. Velkou roli hrála také vzdálenost školy a obtížnost docházky. Některé nemohly přes to pokračovat ve vzdělání na střední škole, menšina měla možnost vystudovat střední odbornou školu, jiné absolvovaly Odborné školy pro ženská povolání nebo Jednoleté hospodyňské kurzy. O tom, jak těžké často bylo přesvědčit rodiče, aby svolili ke studiu, dokládá mj. vzpomínka ženy z Raškovice: *„V roce 1945, to už bylo po válce, jsem udělala zkoušky ze čtvrtého ročníku měšťanky a byla přijata na gymnázium. Moje touha byla stát se učitelkou. Všechna moje snaha byla marná, protože maminka mi to nedovolila. Velice jsem to oplakala, protože jsem zůstala doma. Pásla jsem krávy a pracovala na poli, což mně vůbec nebavilo. Snažila jsem se přece to své mládí prožívat trochu jinak.“*²⁸ Ty, které se narodily ještě před 1. světovou válkou nebo krátce po ní a bylo jim další vzdělání odepřeno, se protloukaly po ukončení školní docházky velmi těžce, často mimo vlastní rodinu. Paní M. z Halenkova nastoupila do služby v roce 1926 a popsala svůj osud takto: *„Po ukončení školy v Halenkově jsem nastoupila „do služby“ jako děvečka u zámožných sedláků na Hané. Ve svých 14 letech jsem se starala o dobytek a pomáhala v domácnosti. Byla to náročná práce od 4 ráno do pozdního večera. Všechno, co jsme se naučila, jsem využila ve své domácnosti. Po návratu ze služby jsem si našla práci jako pomocnice u zedníků na Všetíně, kam jsem dojížděla na kole.“*²⁹ Paní Jiřina Vávrová z Rožmitálu, ač narozená až v roce 1928, měla obdobné zkušenosti: *„Po skončení školy jsem se chtěla jít učit, ale nebyly peníze a bylo by nutno dojíždět do Blatné. Byla to křivda na celý život. Byla jsem doma, pomáhala v domácnosti a hospodářství, teta v Lounech mne naučila vařit, šít a vést domácnost. Po smrti matky jsem až do*

²⁶ Vzpomínky paní Anny Rýznarové (* 1941) z Postřelmůvek, zapsala J. Žváčková 2004, uloženo v Archivu ČNS I.

²⁷ Vzpomínky manželky narozené roku 1926 zapsal Stanislav Rydlo 2004, Šonov, uloženo v Archivu ČNS I.

²⁸ Paní X. (* 1931), Raškovice, 2 s. strojopisu, 2005, uloženo v Archivu ČNS III.

²⁹ Vzpomínky paní M. (* 1912), zapsala dcera (* 1951), Halenkov 2006, příloha magisterské práce M. Fohlerové opis uložen v Archivu ČNS.

svatby doma hospodařila. ³⁰ Nakonec stejně stará paní Procházková ze Zvoleněvsi: „Ze školy jsem vyšla se samými jedničkami, ale s perspektivou, co nejdříve přispět rodině výdělkem. Začala jsem dojíždět 40 km do továrny jako dělnice. V roce 1950 jsem to dotáhla na účetní.“ Naopak žena z Hutiska-Solance se musela starat sama o sebe: „V žádném učení jsem nebyla. Co školačka jsem musela pást dobytek, když jsem vyšla školu, přibyla práce ve chlévě – dojení, krmení krav, oveček, prasat. Práci na poli a u dobytka jsme měla ráda. Ráno nás maminka budila v létě ve 4 hodiny, muselo se jít pást, než začalo horko. V potůčku jsem se napila vody, sbírala jsem hříby, borůvky. Jeden soused vykupoval hříby a borůvky a vozil je do Ostravy. Tak jsem si vydělávala.“³¹

Chceme-li se seznámit s problematikou vzdělání ve složitých národnostních a také správních poměrech, můžeme nahlédnout do vzpomínek ženy, která se narodila a do založení rodiny žila ve slezském Šenově. Její cesta za vzděláním byla skutečně barvitá. „V roce 1938 po Mnichově se část obce ocitla v Polsku. A tak I. třídu, kterou jsem započala v Československé republice, jsem dokončila v Polsku, ale už na podzim jsem chodila v tzv. Oltagebiet do školy německé, a to až do roku 1945, kdy po osvobození jsem narychlo dodělávala zkrácenou měšťanskou školu. O dějinách jsme nevěděli nic, v zeměpise jsme znali jen Říši. Pravidla českého pravopisu jsme neznali. První diktáty v české škole bylo obrovské červené moře. Psali jsme totiž jako v němčině podstatná jména velkými písmeny, a tak se není co divit, když věta v diktátu byla napsána: Dascha vüdela jak kotschka chitila Müsch.“³²

Ani válečné dětství nebylo jednoduché, rodiny často velmi strádaly a prožívaly obavy o svůj život. Z tohoto pohledu jsou mimořádně působivé vzpomínky žen z Raškovic, které žily na odloučených osadách, kde se setkávaly denně nejen s německými hraničními patrolami, ale také partyzánskými skupinami. Stálé napětí bylo pro ně jistě zážitkem, na který se nezapomíná. Ve dvou případech vyvrcholilo úkryty před ozbrojenými střety v závěru války. „Byla válka, byla bída, a rodiče měli velký strach z Němců, kteří měli svou stanici jen ½ hodiny od nás. Němci byli všude a k nám si chodili, kdy chtěli, při službě každou denní i noční hodinu a v opilosti vyhrožovali i střelbou. Museli to všechno snášet a maminka se jenom pořád modlila, protože když by něco odmítli, už vyhrožovali gestapem.“³³ Žena z Raškovic (* 1931) chodila na počátku války již do školy: „V roce 1937 jsem začala chodit do školy, která byla vzdálená asi 2 km a k tomu kopec, na kterém jsme bydleli. Rok 1939 začal velmi špatně. Zabrali nás Němci a v naší škole, kde bydlel náš pan řídící, musel

³⁰ Vzpomínky Jiřiny Vávrové (* 1928), zapsala dcera Věra Halíková, Rožmitál, 2005, 6 s. strojopisu, uloženo v Archivu ČNS I.

³¹ Eliška Procházková: Vlastní životopis (* 1925), Zvoleněves, 2005, 9 s. rukopisu, uloženo v Archivu ČNS I. Vzpomínky N.N. (* 1931), Hutisko-Solanec, strojopis, zapsala Zdenka Michutová, 2005, uloženo v Archivu ČNS IV.

³² Paní Š. (* 1939), Šenov-Raškovice, 6 s. rukopisu, 2005, uloženo v Archivu ČNS III.

³³ Paní B. (* 1939), Raškovice, 2 s. strojopisu, 2005, uloženo v Archivu ČNS III.

*uvolnit místnost a tam se nastěhovali němečtí financí po dobu, než jim vybavili velkou ubytovnu. Měli za úkol hlídat naše domečky, jestli nepřechováváme partyzány, do školy jsem chodila se strachem. Další hrůzu jsem zažila ve stejném roce, kdy v létě za velké bouřky uhodil blesk do našeho dřevěného domečku, který shořel do základů, protože na kopci nebyla voda, jen studánka, která nestačila. Mne zachránili na poslední chvíli, jinak bych uhořela. V mých 8 letech to byl pro mne velký šok.*³⁴ Jedna z žen vzpomínala na to, jak otec přijal do rodiny otce se synem židovského původu. *„Příděly byly omezené. Na počátku války se osmičlenná rodina rozšířila o dvě osoby – židovského otce a syna, kteří se skrývali před Němci a před koncentrákem. Byl to tatínkův známý. Tenkrát jsem byla devítiletá a ani jsem si neuvědomovala, co by se stalo, kdyby se tato věc dostala gestapu. To by naši celou rodinu čekala poprava. Dobře to dopadlo, dnes jsou oba v Izraeli, syn je profesorem na jeruzalémské univerzitě.*³⁵

Podle data narození prožívaly některé ženy dobu okupace jako svobodné dívky, ty narozené na počátku dvacátých let také hrozbu totálního nasazení. Takovou zkušenost z doby okupace měla Stanislava Švehlová (* 1927), jejíž vzpomínky na práci u sedláka a obavy z totálního nasazení zapsal její manžel, dopisovatel ČNS: *„Za okupace hrozilo totální nasazení. V té době se mluvilo o tom, že ten, kdo bude pracovat v zemědělství, nasazení unikne. Od února 1940 do 1944 jsem pracovala v hospodářství v místě (22 ha) jako služka, děvečka, mladšinka (protože jsem nebyla plnoletá) za plat 90 korun měsíčně a zaopatření. ... Když přišlo totální nasazení, neměla jsem známost, ale přišla mi nabídka manželství od místního mládence. Domluvili jsme se, že se vezmeme. Byl to velký rozruch, po celou válku žádná svatba nebyla, musela jsem přestoupit k evangelíkům, a protože jsem nebyla plnoletá, muselo být u soudu v Počátkách vyřízeno propuštění z moci otcovské... Mysleli jsme, že po svatbě hrozba nasazení zanikne, ale nebylo to pravda. Jako krajní řešení bylo zlomit si ruku nebo nohu, nebo předstírat zánět slepého střeva a nechat se operovat. K poslednímu došlo a v Počátkách v nemocnici mi pomohl doktor.*³⁶

Zcela jiné jsou vzpomínky na dobu války paní Marie Pirnerové z Malé Černé Hatě v Sudetech: *„Obec měla 300 obyvatel, z toho 4 české rolníky, otec uměl oba jazyky slovem i písmem, také egerlandštinu (chebský dialekt), matka se nikdy němcky nenaučila... Soužití Čechů s Němci před válkou bylo v míru, až v roce 1938 Němci „zblbli“. Rodina spala venku nebo ve stodole, báli jsme se přepadení. Zůstali jsme v Sudetech ale celou válku. Po válce nastal odsun a usedlosti začali zabírat Češi, převážně z jižních Čech. Tito osídlenci nás napadali, že jsme spolupracovali s Němci,*

³⁴ Paní A (* 1931), Raškovice, 2 s. strojopisu, 2005, uloženo v Archivu ČNS III.

³⁵ Vzpomínky paní Anny (* 1935), Nový Hrozenkov, studentská práce Petra Lidáka, 2005, uloženo v Archivu ČNS II.

³⁶ Vzpomínky Stanislavy Švehlové (* 1927), Horní Ves, zapsal František Švehla, 2004, uloženo v Archivu ČNS I.

*a tak z poměru Němci – Češi nastal nový – novoosídlenci – starousedlíci. Většina nových vstoupila do KSČ, místní do ČSL.*³⁷

V každé ze vzpomínek hrála významnou roli matka jako člověk, který se pro rodinu zejména tam, kde bylo více dětí, obětoval. Nastávaly však také situace, které nebyly rozhodně typické. Paní L.Ž. z Valašské Polanky napsala: „*Neštěstím pro celou rodinu byla mamčiná nemoc – měla už od 44 let roztroušenou sklerózu. Přesto v sedě navařila, byla velmi statečná i později, když už byla upoutána na lůžku, ale řídila celou domácnost.*“³⁸

Některé z žen srovnávaly svůj život s životem svých matek a uvědomovaly si rozdíly. Např. paní N.N. z Valašské Polanky: „*Můj život se v mnohém lišil od života maminky, Při srovnání se zdá, že ten můj byl procházka růžovou zahradou. Maminka měla 10 dětí, já jen tři. Ona opravdu neznala nic jiného než práci a přece si do vysokého věku uchovala veselou mysl.*“³⁹ Některé z žen připomínaly, že otec jako hlava rodiny se vždy snažil zabezpečit obživu, ať již hospodařením na půdě, prací v lese, řemeslem, nebo dojížděním za prací do města. Jedna z obyvatelky Valašské Polanky vzpomínala na otce-válečného invalidu. „*Otec kameník do práce nechodil, měl zranění na noze z války. Rentu neměl, ale nezažáhal. Koupil 3 měřice rubiska, všechno vyklučoval, vyčistil a udělal na takto získaném pozemku zahradu. Založil ovocnou školku, stromky i rouboval a prodával. Měli jsme také lom a tam lámal kamení, opracoval ho, prodával na stavby.*“⁴⁰

Jedna z otázek osnovy se týkala náboženského života a prožívání svátečních dnů. Vesnice byla prostředím, kde náboženství hrálo významnou roli a nedělní návštěva celé rodiny v kostele byla samozřejmostí. V prožívání neděle nebyl rozdíl v rodinách s různou konfesí: „*Víra byla pro mne a moji rodinu přirozenou součástí života. S vírou lze snáze překonat různá životní trápení, krize. Moji rodiče byli hluboce věřící, čestní a dobří lidé a jsem přesvědčena, že svoji moudrost čerpali z víry. Neděle byla pro nás vždy sváteční den. Dopoledne jsme šli do kostela, oběd byl sváteční, pak úklid, čtení. V sobotu muselo být uklizeno v domě i na dvoře, poněvadž ,v neuklizeném domě by nebylo v neděli dobře‘, jak říkala moje maminka.*“⁴¹ Jiná z žen, pocházející z 11 dětí, připomínala ještě další úkoly soboty a neděle: „*Sobota se věnovala úklidu, pečení, vaření, praní. Koupání vyšlo až na pozdní večerní hodi-*

³⁷ Vzpomínky Marie Pimerové (* 1890), Malá Černá Hať, zapsal syn František Pešík, 2004, uloženo v Archivu ČNS I.

³⁸ Vzpomínky N.N. (* 1939), Valašská Polanka, zapsala Anna Mikušková, 2005, uloženo v Archivu ČNS IV.

³⁹ Vzpomínky L.Ž. (* 1932), Valašská Polanka, zapsala Anna Mikušková, 2005, uloženo v Archivu ČNS IV.

⁴⁰ Vzpomínky A.B. (* 1927), Valašská Polanka, zapsala Anna Mikušková, 2005, uloženo v Archivu ČNS IV.

⁴¹ Vzpomínky L.Ž. (1932), Valašská Polanka, zapsala Anna Mikušková, 2005, uloženo v Archivu ČNS IV.

ny. Proto neděle byla svátečním dnem, dopoledne bohoslužby, odpoledne k rodičům, někdy se odpočívalo.⁴² Jedna z žen si při evangelické bohoslužbě našla i budoucího manžela. Ženy z Valašské Polanky, kde žili katolíci i evangelíci, připomínaly, že nevráživost mezi jednotlivými ženami různého náboženství vzala za své při společné těžké práci na polích právě založeného JZD. „*Je ještě jedna oblast, která se dala po založení družstva do pohybu. V obci žijí katolíci a evangelíci, dříve panovala mezi nimi nesnášenlivost jedněch s druhými. Pak najednou ženy musely pracovat společně a věci se měnily. Zmizela nevráživost a vznikala přátelství. Zůstala ale jiná nevráživost, a to mezi soukromnicemi a družstevnicemi.*“⁴³

Sváteční den byl také příležitostí k sobotnímu uspořádání domácnosti, koupání a přípravu na nedělní odpočinek. Mnohé z informátorek porovnávaly tato pravidla se současností a smutně konstatovaly, že ony na rozdíl od dnešní generace, která volnou sváteční neděli nerespektuje a vnímá týden jako nepřetržitý tok pracovních dnů, dodržují jak návštěvu bohoslužeb, tak přípravu na neděli a svátky. Jedna z otázek se týkala slavení rodinných svátků, ale sdělení byla velmi strohá. Nejčastěji byly vzpomínány Vánoce s minimem dárků a sladkým pečivem, návštěvou půlnoční i ve vzdáleném kostele. O ostatních svátcích – Velikonocích, poutích – ani výročních zvycích se ženy nezmiňovaly. Jedna z valašských žen podotkla: „*Dárky na Vánoce nebyly, před Vánoci se dělal velký úklid, i ve chlévě, protože v létě nebyl čas.*“⁴⁴

Máme – li shrnout získané informace o dětství a mládí informátorek prožitém spolu s rodiči a sourozenci, je zřejmé, že od útlého věku byly začleněny do koloběhu rodinných starostí a úkolů, které se svým rozsahem odlišovaly jen v maličkostech. Ani děvčátka z lépe situovaných rodin nebyla z pomoci omluvena. S postupujícím věkem přibývalo náročných úkolů bez ohledu na plnění školních povinností. Nebylo jediné, která by netoužila po dalším vzdělání, i když všem se to nepodařilo. Nechyběly ty, které ihned v 15ti letech začaly pracovat buď ve službě u jiných, nebo doma v hospodářství. Zde se začaly projevovat první rozdíly i u žen, které se narodily ve stejné době (1935–1941). Ty narozené dříve mohly navštěvovat alespoň Odbornou školu pro ženská povolání, kde byla příležitost získat i výuční list na švadlenu, a zlepšovaly si své postavení rychleji, často již před svatbou byly samostatné v obživě, i když peníze odevzdávaly do rodinného rozpočtu nebo podporovaly mladší sourozence, „*aby se měli dobře*“. Ty, které dospívaly až v průběhu okupace a nebo po válce, už možnost „ženského vzdělání“ neměly, ale postupně se prosazovala snaha absolvovat střední školu. Její výběr byl velmi často ovlivněn vzdáleností od bydlíště.

⁴² Moje dětství. – Vzpomínky paní N.N. (* 1939), Valašská Polanka, 9 s. rukopisu, 2005, uloženo v Archivu ČNS IV.

⁴³ Vzpomínky L.Ž. (* 1932), Valašská Polanka, zapsala Anna Mikušková, 2005, uloženo v Archivu ČNS IV.

⁴⁴ Vzpomínky paní N.N. (* 1929), Valašská Polanka, 4 s. strojopisu, zapsala Anna Mikušková, 2005, uloženo v Archivu ČNS IV.

Některé ženy ale musely ihned po skončení školní docházky jít do služby k sedlákům, kde je čekala práce s minimálním platem, ale zajištěnou obživou, což bylo zejména za války velmi významné.

Ve vyprávění bez rozdílu v sociální situaci rodin a počtu dětí se až do současnosti vine jako červená nit úcta a respekt k rodičům, kteří s rodinou žili až do své smrti. Bylo samozřejmostí, že rodiče pomáhali podle svých sil v domácnosti, pracovali na poli, hlídali vnoučata. V některých případech je vzpomínána babička jako člověk chápající a nejbližší. O pomoci s malými dětmi ze strany rodičů, ať vlastních, nebo manžellových, se zmiňovaly zejména ty z žen, které po 2. světové válce odcházely do zaměstnání a jejichž mateřská dovolená byla omezena na několik měsíců. Méně využívaly pomoci s péčí o děti ty, které byly v domácnosti – ať už pro početnou rodinu, nebo minimální příležitost najít zaměstnání a takovými podmínkami, které by umožňovaly bezchybnou péči o domácnost. Všechny informátorky hovořily o povaze rodičů, jejich pracovitosti a lásce k dětem, morálním příkladu, výchově ve víře. Snažily se jim také vrátit péči a staraly se o ně až do konce života. Některé ženy se také zmiňovaly o vztahu k sourozencům, o pocitech odpovědnosti za mladší sestry a bratry, vzájemné soudržnosti, která trvá až do dnešních dnů.

Mezi pamětnicemi nebyla žádná, která by nezaložila vlastní rodinu. Většina informátorek se vdávala až po skončení války. Výjimkou nebyla až padesátá léta 20. století. Na otázku, jak využívaly svůj volný čas jako mladé dívky před sňatkem, zmiňovaly většinou vesnické zábavy, výjimkou bylo členství ve folklórní skupině, až do zrušení místních organizací Sokola připomínaly společné akce, ať sportovní, nebo zábavné. Velký význam měla účast na ochotnickém divadle, které bylo zejména pro odloučená vesnická společenství jediným kontaktem s kulturou. Je zajímavé, že málo žen připomínalo jako místo využití volného času biograf. Vysvětlení můžeme hledat v počtu místních kin a vzdálenosti vesnice od měst, kde byla kina obvyklá. Jedna z žen uvedla, že byla velmi aktivní členkou místní organizace Sboru dobrovolných hasičů. *„Byla jsem členkou hasičů a aktivně se podílela na činnosti s dalšími mladými.“*⁴⁵ Z nabídky volno časových aktivit vyplývaly také možnosti seznámení s vhodným partnerem. Raškovická informátorka zapsala: *„Hrála jsem ochotnické divadlo, tancovala besedy, byla jsem členkou ČK. V zimním období jsem chodila do kurzu šití, což mně velice bavilo. V době, kdy jsem hrála divadlo, jsem se poznala se svým životním partnerem, který chodil na představení. Naše známost trvala 5 let. Nesměla jsem se vdávat, až měl můj partner po vojně, která trvala 2 roky. Rodiče jsem musela poslouchat a vztah k mému vyvolenému nebyl nijak valný. Byl vyučený stolař, pracoval ve stavebním podniku ve Frýdku. Raději by přijali takového, co by pracoval na poli a měl třeba i koně. Náš sňatek se přese všechno*

⁴⁵ Vzpomínky příslušnice rodiny (* 1918), Posázaví, zapsal Otakar Vorel z Petrova, 2004, uloženo v Archivu ČNS I. Pan Rydlo ze Šonova, který zapsal vzpomínky své manželky, připomínal, že se seznámili v Orlu, když se vrátil z totálního nasazení.

*uskutečnil a byli jsme šťastní.*⁴⁶ Svůj význam v této oblasti vztahů sehrála také pravidelná návštěva nedělních bohoslužeb. V tomto směru jsou vzpomínky paní Švehlové výjimkou.⁴⁷ Mnohé ženy musely ale konstatovat, že rodinné poměry jim příliš volnosti nedávaly a přísná pravidla platila i pro dospělé dívky, jak popisovala žena z Raškovic: „*Výchova v rodině byla dosti tvrdá, autoritativní. Ve všem jsme musely na slovo poslouchat, a to i ve starším věku, protože dříve byl mladý člověk dospělým až v 21 letech. Volného času nebylo, a to někdy ani v neděli. Na tancovačky jsme nesměly samy chodit.*“⁴⁸ Ale i v této části vzpomínek se zachovaly některé velmi neobvyklé. Např. žena z Kobylí (* 1925) vyprávěla o tom, že se provdala proto, aby mohla s manželem zabrat pozemky na jižní Moravě. Ona sama byla ve službě od 15 let, muž byl synem sedláka. V obci Perná nejprve zabrali dům, kde s nimi bydlela původní majitelka – Němka se 2 dětmi – až do návratu manžela z fronty, pak byli odsunuti.⁴⁹ Jedna z žen se v 17 letech provdala za studenta kněžského semináře, který se stal později učitelem.⁵⁰ Převážný počet žen uzavřel sňatek mezi svým 21. až 25. rokem, sňatek před dovršením 18ti let byl zaznamenán jen dvakrát, také vdavky po 25. roce byly výjimkou. Až na dvě se ženy nezmiňovaly o průběhu svatebního obřadu a zvyklostech s ním spojených. Dvě uvedly, že jejich svatba svou nákladností vzbudila pozornost. Zejména žena v Raškovcích uvedla i 6 družiček, svatba byla v obřadní síni, ale hlavně v kostele, byla ze silně nábožensky založené rodiny.⁵¹ Většina informátorek hodnotila své manželství jako plně starostí, ale také pohody. Ne vždy tomu ale tak bylo – žena pocházející z Mělníka vzpomínala na ne právě šťastný vztah díky manželovým problémům s pitím: „*V 21 letech jsem se provdala za o 15 let staršího muže, jedináčka, měl problémy s pitím a rodina sňatek neviděla ráda. Bydleli jsme v Mělníku a po narození dětí se odstěhovali na vesnici.*“ Své manželské soužití hodnotila velmi kriticky: „... *poučení ze života – karbaník a alkoholik se nepředělá.*“⁵² Jiná – paní Procházková ze Zvoleněvsi – se po deseti letech rozvedla: „*První láska byl chlapec z jiné vsi a mohl se mnou chodit, až když se jeho maminka na mne zeptala pana faráře. Ale nebyl to můj nastávající, zapletl se u nich ve vsi a rychle se musel ženit. Později jsem se vdala a měla syna. Po 10 letech přišel*

⁴⁶ Vzpomínky paní X. (* 1931), Raškovice, 2005, 2 s. strojopisu, uloženo v Archivu ČNS III.

⁴⁷ Vzpomínky Stanislavy Švehlové na dobu okupace – viz poznámka č. 36.

⁴⁸ Vzpomínky paní N.N. (* 1939), Raškovice, 6 s. rukopisu, 2005, uloženo v Archivu ČNS.

⁴⁹ Vzpomínky Marie Šedivé (* 1925), Perná, studentská práce Kateřiny Varmužové, 2004 uloženo v Archivu ČNS II.

⁵⁰ Vzpomínky paní Brujevičové (* 1932), Vysočina, studentská práce Olgy Brujevičové, 2005, uloženo v Archivu ČNS II.

⁵¹ Vzpomínky paní B. (* 1939), Raškovice, 2005, 2 s. strojopisu, uloženo v Archivu ČNS III.

⁵² Vzpomínky paní N.N. (* 1935), nyní Mělník, studentská práce Heleny Pikorové, 2005, uloženo v Archivu ČNS II.

*zvrat – rozešla jsem se s mužem a zůstala se synem. Měla jsem ale své zaměstnání a dokázala nás uživit... za pomoci rodičů jsem docílila i vlastní bydlení...*⁵³

V počtu dětí v rodině se významně odlišovaly od svých matek. Nejvyšší počet vchovaných dětí byl 5, většina měla 2 nebo 3 děti.

Začátky společného života byly u téměř všech dvojic závislé na pomoci jedné z původních rodin. Nejčastěji první roky prožili v domácnosti rodičů, často spolu s dorůstajícími nebo svobodnými sourozenci. Společné soužití ve velmi stísněných místnostech přinášelo řadu problémů, což se odrazilo v touze osamostatnit se, postavit domek a hospodařit po svém: „*V roce 1950 jsem se provdala k manželově rodině na paseky. Manžel byl nejstarší ze 7 sourozenců, byl tesařem a pracoval ve Vsetíně. Měli jsme 5 dětí, které hlídala manželova matka, a já chodila na pole. Na pasekách nebyla elektřina. Tchán onemocněl, a tak jsem na poli pracovala sama – orala, sela, vláčila. Když přijel manžel z práce, pomáhal, stejně jako děti.*“⁵⁴ O nutnosti žít samostatně a pečovat o vlastní rodinu, popř. se podílet na jejím finančním zabezpečení pomocí zaměstnání, se zmiňovaly všechny informátorky bez výjimky. Také proto, jak uvedla žena z Raškovic, že rodiče považovali na samozřejmé, že mladá hospodyně se bude rovnocenně podílet na práci na poli, péči o dobytek atd. Denní koloběh, i když byly po narození dětí „jen v domácnosti“, jim nedovoloval uplatnit své vlastní představy o životě, jako žena z Hutiska: „*Vstávala jsem ve 4 ráno, než manžel odešel do práce, musela jsem podojit a dát všechno do pořádku, drůbež, vyprat plenky, zatím se děti probudily. Pak aspoň na hodinu nebo dvě na pole, děti všechny sebou. Pole bylo od chalupy daleko a tahat kočárek byla dřina. V roce 1963 jsem musela odpracovat určitý počet jednotek v JZD, a tak nezbylo než posbírat děti a jít na družstevní.*“⁵⁵ Pro vybudování nového domova byli manželé ochotni odříkat si a žít velmi skromně. Často trvala výstavba domku několik let a připomínala lepení vlaštovčího hnízda, jak vzpomínala žena z Hutiska: „*1967 jsme začali stavět domek, peněz jsme moc našetřených neměli, já jsem chodila pracovat víc do družstva, lépe se platilo, manžel dostal půjčku 20 000. Tak jsme postavili a upravili jen nejnужnější bydlení a pak několik let dodělávali. Když jsme se v roce 1969 na vánoční svátky stěhovali do svého domečku, to byl můj nejšťastnější den v manželském životě.*“⁵⁶

Obdobnou situaci zažila rodina z Raškovic: „*Měli jsme našeho 20 tisíc, manžel z podílu dostal 10 tisíc a já, když se tatínek oženil a chalupu prodal, také 10 tisíc. Všechno jsme si dělali svépomocně, jen řemeslníky jsme platili. Manželovi rodiče mi pomáhali s dětmi a já i manžel jsme chodili denně i v soboty a v neděle na stavbu.*

⁵³ Eliška Procházková: *Vlastní životopis* (*1925), Zvoleněves, 2005, 9 s. rukopisu, uloženo v Archivu ČNS I.

⁵⁴ *Vzpomínky* paní N.N. (* 1929), Valašská Polanka, zapsala Anna Mikušková 2005, uloženo v Archivu ČNS IV.

⁵⁵ *Vzpomínky* paní N.N. (* 1931), Hutisko-Solanec, zapsala Zdenka Michutová, 2005, uloženo v Archivu ČNS IV.

⁵⁶ Viz pozn. č. 55.

Vzala jsem si půjčku na 2,8 %, a jak začaly holky chodit do školy, už jsme se stěhovali do svého.

*Neměli jsme ústřední topení, jen v kuchyni a ložnici kamna, obývací jsme měli prázdný, všude dřevootřískas a teraso. V té době nebylo možné sehnat obkladačky ani dlaždičky, jen po známosti a s flaškami v ruce. Ale my jsme byli šťastní, že jsme v dědině zase blíže města a do práce mám na kole 10 minut.*⁵⁷

Vybavení novostaveb bylo velmi skromné, nedostatek místa v rodičovském domě obvykle neumožňoval nakoupit více nábytku či vybudovat koupelnu. Proto po dokončení stavby nastávaly další starosti, jak postupně zlepšit základní vybavení, dokoupit nábytek. I když to bylo složité, ženy si dovedly poradit a radost nad samostatným vedením domácnosti převažovala nad finančními starostmi. Ale těžká práce a velmi malý příjem provázely každý den, jak sdělila žena z Hané: *„Den na statku začínal v 6 hodin, kdy se krmila zvířata a odneslo mléko. Do 7 muselo být všechno hotovo a jelo se na pole. Práce na poli podle ročního období. V 11 hodin jsme se vracely domů uvařit oběd, znovu na pole, kde se končilo kolem 6 večer. Po návratu z pole se krmil dobytek. Mzda se počítala na jednotky, denní mzda byla 1 jednotka, což bylo 7 korun. Postupem doby byly za denní práci 2–3 jednotky, asi 50 korun.*⁵⁸

S postupující dobou a zvyšováním příjmů si začaly do domácností kupovat také první spotřebiče a je zajímavé sledovat, jaké bylo jejich pořadí. Zatímco radiopřijímač měla více jak polovina rodin krátce po skončení války a všechny v 50. letech, s ostatními „pomocníky“ to bylo horší. Nejčastěji byla nejprve pořízena pračka, ať už bubnová, nebo podomácky vyrobená, později ji doplnila lednička nebo elektrický sporák. Je zajímavé, že elektrické sporáky uváděla řada žen jako záhy pořízený spotřebič. Významnou podmínkou pro zakoupení jakéhokoliv vybavení byl dostatek peněz. Ženy, které pracovaly v JZD, si většinou dokupovaly spotřebiče po obdržení tzv. „dobírky“, to je doplatku k záloze za odpracované pracovní jednotky. Hodnota jednotky byla zpočátku mizivá, některá družstva hodnotila denní práci na poli 1 jednotkou, která při málo úspěšném společném hospodaření zejména do poloviny šedesátých let činila 3 až 8 korun. Průměrně odpracovala žena 30 jednotek za měsíc při polních pracích, ženy při ošetřování dobytka a dojení dostávaly až 1,2 jednotky denně celoročně. Záloha na mzdu činila zpravidla 100 až 300 korun měsíčně. Vyplácení doplatku obvykle na konci ledna bylo spojeno se slavnostní schůzí, občerstvením a zábavou. Z obdržených peněz se nakupovaly ledničky, později televizní přijímače. Příkladem je rodina z Francovy Lhoty. *„Vdávala jsem se v roce 1955, po mateřské jsem chodila do JZD, abychom mohli dostavět domek, který jsme dokončili pouze částečně v roce 1965. Pračku jsem si pořídila krátce po svatbě, rádio už jsme měli.*

⁵⁷ Vzpomínky paní N.N. (* 1939), Raškovice, 6 s. rukopisu, 2005, uloženo v Archivu ČNS III.

⁵⁸ Vzpomínky paní Elišky Štětinové (* 1926), Dobromilice, studentská práce Denisy Stratilové, 2004, uloženo v Archivu ČNS II.

*Černobílou televizi za dobírky 1966, el. sporák a ledničku za dobírky v roce 1973.*⁵⁹ Podobná situace byla ve Valašské Polance: „*Vdala jsem se za o deset staršího muže, hospodařil s matkou na usedlosti, kde nebyl vodovod ani žádná mechanizace k ulehčení práce. Až po 12 letech jsme měli koupelnu, do té doby jsem prala v kuchyni v neckách. Postupně jsme koupili jednotlivé kusy nábytku, pračku, ledničku, televizi.*“⁶⁰ A také v Halenkově: „*Prádo se právalo na valše a máchalo v potůčku. Na konci padesátých let daroval rodině vlastnoručně vyrobenou elektrickou pračku strýc, který byl elektrikářem. Kamna v kuchyni sloužily i k vytápění vedlejší světnice. Všechny potraviny se uchovávaly ve sklípku, který stál vedle domku. Lednici a televizi si naše rodina mohla dovolit až počátkem sedmdesátých let*“⁶¹

Postupně zlepšování podmínek bydlení a stravování můžeme pozorovat od poloviny 60. let, i když služby a nabídka místní, často jediné prodejny, byla velmi omezená. Za určité zlepšení považovaly ženy na vzdálenějších osadách zavedení pojízdných prodejen, které se rozšířily zejména na počátku 80. let, jak vzpomínala jedna z žen: „*Zásobování bylo velmi nutné až do osmdesátých let, kdy začala jezdit pojízdná prodejna.*“ Z Posázaví, jak je uvedeno v zápisu Otakara Vorla, byla možnost jezdit za nákupy i do hlavního města: „*Měla jsem také za povinnost obstarávat nákupy. To nebylo jednoduché, protože v obci byl jen krám s potravinami, a tak jsme pro další věci zajížděli vlakem do Prahy (21 km) nebo jsme chodívali pěšky do sousedního města, kde bylo obchodů více. Později jsme jezdili už autobusem, který byl k nám zaveden, když tu zrušili školu.*“⁶²

Velmi často propagovanou a doporučovanou pomocí vesnickým ženám byla veřejná prádelna. Ale její existence nebyla vždy přijímána s porozuměním. Paní Švehlová ji ale hodnotila velmi pozitivně: „*Od roku 1948 v obci byla zřízena prádelna, ke které zpočátku panovala nedůvěra, později, když ženy poznaly výhody této prádelny, hojně ji využívaly. Vždyť jaký to byl rozdíl prát doma na valše v neckách a máchat u rybníka a tam využít výhody prádelny. Praní bylo považováno za jednu z nejtěžších prací. Potíže byly u dětí s ošacením a obutím. Pořád se něco přešívalo ze starého, večer vypralo, aby se děti ráno mohly obléci do čistého. ... Od května 1950 byla v obci mateřská škola a děti tam chodily velmi rády.*“⁶³

Jak vyplývá z předcházejícího zápisu, také na vesnicích se začaly zřizovat mateřské školy, kterým předcházely tzv. žňové útulky, zřizované pro děti členek JZD,

⁵⁹ Vzpomínky paní N.N. (* 1937), Francova Lhota, zapsala Drahomíra Trhalíková, 2005, uloženo v Archivu ČNS IV.

⁶⁰ Vzpomínky paní N.N. (* 1932), Valašská Polanka, zapsala Anna Mikušková, 2005, uloženo v Archivu ČNS IV.

⁶¹ Vzpomínky paní M (* 1912), Halenkov, zapsala dcera, 2006, příloha práce M. Fohlerové.

⁶² Vzpomínky příslušnice rodiny (* 1912), Posázaví, zapsal Otakar Vorel, Petrov, 2005, uloženo v Archivu ČNS I.

⁶³ Vzpomínky Stanislavy Švehlové (* 1927), Horní Ves, zapsal František Švehla, 2004, uloženo v Archivu ČNS I.

kteřé pracovaly v rostlinné výrobě. Jejich provoz často ve velmi skromných podmínkách byl omezen na letní měsíce, stravu si nosily děti z domova.

Všem sdělením na toto téma předcházely hořké vzpomínky na okolnosti zakládání družstev, které časově spadalo právě do období zakládání rodiny a narození prvních dětí. Většina žen se nevyhnula popisu často neurvalých agitací politických funkcionářů, kteří nejen svolávali schůze, ale často navštěvovali i rodiny, aby je „přesvědčovali“ o výhodnosti společného hospodaření. Názory na tuto dobu se u všech informátorek shodovaly: nikdo si nedovedl představit, co může společné hospodaření přinést. Rodiny, které často za velkých obětí hospodařily na půdě, chovaly skot a pěstovaly ovoce, aby zajistily skromnou obživu, lpěly na půdě jako odkazu, který převzaly od předků. Uvědomovaly si, že v každé usedlosti se hospodaří jinak, nejen pokud se týká rozlohy půdy, ale také vybavení zemědělským inventářem, počtu pomocníků. V několika rodinách už v té době se v roli hospodářů uplatňovali mladí muži s odborným vzděláním, kteří byli seznámeni s moderními způsoby hospodaření. Vliv na rozhodování měli také rodiče informátorek nebo jejich manželů, kterým půda původně patřila a nemohli se s ní rozloučit. Jedním z trestů za neochotu podílet se na společném hospodaření byly povinné dodávky zemědělských plodin, vajec, mléka a sádra. Části docházelo k velmi svízelným situacím, jak vzpomínala žena z Valašské Polanky. „*Když přišla doba kolektivizace pod vedením KSČ se děly vůči naší rodině velké bezohlednosti. Z obce rozepisované dodávky nebraly zřetel, kolik dětí v rodině je vyživováno, a už vůbec ne, že hospodyně je bezmocná. Dali nám též za povinnost chovat plemennou prasnici, a když byla selata, musela se o ně starat sestra. Mléko muselo být pro selata i na dodávku, ale ne pro nás. Další persekuce bylo rozepisování dodávek na čtvrtletí dopředu. Když otec potřeboval do konce roku vychovat jalovici do 4 q váhy, tak byl ve 3. čtvrtletí označen za neplniče, když neodevzdal průběžně 1 q masa, jako sankce jsme nedostali lístky na cukr. Jednou se stalo, že v poledne, když zůstal dobytek ustájený v horském chlévě, došli tam obecní tajemník s okresním plnomocníkem výkupu, násilím se dostali do chléva a odvedli největší mladou krávu k výkupu na jatka. Veterinář při prohlídce zjistil, že kráva je březí a poražena být nesmí. Ve chvíli vymysleli řešení: kráva byla převedena do sousední obce do JZD, kde nahradila jednu hubenou, která byla dána na jatka.*“⁶⁴ Některé ženy naopak zdůrazňovaly úbytek dřiny a starostí: „*V roce 1954 jsme museli dát pole do JZD, to sebou neslo klady i zápory. Výhodou bylo, že veškerá zodpovědnost neležela na jednotlivci, pole nevlastnil soukromník, ale stát. Rozoraly se meze a pole sjednotila, muselo se pracovat dohromady. Neměla jsem tolik povinností, byla to úleva, protože odvedli dobytek a zůstala jen péče o drůbež,*“ vzpomínala paní Štětínová z Dobromilic.⁶⁵

⁶⁴ Vzpomínky paní N.N. (* 1939), Valašská Polanka, zapsala Anna Mikušková, 2005 uloženo v Archivu ČNS IV.

⁶⁵ Vzpomínky paní Elišky Štětínové (* 1926), Dobromilice, studentská práce Denisy Stratilové, 2004, uloženo v Archivu ČNS II.

Ale první zkušenosti se společným hospodařením nebyly právě nejlepší, typické pro dobu kolem roku 1960 byly poměry ve Valašské Polance i jinde: „*Na podzim 1959 začal nábor do JZD, „soudruzi“ neúnavně chodili a přesvědčovali, poněvadž zde nebyli velcí sedláci, předpokládalo se, že vše půjde snadno. Nátlak se postupně zvyšoval. 1. října 1959 bylo založeno družstvo. Začátky byly těžké, veškeré práce se prováděly ručně, hospodáři využívali kravské potahy, koně vlastnili jen dva. Ručně se nakládal hnůj, obracelo seno, sázely a sklízely brambory, kosilo obilí i tráva. Až 1961 zakoupilo JZD dva traktory a přistoupilo se k rozorání mezí, po dokončení kravína se sváděl dobytek. V JZD pracovaly hlavně ženy, hospodářské výsledky byly bídné, každý člen měl ještě záhumek a choval krávu.*“⁶⁶ Vedle denní práce byly spojeny s členstvím také jiné povinnosti: „*Každý družstevník dostal na obdělání určitou část pole s krmnou řepou, při okopávání musely pomáhat i děti.*“⁶⁷ Jak připomněla žena z Halenkova, byly všechny události spojené se zakládáním JZD zvláště smutné pro rodiče: „*Poklidný život mých rodičů narušil až nucený vstup do JZD, protože matka se tomu bránila, bylo jí řečeno: ‚bud' vstoupíte, nebo vaše dcera, která se učí řemeslu ve Zlíně školu nedokončí.*“⁶⁸

Jak dokládá materiál z roku 1982 zasláný do archivu Národopisné společnosti, všechny podrobnosti spojené s neutěšenou situací na vesnici byly v paměti v té době mnohem živější. Dopisovatel Antonín Moravec z Čěčovic kritizoval poměry velmi jednoznačně, ale také poukázal na situaci, jaká nastala v osmdesátých letech, kdy už většina družstev za státní podpory dobře prosperovala. „*Máme ještě v živé paměti počinání neobmezeného panování funkcionářů v prvních dnech, měsících a letech po utvoření JZD. Je jisté, že praxi ve vedení neměli tehdy žádný, ani ti, co přímo propagovali utvoření družstva, tím méně lid na vesnicích, a proto bylo naděláno spousty chyb, které ještě dnes po čtvrtstoletí se odstraňují. Bylo chybou, že vedoucí strana nenechala řádně vycvičit všechny, kteří stavěli JZD na nohy... všichni venkovští lidé jsou konzervativní, uvěří, až když si všechno omakají a přesvědčí se. Tehdy se poukazovalo na JZD, která už byla založena, ale kámen úrazu – ona nikde neprosperovala a to lidé, kteří v nich pracovali, ani práci dobře neovládali, a tím nebyly výsledky takové, jak si je představovali. Někteří nechťeli za žádnou cenu pracovat do společného. K těm patřili také kovorolníci, kteří měli několik strychů pozemků... Byli tu i lidé, kteří združstevnění vesnice dávali svůj hlas, ale báli se nepořádku uvnitř družstva. Ať byli a jsou jakýkoliv, dnes by družstvo opouštěli jen násilím, protože při méně práce dostávají dobrý plat, mají zajištěný důchod a naturálie.*“⁶⁹

⁶⁶ Vzpomínky L.Ž. (* 1932), Valašská Polanka, zapsala Anna Mikušková, 2005, uloženo v Archivu ČNS IV.

⁶⁷ Viz pozn. č. 64.

⁶⁸ Vzpomínky paní M (* 1912), Halenkov, zapsala dcera, 2006, příloha práce M. Fohlerové.

⁶⁹ Antonín Moravec: *Jak se narušovalo životní prostředí v obci Čěčovicích po utvoření JZD*, Archiv ČNS, inv. č. T 413, 8 s. rukopisu.

Většina žen uznávala, že počáteční potíže společného hospodaření se začaly zejména na konci šedesátých a počátku sedmdesátých let díky státní podpoře zemědělských družstev poměrně rychle zlepšovat. Nejprve se začaly zvyšovat finanční částky určené na jednu pracovní jednotku. Výrazně se polepšily ženy, které pečovaly ve společných kravínech o skot, i když jejich pracovní den se výrazně odlišoval od zvyklostí, uplatňovaných v zemědělském hospodaření po mnoho generací. Pracovní den začínal ve 4 hodiny a pracovní doba trvala obvykle do 8, pak odcházely domů a vracely se odpoledne kolem 16 hodiny, kdy začalo krmení a dojení, konec pracovní doby byl obvykle kolem 18 nebo 19 hodiny. Jejich denní mzda byla vyšší než mzda v rostlinné výrobě, také práce byla celoroční a nebyla závislá na počasí či ročním období. Nevraživost mezi těmi, které pracovaly v živočišné výrobě, a těmi, které pracovaly na poli, bývaly běžné, často za nimi stálo právě nerovnoměrné ohodnocení. „*Přidělené práce, které jsem jako ostatní ženy musela vykonávat po celý rok bez strojů, kterých v začátcích nebylo, dnes žádný neuvěří. Pracovala jsem na poli. Můj pracovní program byl následující: Vstávali jsme v 5 hodin ráno – příprava snídaně, dojení (10 ks) a odchod do sběrný mléka, kde jsem pracovala přes 20 roků. Sbíralo se mléko družstevní i záhumenkové asi 500l denně. Odebrat vzorky, změřit a zkouška kyselosti. Zapsat do sběrných archů, soupisku předat sběrateli z mlékárny a vše uklidit. ... Po úklidu sběrný rychle domů, vypravit děti do školy a v 8 hodin nástup na pracoviště, do 12 hodin se pracovalo. Odpoledne od 13 ho do 17 hodin za každého počasí. Potom zase doma dojení, příprava večeře a další domácí práce včetně prání a opravy prádla... Nákupem nových strojů ubývá i počet pracovních sil a ty se převádějí na provoz. Bramborový kombajn sice brambory vyoře, ale za provozu se musí třídít ručně. To je práce na několik týdnů psychicky i fyzicky velice namáhavá.*“⁷⁰

Jako jednu z výhod, které přinesl na vesnici nový způsob hospodaření a organizace práce, hodnotily všechny informatorky velmi kladně – možnost účastnit se společných poznávacích zájezdů a rekreací, lázeňských pobytů. Vzpomíná žena dopisovatele: „*Po skončení hlavních prací bylo umožněno členům také kulturní vyžití zdarma. Byly to společné výlety, rekreace, návštěvy divadel v Praze atd. S manželem jsme střídavě využívali tyto akce, protože záhumenkové hospodářství jsme nemohli oba opustit.*“

Většina neopomněla ve svých vzpomínkách připomenout, kolikrát byla na týdenní rekreaci i v zahraničí, nebo absolvovala s rodinou rekreační pobyty v Tatrách, v Krkonoších, u moře. Pravidelně byly pořádány zájezdy na divadelní představení, varieté apod. Všechno vymožeností rekreace využívali jednotliví členové a jejich rodiny, i když rekreace byly organizovány v letním období, které bylo pro generace rolnických rodin v minulosti dobou největšího úsilí o zabezpečení obživy. Všiml si to také jeden z dopisovatelů ČNS: „*Pokud se týká ostatních venkovských žen, po*

⁷⁰ Vzpomínky manželky (* 1926), Šonov, 6 s. rukopisu, zapsal Stanislav Rydlo, 2004, uloženo v Archivu ČNS I.

vstupu do JZD pracovaly za denní mzdu 10 korun, to bylo po tu dobu, než začal práci zemědělcům dotovat stát. Tenkrát plat dělníka byl asi pětinasobně větší. V šedesátých letech se situace rychle měnila a ženám ubyla dosavadní ruční práce, byla to doba, kdy ženy začaly zdarma jezdit do lázní, na rekreace a poprvé v životě začaly odpočívat a například v lázních si připadaly jako v nebi. ⁷¹ Ne všechny ale měly takové možnosti: „Na dovolené jsme v životě nebyli. Nezbyvaly nám na to peníze, ani jsme kvůli dobytku a polním pracím se nemohli z domu vzdálit na delší dobu. S manželem jsem byla asi na 2 zájezdech za celý život.“⁷²

Rada žen se účastnila společných akcí, zejména výstavby veřejně prospěšných staveb pro služby, obchody, zdravotnictví, školy a školky. Žena z Raškovic napsala: „Na vesnici byl už čilý společenský život, Československý svaz žen, v požární ochraně, měly jsme ženské družstvo. V obci začala svépomocná výstavba lékárny, obchodního domu, výstavba Jednot, chodníků, a tak jsme se zapojili do práce, chodila jsem na brigády, bylo veselo, jezdili jsme do divadla, různé zábavy a výlety, bylo dobře v práci i v životě.“⁷³

Pouze jedna z žen, z Valašské Polanky, vzpomínala na svou práci v místním folklórní skupině: „Za mlada jsem ráda tancovala, a proto jsem se zapojila i do valašského kroužku, kde jsme nacvičovali různé tance a pak chodili vystupovat na různé akce nebo soutěže.“⁷⁴ Jedna z raškovických informátorek připojila ke svým vzpomínkám popis zvyků, které se dodržují i dnes, ale převážně se jednalo o společenské akce, školní akademie a slavnosti, zábavy, které se pravidelně opakují.⁷⁵

Stejně jako v mládí hodnotily ženy význam víry v jejich životě, který přetrvává až do současné doby. „Celou tu dobu jsme byli nábožensky založená rodina, děvčata byla v 17 letech birmovaná, trochu jsme měli strach, že budou mít potíže se školou nebo pořád chodily i na svátosti. Ale u nás na vesnici nebyli žádní udavači, a tak to všechno dobře dopadlo.“⁷⁶

Pro mnohé ženy končilo zaměstnání ať v zemědělství, nebo průmyslu koncem osmdesátých let, v některých vesnicích byla změna poměrů důvodem po zrušení JZD, kdy mnohé považovaly za křivdu, že to, co musely jejich rodiny vnést do společného hospodaření, získal někdo cizí, majetkové vyrovnání zaostává. Půda, na níž se pěstovalo obilí, se mění na pastviny, zemědělské stroje a skot rychle změnily majitele. Snad nejlépe to vystihují vzpomínky ženy z Valašské Polanky: „Čas ubíhal, všechno se zničilo, traktory se objíždělo trní, místo toho, aby se vytrhalo, tak se

⁷¹ Křestní jméno Kristýna (* 1904), Deštná u J. Hradce, zapsal Karel Klik, 2004, uloženo v Archivu ČNS I.

⁷² Vzpomínky paní V.P. (* 1932), Valašská Polanka, 9 s. rukopisu, uloženo v Archivu ČNS IV.

⁷³ Vzpomínky paní B. (* 1939), Raškovice, 6 s. rukopisu, 2005 uloženo v Archivu ČNS III.

⁷⁴ Vzpomínky paní V.P. (* 1932), Valašská Polanka, 9 s. rukopisu, 2005, uloženo v Archivu ČNS IV.

⁷⁵ Národopisný výzkum – dodatek k rukopisu Vzpomínky paní N. narozené v Šenově 1939, 2 s. rukopisu.

⁷⁶ Vzpomínky paní B (* 1939), Raškovice, 6 s. rukopisu, 2005, uloženo v Archivu ČNS III.

*naděly cesty všude tam, kde před tím nikdy nebyly, zbytek se zaplevelil a půda byla úplně zničena. Pole se hnojila umělými hnojivy a chlěvský hnůj se vyvážel na hromadu, kde tlel a zarostl trávou. Nakonec byl majetek navrácen původním majitelům. Když nám zůstala jenom naše pole, začali jsme si pořizovat stroje (traktory, senomet, hrabačku, velký vůz s gumovými koly, nakonec i auto). V důchodě nám ubývalo sil, práci na poli jsme nestíhali a nakonec jsme všechna pole zalučili a nechali si pouze jedno políčko na brambory a obilí pro slepice. Manžel odešel na věčnost a já se přestěhovala k synovi do vesnice.*⁷⁷ Většina z nich vítala možnost odejít do důchodu, pouze málo ze všech informantek uvádělo, že si hledaly doplňkový příjem brigádou nebo jiným zaměstnáním (uklízečka).

Závěrem většiny vzpomínek informatorky sumarizovaly úspěchy svých dětí a vnoučat, připomínaly také oběti, které musely přinést, aby děti mohly studovat a zlepšit si tak své sociální a společenské postavení. Netraví na rozdíl od svých rodičů na tom, aby děti bydlely spolu s nimi, vedly společnou domácnost. V některých textech byla patrná určitá lítost a osamělost zejména tehdy, když ženy ovdověly a dodržování určitých stereotypů v denním programu všedních a svátečních dnů již nebylo nutností.

Rada žen s určitou hrdostí popisovala své nové zájmy a využití volného času, cestování, významnou roli hraje jejich účast na akcích pořádaných organizacemi důchodců, které pod různými názvy v řadě obcí přetrvávají a vyvíjejí pravidelnou činnost. Mezi zájmy uváděly často radost ze zahrádky, pěstování květin, není potřeba pěstovat pro domácí potřebu zeleninu, brambory, jak bylo obvyklé ještě v polovině devadesátých let z důvodů nedostupnosti a omezené nabídky v obchodech. Příliv supermarketů a skutečnost, že se uzavírají místní obchody a pojezdny prodejny byly bez náhrady zrušeny, mění se způsob nakupování, kdy se dovážejí zásoby za pomoci příbuzných z městských obchodů. Jejich nabídka a relativně nízká cena potravin, zeleniny a ovoce vede k tomu, že často slyšíme: „*Nestojí za to pěstovat doma, protože si to můžeme koupit.*“ Je zajímavé, že se i v pěstování ovoce, zejména peckovin, prosazují jiné způsoby využití. Od sušení a zavařování se přechází v mnoha rodinách na sbírání plodů do kvasu a následné pálení destilátů.

Ženy oceňují vybavení domácnosti moderními vymoženostmi, i když byly pořízeny s vysokými finančními náklady (ústřední topení), mění se tak i poměrně fyzicky náročná příprava topiva na zimu a způsob využívání všech místností v domě. Zatímco v jejich mládí a počátcích samostatného hospodaření nebylo nic neobvyklého bydlet v jedné místnosti a vytápět pouze jeden pokoj, kde se spalo.

Proti očekávání se ženy nevěnují péči o vnoučata, spíše se s rodinami schází o víkendech. Zde je jeden z velkých rozdílů mezi generacemi, když, jak bylo výše citováno, řada využívala pomoc rodičů při péči o děti, aby mohla chodit do zaměstnání

⁷⁷ Vzpomínky N.N. (* 1929), Valašská Polanka, zapsala Anna Mikušková, 2005, uloženo v Archivu ČNS IV.

a zlepšit tak rodinný rozpočet zejména tam, kde se manželé rozhodli ke stavbě rodinného domu. Mnohé trápí zdravotní problémy vlastní i nemoci partnera. Stěžují si na rušení obchodů a služeb, které se přesouvají do měst, často vzdálených. Všechny se ale odvolávají na sílu víry v Boha, která je provázela a provází i dnes a pomáhá jim vyrovnat se s odchodem nejbližších, zdravotními problémy i osamělostí.

Závěr

Dosud realizované sondáže do způsobu života venkovských žen v minulých desetiletích upozornily na to, že není možné provádět dokumentaci plošně, ochota spolupracovat a poskytnout informace o osobních osudech a rodinném životě je limitujícím argumentem a zdůrazňování anonymity na jedné straně a hodnocení života jako nezajímavého na druhé straně byla zřejmá. Nadějí na úspěch mají geograficky ohraničené výzkumy, soustředěné na jednu, maximálně několik sousedních obcí.

Z informací, které se podařilo zjistit, můžeme popsat charakteristické rysy života žen na vesnicích od skončení války do konce století. Z dosud získaných informací a zkušeností se jeví potřeba zmapovat podrobně změny v životě venkovských žen jako velmi důležitá. Důvodů je několik, za jeden z nejvýznamnějších považují, že s ženami, které prožily proměnu vesnice v oblasti sociální, ekonomické i společenské v období 2. poloviny 20. století, odchází možnost zachytit, jak se „velké události“ politického a společenského života odrazily v životě jednotlivých rodin a žen, které byly jejich srdcem i duší. Nestihneme-li to, budeme odkázáni jen na novinové články, statistiky a kroniky, což nejsou prameny pro etnografické bádání ty nejpřínosnější.

Abstract

„My Life Wasn't Easy, But I Don't Regret Anything...“

The Life of Country Women in Memories

In the years 2004 and 2005 a survey was conducted that focused on recording of authentic testimonies about the everyday lives of women in the country predominantly in the second half of the 20th century. Correspondents of the Czech Ethnographical Society, students and female seniors from different parts of the Czech Republic took part in the survey. This report reveals the results including characteristic quotations.

The information was obtained from different localities on an uneven basis. There is a compact set of records from four villages in eastern Moravia and four authentic testimonies from Těšín region in the foothills of Beskydy Mountains. The information was either handwritten by the respondents, or their narration was recorded by the Czech Ethnographical Society correspondents, students of Silesian University or by a local chronicler.

The outline of the research was available to everyone. We were above all interested in the changes which rural families had to go through in the second half of the 20th century due to collectivization of land and changes in social and economic conditions.

Obraz ženy v kramářské produkci¹

Markéta Holubová

Ve svém příspěvku bych se ráda věnovala jednomu historickému pramenu, který v mnoha ohledech přímo ideálně splňuje nároky dnešních badatelů, neboť podává nejen autentické svědectví o životě žen v minulosti, nýbrž také umožňuje poznat dobové názory na ženy a jejich postavení ve společnosti.² Jedná se o kramářské tisky, v nichž se téma ženy a jejího těžkého údělu popisuje velice často a zcela autentickým způsobem.³ Je to dáno tím, že živé, bezprostřední podání venkovského nebo městského všedního života nejmudších vrstev společnosti vycházelo autorsky přímo

z tohoto prostředí. Komerční ráz kramářské produkce pak podmiňoval i výběr témat: kramářští autoři si nemohli dovolit skládat písně, které by jim nepřinesly výdělek. Proto se v těchto textech objevovala ve stále hojnější míře vedle náboženských témat také světská tematika z oblastí, jež byla lidovému publiku nejbližší – život v rodině, milostné vztahy a poměry ve společnosti.

Jednu z nejoblíbenějších oblastí v kramářské poezii v případě zájmu o zastoupení ženské tematiky v kramářské produkci představovaly popisy nejrozličnějších forem lásky. Značná pozornost v milostné kramářské produkci byla věnována opěvování lásky a dostaveníčkům, tedy počáteční fázi milostného vztahu – seznámení chlapce a děvčete, námluvám, jak o tom vypráví tento kramářský tisk:

Abceda aneb Odpověď Ženy na Zlý Muže, která se dobrých netýče. Vytisštěná v Pardubicích 1797. Knihovna Etnologického ústavu AV ČR, v.v.i., sign. KT XXVIII CH 1–78 [22].

¹ Tato studie vznikla na základě poskytnutí účelové podpory grantovému projektu GA AV ČR – *Žena a společnost v kramářské produkci z pohledu „gender“*, č. IAA900580601.

² HORSKÁ, P. – FIALOVÁ, L.: *Česká žena očima statistiky posledních sto let*. Historické listy 1991, č. 1, s. 8–17; ČADKOVÁ, K. – LENDEROVÁ, M. – STRÁNÍKOVÁ, J. (edd.): *Dějiny ženy aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zasetí historiografie (Sborník příspěvků z IV. pardubického bienále 27.–28. dubna 2006)*. Pardubice 2006; RYŠAVÁ, E.: *Odras života městských žen v kramářských písních*. Documenta Pragensia 13, 1996, s. 185–193.

³ BENEŠ, B.: *Světská kramářská píseň*. Brno 1970, s. 17–30.

*„Za tím mostem je pěkná travička,
 kterou žala moje Andulička.
 Já jsem koukal z mostu dolu na ni,
 hodil sem do trávy na ni psaní.
 Ona ho hned zdvihla, přečtla celé,
 bylo její srdce hned veselé.
 Který jest ten pisák, ať jde dolů,
 sedmene na trávník spolu.
 Chci já ho s radostí sama znáti,
 nebude se mi tu tak stejskati.
 Jak jsem k panence přistoupil,
 hned sem si mé srdce s ní potěšil.“⁴*

Nicméně ve většině kramářských tisků s milostnou tematikou se pozornost autorů soustředila spíše na nešťastnou lásku. Základní příčinou byla lehkovážnost dívky, chlapcova či dívčina vychloubačnost, vzájemné vyčítání nevěry, frajerské rozhodnutí chlapce odejít na vojnu a opustit těhotnou dívku, furiantství aj. Jako důvod rozchodu se nejčastěji uvádělo nedorozumění na taneční zábavě, pití vína či flirt – vycházky při měsíčku, které byly příčinou lehkomyšlného chování dívky.

*„Za krátký čas počla naříkati
 na mé milování vzpomínati
 teď poznala, co neznala,
 že mou věrnou láskou pohrdala.“⁵*

Ekonomickou závislostí dětí na rodičích byl podmíněn i souhlas rodičů se sňatkem. Bez tohoto souhlasu a požehnání byl sňatek mladých lidí takřka nemyslitelný. Proto nás nepřekvapuje, že kramářská produkce evidovala řadu nešťastných příběhů o nenaplnění lásky dvou mladých lidí z důvodu rozdílných společenských poměrů. Zoufalí milenci se pak odhodlali ke specifickému řešení bezvýchodné situace, vyúsťující ponejvíce až ve spáchání společné sebevraždy. Podle četnosti těchto činů, hojně zdokumentovaných v kramářských tiscích, lze vyvozovat, že sebevraždy milenců se staly v 19. století přímo módní záležitostí. Vyvinul se dokonce jakýsi rituál, který činu předcházela a který mladí lidé dodržovali. Byli si vědomi, že se dopouštějí těžkého hříchu, když si chtěli dobrovolně sáhnout na život, a proto se k smrti řádně připravovali. Zašli do kostela, mnohdy i k přijímání, sepsali dopis na rozloučenou, v němž se obraceli k vlastním rodičům, a prosili je i přátele za odpuštění a žádali, aby se za ně modlili. Rovněž prosili za uložení do společného hrobu. Z pozdějších let je znám i případ, kdy se milenci v den sebevraždy nechali vyfotografovat, aby po sobě zanechali

⁴ *Nová píseň mládencum a pannám.* V Pardubicích 1796. Knihovna Národního muzea v Praze, sign. P 100/1.

⁵ *Nová píseň o nevěrné lásce.* Tisk u Jozefa Groáka v Olomouci.

Nowa Pjseň, o falešném Milowání Ženského Pohlawj. W Skalicy, v F. X. Škarnicla Synů. 1866. Knihovna Etnologického ústavu AV ČR, v.v.i., sign. KT XXIX N 60.

Doposud citované skladby se věnovaly vztahům mileneckým, v kramářské produkci byly však zastoupeny také výtvoři inspirované manželským svazkem, a to častěji než v tvorbě lidové. Převážná většina dokladů pochází z 19. století a je složena jako humorná až satirická úvaha nebo rada. Velmi malý zájem kramářských autorů poutala samotná svatba, i když se řada kramářských textů zpívala právě na svatbách. Tisky začínaly představami o nejlepší nevěstě s pověstnými pěti pé a přecházely k masovým steskům na zlou ženu. Milostný ideál nevěsty představovaly dívky chudé, pracovitě, ctnostné, zbožné a věrné až za hrob:

*„Pro svět je chudá, pro mě bohatá,
ctnostná, pobožná, Mariánka zlatá.*

památku.⁶ Samotné způsoby provedení sebevraždy bývaly různé. V Praze volili nešťastní milenci skok z Karlova mostu do Vltavy, přičemž někdy si svázali ruce a splekli vlasy, aby je smrt nerozdělila. Často milenec nejdříve zastřelil milenkou a pak sebe, otrávil se nebo skočil pod vlak. Venkovští milenci jezdili do města, aby v hostinci v najatém pokoji provedli své rozhodnutí. Neobratností a rozčilením někdy zůstal jeden partner na živu, čehož po řadu dní velmi litoval. Když zemřeli oba, následoval slavný společný pohřeb. Kramářský autor využíval těchto situací k jakémusi morálnímu apelu, poučení pro ostatní:

*„Ach rozmilí rodičové, svých dítek
milující,
nemějte srdce takové, lásku
odporující,
když pak Pánbůh štěstím vládne,
z chudých bohaté činí,
není pochybnosti žádná, když se člo-
věk přičiní.“⁷*

⁶ SCHEYBAL, V.: *Senzace pěti století v kramářské písni*. Hradec Králové 1990, s. 313–315 + obr. příloha.

⁷ *Truchlivá píseň o nešťastném příběhu, který se stal dne 7. března roku 1827 s dvěma zamilovanými, kteří pro lásku až k smrti utrpení se odevzdali, ...* Knihovna Etnologického ústavu AV ČR, v.v.i., sign. KT XXVII G 1–68 [53].

*Práce se žádné těžké nebojí,
taková panna za mnou stojí.*⁸⁸

Jelikož autoři kramářských písní byli většinou muži, najdeme více stížností mužů na nevydařená manželství. Z jejich pohledu je ženám nejčastěji vyčítána jejich hádavost, nepřejícnost, lenivost, stěžovali si na ženskou rozhazovačnost – sázení v loterii, nepořádnost a neznalost vaření, očím mužské kritiky neušla ani jejich parádivost, mlsnost a *klepaření*. Humorně-satirické skladby především před manželstvím varovaly a chválily svobodný stav. Tisky, v nichž je tematika manželství stěžejní, lze rozčlenit do dvou skupin. První skupinu představovaly humoristicko-satirické mužské monology o zlých manželkách a škaredých ženách:

*„Z vězení mně pánbůh pomůže
od škaredé ženy nemůže.
Dal bych si zaspívat rekvije,
Kdyby chtěla scípnout bestyje.“*⁸⁹

Reciproční ženské monology byly koncipovány jako lamentace, nářky mladých žen, které si musely vzít starého muže. Jen výjimečně zaznamenáváme v kramářské produkci záznamy o vztahu mezi mladým mužem a starou ženou. Starý manžel byl vnímán jako lakomý, líný, nemocný a marné bylo vařit mu různé pochutiny, aby ožil. Mladé dívky bývaly na konkrétních příkladech varovány:

*„Spodky z něho padají,
držet se mu nechtějí,
vyzábly co starý kohout,
ve dne v noci chrchlá,
já bych se zlostí ztuchla!
Do roku ošedivěl
jak osel ošklivej,
chci-li si k němu přisednout,
okolo krku obejmout,*

Lamentace pijáka, proti ssenkýřovi a swé zlé ženě. W Skalici, u dědičů J. Škarnicla. Knihovna Etnologického ústavu AV ČR, v.v.i., sign. KT XXIX N 6.

⁸⁸ *Milovník panenské ušlechtilosti.* V Praze. Krajské vlastivědné muzeum v Hradci Králové, sign. E-P 541.

⁸⁹ *Nová píseň mládencům a pannám na světlo vydaná.* V Skalici u děd. Škarnyclů 1875. Knihovna Etnologického ústavu AV ČR, v.v.i., sign. KT XXXI O 19.

Ďáblův mlýn aneb: mladý muž a stará žena.
Sepsal F. D. – ř. Knihovna Etnologického ústavu
AV ČR, v.v.i., sign. KT XXXV D2 1–78 [73].

ství, karban a prohýřené peníze. Ačkoliv ve většině témat týkajících se opilství býval nejčastěji za hříšníka a rozvratitele rodiny považován muž, výtek nebyly ušetřeny ani ženy. Jim byla vytýkána nejčastěji záliba v pití kávy a likérů, pro něž utrácely peníze určené na domácnost a mámy z muže další finanční částky. Nejtragičtější následky opilství se však odrážely v morytátech. Kramářský autor A. Chládek například líčil vyvraždění rodiny mužem, který propil celý svůj majetek a nakonec spáchal sebevraždu.¹² Od první třetiny 19. století se k nám dostávala protialkoholní literatura, která měla svůj ohlas i v kramářských tiscích, zaměřených proti kořalce:

*hučí jak starý medvěd,
je studený jako led.
Já mu držím lékaře,
jestli mu snad pomůže,
by dostal delšího ducha,
neb jen pořád těžce dýchá,
v posteli se mně válí,
jako by byl bez vlády.*¹⁰

V kramářských tiscích s tématem rodinného a manželského života bezprostředně souvisí motiv pití alkoholu (zejména kořalky) a prostředí hospod převážnou měrou jako záporný činitel působící rozvrat a bídu rodiny. Již v písni z roku 1718 se zpívalo:

*„Já nešťastný piva pitec, přiznávám
pravdivou věc,*

*že jsem propil peníze, nemám již
v kapse halíře.*

*Žádná radost v domě není, nouze
plno a soužení.*

*Žena otrhaná chodí, jedna psota dru-
hou plodí.*¹¹

Mnohé písně měly formu manželských hádek s jadrnými lidovými nadávkami, v jejichž pozadí stálo vždy opil-

¹⁰ *Kratochvilná píseň pro mládence a panny o starém mláďenci. Vytisštěná u Aloise Landfrasa v Jindřichově Hradci roku 1857. Knihovna Muzea Jindřichohradecka.*

¹¹ Knihopis č. 13.575.

¹² *Píseň o vraždách a samovraždě ve Vartnsdorfu u Lince, které vykonal otec na svých dítkách a manželce. Knihovna Etnologického ústavu AV ČR, v.v.i., sign. KT VII h 1–20 [13].*

*„Netrpme, bratři milí,
silný nápoj žádnou chvíli,
jen pryč s kořalkou do pekla,
odkud svodnice utekla.“¹³*

Obecně lze říci, že kramářský tisk popisoval ženu v souvislosti s manželstvím obvykle jako podřízenou osobu nucenou snášet svůj osud. V nejednom případě se lze domnívat, že jde o líčení domácího násilí páchaného ze strany mužů na vlastních manželkách. Nejčastějším důvodem se stávala partnerova žárlivost. Speciální pozornost byla věnována také vdovám s dětmi, tedy neúplným rodinám, které ztratily svého živitele a ocitaly se bez pomoci, v bídě a téměř na samém dnu společnosti. Četné zastoupení v kramářské produkci měly také satirické písně, mnohdy kompozičně založené na abecedních začátcích strof a zaměřené na schůzky, námluvy a jednání zlých i záletných žen či na pláč vdavekchtivých starých panen.

*„A ty vosle, starej kozle,
rád by si se v zelí pás,
já jsem holka jako majolenka
já mám s tebou jenom špás.
Odejdi pryč, a nechod' víc,
ty máš selskou manýru,
ale měštští mládenci hezký,
ty já miluju nad míru.“¹⁴*

Zvláštní zájem v kramářské produkci byl věnován také městským ženám. Měly pověst hezkých, chytrých a bohatých, ale na jejich chytrost doplatil leckterý naivní nápadník a i jejich bohatství bylo často předstírané. V kramářských tiscích najdeme řadu variant na téma vesnického chasníka, kterého napálila pražská *fiřlena*. Parádovitost pražských dívek byla proslulá. Došla děvčata z venkova v Praze brzy zpychla a snažila se vyrovnat městským slečnám. V takových případech obsahují kramářské tisky v samotném závěru jistý apel určený právě těmto dívkám:

*„Řid'te oděv, stravu podle stavu,
hled'te si raděj skrovnosti
a všech dobrých mravů.“¹⁵*

Z výdělečně činných žen si kramářské tisky všimaly hlavně služek a dělnic. Velká nevraživost panovala mezi usedlými městskými děvečkami a venkovskými služkami, které si v Praze obvykle brzy přivykly a stávaly se tak pro ostatní významnou konkurencí. Kramářští autoři je kárali, že to dělaly na úkor vlastní poctivosti.

¹³ *Nová píseň o kořalce výborné*. V Skalici 1845. Matica slovenská v Martině, sign. SE 158/4.

¹⁴ *Nová píseň mládeňcům a pannám pro obveselení mysle a ukrácení času na světle vydaná*. Vytištěná v Litomyšli. Moravská zemská knihovna v Brně, sign. X 26839–310.

¹⁵ *Nová pravdivá píseň o nynější módě tohoto světa*. Knihovna Etnologického ústavu AV ČR, sign. KT XIV dd 1–34 [11].

Zajímavě se v kramářské produkci projevuje názor na ženy-dělnice. Nejčastější výhradou proti nim byla jejich parádivost, hraní si na slečinku a stud za vykonávanou práci:

*„V neděli jdou k muzice naražené v tunice,
naškrobené mají spodničky, tak poznáte fabričky.
V pondělí jdou k fabrice v roztrhaný kazajce.“¹⁶*

Závěrem je třeba říci, že předložená studie se pokusila alespoň dílčím způsobem vylíčit osud ženy z pohledu světské kramářské produkce, ačkoliv bohaté a zajímavé informace jistě přinese i soustavný výzkum náboženských kramářských tisků.

Abstract

The Picture of Woman in Broadside Production

This study explores one historical source which in many ways ideally meets the demands of contemporary scholars. It bears authentic testimony to the life of women in the past as well as provides period views of women and their position in society. It is the broadside prints in which the subject of woman and her hard lot is frequently and authentically described. Some of the favourite motifs in broadside poetry, as far as representation of female subject in broadside secular production is concerned, are descriptions of various forms of love and courting, married life and fates of widows.

---

¹⁶ *Nová píseň o fabričkách*. Litomyšl, J. Bergrová.

Postavenie žien vo vybraných obciach severného Slovenska

Reflexia využitia metódy oral history v kulturologickom výskume

Petra Chrenková

V predkladanom príspevku by som rada predstavila výskumný projekt, ktorý je zameraný na každodenný život žien v troch vybraných obciach na severe Slovenska. Cieľom projektu je prostredníctvom autobiografických rozprávání žien uchopiť spôsob života v danej oblasti z kulturologického a genderového hľadiska. Pre realizáciu výskumnej práce som vybrala tri podhorské dedinky Huty, Malé Borové a Veľké Borové. Tieto obce ležia na pomedzí regiónov Oravy a Liptova a sú obkolesené dvoma horskými masívami: Chočskými vrchami a Západnými Tatrami. Horská poloha predurčovala tieto tri obce k určitej izolácii, vzájomnej spätosti a podobnému historicko-kultúrnemu vývoju.

Hlavnou témou, na ktorú som sa zamerala je každodenný život žien vo vyššie spomenutých dedinkách, na jednotlivé príbehy a osudy. Pre tento účel som si zvolila metódu oral history, resp. biografického rozprávania. Hlavným cieľom výskumnej práce je zdokumentovať postavenie žien v tomto regióne na základe rozprávania vybraných narátoriek. Projekt bol realizovaný so zámerom zmapovať kultúrne špecifiká danej oblasti, ktoré spolu s pôvodnými obyvateľmi pomaly miznú alebo sa transformujú. Táto metóda dáva priestor zahrnúť do výskumu nie len objektívne skutočnosti, o ktorých informátorky referujú, ale aj ich osobné predstavy o živote alebo interpretácie rôznych životných udalostí zo subjektívneho hľadiska. Keď sa pozeráme na prežívanie života z pohľadu sociálneho konštruktivismu, tak vlastne len to je skutočné a to ovplyvňuje naše životy, čomu prikladáme istý význam, v akom rámci potom komunikujeme a utvárame svoje vzťahy.

Predmetom môjho záujmu je práve to ako vnímajú, ako konštruujú svoje životy tieto ženy. Už dlhšie sa zaujímam o ženskú problematiku, o špecifiká ženskej reflexie sveta. Rozhovory boli uskutočňované najmä so ženami najstaršej generácie. Dôvod je niekoľko. V týchto obciach, podobne ako je to v mnohých iných oblastiach Slovenska, kde sú životné podmienky zložité, žijú prevažne starší ľudia, najmä ženy. Ďalej ma zaujímalo ako práve táto staršia generácia žien (ženy vo veku od 65 po 85) prežila život v tejto oblasti, ako sa ich dotýkali spoločenské zmeny, ktoré sa udiali počas ich života a najmä ako sa vyvíjal (ak sa vyvíjal) ich pohľad na svet, postoje a hodnoty v priebehu života. Za účelom komparácie sú do výskumu zaradené aj ženy mladé (okolo 30 rokov), ktoré zostali žiť v týchto obciach. Vekový priemer vo vybraných dedinách je pomerne vysoký. Len malo mladých ľudí, ktorí si založia rodinu,

chce zostať žiť v tejto oblasti, dôvody sú najmä ekonomické. Infraštruktúra je nedobudovaná, pôda málo úrodná, pracovné možnosti mizivé. Mladá a stredná generácia sa vo veľkej miere presťahovala do okolitých obcí a miest, do podhorských oblastí s lepšou možnosťou zamestnať sa a uspokojovať každodenné potreby.

S vybranými narátorkami som realizovala väčšinou dva až tri rozhovory, podľa ochoty a možností oslovených žien. Pri prvom rozhovore som nechávala informátorku rozprávať voľne o svojom živote, rodine, práci. V prípade, že rozprávanie viazlo, kládla som otázky a snažila som sa informátorku povzbudiť v ďalšej narácii napríklad rozprávaním o sebe. Pri druhom rozhovore som sa vracala k jednotlivým životným obdobiam alebo udalostiam, kládla som doplňujúce otázky. Postupne sa doplňovali a rozširovali udalosti a spomienky z detstva a mladosti, dospelosti a staroby. Zaujímali ma tiež rodinné vzťahy, či už hovoríme o pokrvnom príbuzenstve alebo afinitnom. Rozhovory som sa snažila orientovať aj na oblasť predstáv a záujmov jednotlivých žien. Táto rovina interview sa nie vždy podarí rozvinúť. Mnohé ženy sa v takomto kontexte nikdy nezamýšľali nad svojím životom a niekedy im robí problémy odpovedať na takúto otázku. Iné naopak takáto otázka prekvapí, ale sú rady, že môžu svoj život bilancovať aj z takéhoto hľadiska. Mojm cieľom je tiež dozvedieť sa niečo o intímnych ženských záležitostiach, hoci táto oblasť predstavuje pre väčšinu informátoriek tabu. Dôraz však stále kladiem na vlastné rozprávanie žien. Zaujímam ma akým štýlom začnú rozprávať, akú tému si zvolia, akou formou svoj život podávajú. Narátorky sú prevažne spočiatku ostýchavé, nevedia ako začať rozhovor. Aj z tohto dôvodu považujem za prijateľnejšiu chronologickú formu rozprávania, pri ktorej sa rozprávanie začne pri narátorkinom detstve a postupne sa s rôznymi odbočkami pokračuje až do súčasnosti. Pritom každá zo žien kládla dôraz na inú časť života. Niekedy ma prekvapilo k akej téme nás rozhovor zaviedol a ako sa pozerá určitá narátorka na vybranú oblasť života. Niekedy to býva téma, ktorá mi pri predbežnom koncipovaní rozhovorov vôbec nenapadla. Jedným z príkladov je postoj narátoriek k technickým vymoženostiam našej doby. Zaujímavé je si tiež všimnúť akým témam sa jednotlivé ženy vyhýbajú. Či už je to zámerne alebo z dôvodu, že určitej oblasti života neprikladali väčší význam.

Hodnotový systém, v ktorom boli tieto ženy vychované, štruktúra života, na ktorú boli zvyknuté sa rozpadáva. Stredná a mladá generácia sa vo veľkej miere odsťahovala. Hlavným dôvodom je takmer nulová šanca nájsť si zamestnanie. Ak sa však niekomu podarí nájsť prácu, musí dochádzať 20–30 km a zárobok býva nižší ako úžitok, ktorý môže práca priniesť. Napriek nepriajným podmienkam tu zostali žiť aj mladé rodiny. Muži odchádzajú za pracovnými príležitosťami do rôznych kútov Slovenska, ale aj Európy. Plat len jedného z manželov nedokáže pokryť potreby rodiny, zamestnať sa snažia obaja manželia. Dediny sa teda pomaly vyľudňujú, domy zostávajú prázdne a chátrajú alebo, čo je čoraz častejší prípad, menia sa na chalupy. Domnievam sa, že blízka budúcnosť tejto horskej oblasti je v turizme a chatárčení.

Medzi otázky, ktoré kladiem vybraným ženám patrí aj ich pohľad na súčasnosť a budúcnosť dedín, v ktorých žijú. Väčšina z nich si uvedomuje, že spôsob akým fungoval život v týchto obciach zaniká. Ich názor na zmeny v dedine a v jej živote je podávaný s určitou opatrnosťou. Ja som pre nich predstavujem tiež len cudzin-ku z mesta, podobne ako chatári. Mladšia generácia sa s touto zmenou vyrovnáva jednoduchšie. Dokonca v nej vidí pozitíva pre ich ďalší život na vidieku. Na strane druhej bývajú chatári a turisti podrobení kritike zo strany miestnych obyvateľov. Hlavným dôvodom je, že príležitostní návštevníci využívajú výhody vidieka, ale nerobia nič pre zlepšenie kvality života v týchto dedinách.

Majoritná časť starších žien, s ktorými som sa rozprávala, prežila väčšiu časť života v týchto dedinách. Podobne ako ich mamy a staré mamy, aj ony niesli zodpovednosť za chod domácnosti a celého hospodárstva väčšinou samé. Muži, či už otcovia alebo manželia, odchádzali hľadať prácu po celej Európe. Z tohto regiónu pochádzali vychýrení sklári, kedysi sa dokonca v jednej z dedín nachádzali aj sklár-ske huty (na čo odkazuje samotný názov obce – Huty). Chlapi odchádzali z domu na týždňovky, na mesiace, mnohí aj na pol roka. Staršie ženy často spomínajú, že detstvo prežili väčšinou s matkou, otca videli málo. Matka bola väčšinou tá, ktorá sa starala o domácnosť, pole, hospodárske zvieratá, vychovávala deti. Ženy sa museli naučiť typicky mužské práce: siať, orať, kosiť. Hlavným živiteľom celej, častokrát mnohopočetnej rodiny, zostával otec. No napriek tomu tu nefungovala tradičná pred-stava o rozdelení životných rolí. Muži síce nosili domov podstatnú časť rodinných príjmov, ale aj ženy sa museli podieľať na finančnom zabezpečení rodiny a domá-cnosti. Často chodili predávať domáce produkty na trhy v okolitých mestách, aby tým priniesli skromný, ale častokrát nevyhnutný, finančný príspevok do domáceho roz-počtu. Špecifická gendrová pozícia miestnych žien vrámci vidieckeho spoločenstva bola daná aj tým, že mužská populácia v produktívnom veku odchádzala za zárob-kom mimo obec. Informátorky zväčša spomínajú na svoje detstvo ako na ťažké, ale veselšie obdobie v porovnaní s terajším životom. Od malička museli pomáhať v domácnosti i na poli. Vzdelávanie bolo až na druhom mieste. Viaceré narátorky spomínajú, že nechodili z rôznych dôvodov pravidelne do školy. V zime sa mnoh-krát do školy nemohli prebrodiť, v jarných a letných mesiacoch bolo treba pomôcť s hospodárstvom. V týchto troch obciach je len veľmi málo mužov a žien z najstaršej generácie, ktorí majú vyššie ako základné vzdelanie. Na štúdium nebol čas a mno-hokrát už vôbec nie peniaze. Vzdelanie pre mnohé ženy nepredstavovalo väčšie možnosti, resp. rodičia týchto žien, nevideli vo vyššom vzdelaní väčšie možnosti pre svoje dcéry. Ak sa investovalo do vzdelania nejakého člena rodiny, bol to prevažne chlapec a poslali ho „študovať za farára“.

Rozprávanie informátoriek o rodinnom živote býva často hovorené na pozadí urči-tých spoločensko-politických udalostí. Ženy pri tejto príležitosti vyjadrujú svoj názor na politické zriadenia, v ktorých žili a ešte častejšie názor na ich súčasné postavenie

v spoločnosti, ich možnosti. Veľakrát sa v rozhovore dostaneme k porovnaniu súčasnej politickej situácie so socialistickým zriadením. Mnohé hodnotia kladne, ekonomické a životné podmienky za socializmu, ale kritizujú komunizmus za perzekvovanie náboženskej viery. Niektoré z narátoriek odmietli vstup do družstva, tie majú väčšinou negatívny vzťah k predošlému politickému zriadeniu. Mnohokrát rozhovor plynulo prejde k hodnoteniu podmienok a príležitosti, ktoré majú v súčasnosti ich deti.

Neopomenuteľnou dimenziou ich osudov je tiež skutočnosť, že väčšinu života sa museli starať samé o seba a niesli nemalú zodpovednosť za celú domácnosť a hospodárstvo, rovnako ako aj starostlivosť o deti bola výlučne na ich pleciach. Počas produktívneho života sa so svojimi manželmi videli málo. Mnohé záležitosti, ktoré by inak spadali do mužskej kompetencie, museli riešiť samé. Teraz, na sklonku života, ich častokrát čaká veľmi osamelý život. Veľa starších žien žije už dlhé roky bez manžela, ktorý zomrel skôr. Starajú sa o veľké, prázdne domy a malé hospodárstva. Občas sa tešia návštevám detí a vnúčat. Ich život však nestráca pravidelný rytmus a formu. Všetko v ich živote sa deje v mene Božom, s týmto vedomím žili od malička a správajú sa tak dodnes.

Na jednej strane zvyknú hovoriť o súčasnom živote svojich detí a vnúčat ako jednoduchšom, na strane druhej sa im zdá súčasný svet komplikovaný a príliš rýchly. Niektoré vidia pozitíva v tom, že ich deti a vnúčence mali možnosť vyučiť sa alebo studovať. Iným je ľúto, že ich deti nežijú s nimi, aj keď si uvedomujú, že, život v meste alebo v dedinách, ktoré sú v úrodnejších a ľudnatejších oblastiach je jednoduchší. Ako reflektujú ženy, ktoré majú väčšinu svojho života za sebou, svoje osudy? Väčšina, napriek ťažkému životu naplneného drinou, si nest'ážuje. Berú trápenia, problémy, ale aj radosti a príjemné zážitky, tak ako im ich život prinášal a prináša. Na jednej strane definitívne zaniká tradičné usporiadanie rodiny a vidieckej spoločnosti, miznú zvyky a menia sa hodnoty. Na strane druhej prežíva alebo skôr znova sa vracia pracovná migrácia, ktorá určite nebude prospievať súdržnosti rodiny. Rodina, práca, hospodárstvo a v neposlednom rade viera v Boha tvorili základnú os, okolo ktorej sa odvíjal život miestnych ľudí. Domnievam sa, že práve viera v Boha im pomáhala prekonávať ťažké životné situácie a problémy. Možno by som mala ešte upresniť, čo pre tieto ženy a vlastne pre všetkých obyvateľov týchto dedín predstavuje viera v Boha. Je takmer synonymom cirkvi a všetkých zvyklostí a rituálov, ktoré sú s tým spojené. Všetky tri obce sú čisto katolícke, spadajú do jednej farnosti, čo znamená, že majú spoločného farára. Nedefná návšteva kostola tu stále znamená sviatočnú udalosť rovnako ako náboženskú i spoločenskú povinnosť. Súčasný svet a jeho smerovanie dokážu ženy, ktoré tu prežili celý život, niekedy len ťažko pochopiť. Z ich rozprávania možno vycítiť vedomie toho, že do takéhoto sveta už nepatria. Celý ich život mal istú pevnú štruktúru, jasné smerovanie. Ony takto žijú aj dnes, ale vidia, že okolitý svet už funguje inak. Zakaždým, keď v dedine umrie starý človek, cítia že s ním umiera kúsok ich sveta, ktorý nenávratne mizne.

Paradoxné vlastne je, že aj keď mnohé z týchto žien vlastne nikdy neboli ďalej ako v Liptovskom Mikuláši (30 km), žijú dnes v úplne inej dedine ako sa narodili. Táto dedina sa menila počas ich života niekedy nenápadne a plynule, inokedy radikálne zasiahli dejinné udalosti (napr. druhá svetová vojna alebo združstevňovanie). Na životné hodnoty a tradície týchto ľudí, tejto generácia už nie sú schopné ich deti a vnúčatá nadviazať. Akási nepoužiteľnosť skúseností a múdrostí *starých rodičov* je problém, ktorý je pravdepodobne fenoménom celej západnej civilizácie. Veľakrát som počula z úst oslovených narátoriek, že ich deti a vnúčatá považujú ich znalosti za zastarané a nepotrebné. Samozrejme, nie je to tak u všetkých rodín. Podobne ako v mnohých kútoch sveta aj tu zanikajú nielen tradície, špecifické remeslá a zvyky, zaniká istý osobitý spôsob života, ktorý zahŕňa hodnotový a vzťahový systém, ktorý sa predstava v tejto oblasti v tejto forme reprodukovať. Nemôžeme tvrdiť, že zaniká všetko. Avšak pri rozhovoroch s mladšími ženami, ktoré žijú v týchto dedinách je cítiť, že mnohé spôsoby správania sa a uvažovania o svete už nezdediajú zo svojimi starými mamami. Samé sú si toho vedomé a podobne ako staršie narátorky poukazujú nato, že ich vnúčatá odmietajú niektoré každodenné rituály, ktoré ony považovali za samozrejme a neoddeliteľne patriace k životu.

Téma transformácie hodnôt a zvykov ako základov kultúry určitého spoločenstva je častým problémom, ktoré riešia mnohé antropologické výskumy. Ambíciou mojej výskumnej práce je postihnúť špecifiká tohto procesu vo vybraných spoločenstvách s akcentom na genderové otázky. Presnejšie povedané, celý problém sa snažím uchopiť cez vyrozprávané biografické príbehy žien. Forma životopisných rozprávání poskytuje široké možnosti pri spracovávaní rozhovorov, respektíve pri ich analýze. Výskumy realizované metódou orálnej histórie sa snažia pri analýze získaných dát predchádzať generalizácii a následnej typizácii narátorov a ich životných príbehov. Môj projekt sa nachádza vo fáze spracovávaní rozhovorov a mojím cieľom je vyhnúť sa tomuto zovšeobecňujúcemu prístupu, ktorý sa skôr prikláňa k sociologickému spracovávaní dát. Môj výskumný projekt by som rada podrobila analýze, ktorá sa bude zakladať na antropologických poznatkoch s prihliadnutím na genderové rozdelenie rolí v spoločnosti. Cez hľadisko určitých kultúrno-antropologických kategórií (ako napríklad rodina) by som sa rada pozrela na to ako prežili a ako prezentujú svoj život ženy, ktoré sa so mnou podelili o svoj životný príbeh. Cez ich optiku sa budem snažiť vidieť aj zmeny a genderové pozície žien a mužov v tejto oblasti. Výskumná práca, jej analýza a spracovanie sa budú snažiť priniesť nové podnety pre výskum s použitím metódy orálnej histórie ako aj podnietiť nové otázky a pohľady v etnológii, antropológii a ďalších sociálnych vedách.

Literatura:

- BEŇUŠKOVÁ, Z. a kol.: *Tradičná kultúra regiónov Slovenska*. Bratislava 1998.
- BERGER, P. I. – LUCKMANN, T.: *Sociální konstrukce reality*. Brno 1999.
- Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 1–2*. Bratislava 1995.
- Encyklopédia Slovensko, 3 diel, Ľud 1.–2. časť*. Bratislava 1975.
- KUSÁ, Z.: *Autobiografické rozprávanie vo výskume 20. storočia v rodinách slovenskej inteligencie*. Sociologický časopis 24, č. 6, 1992, s. 571–578.
- NEKVAPIL, J.: *Úvod do biografického výzkumu a ještě něco navíc*. BIOGRAF, č. 22, 2000, s. 71–74.
- SCHÜTZE, F.: *Narrativní interview ve studiih interaktivního pole*. BIOGRAF, č. 20, 1999, s. 33–51.
- Slovensko. Európske kontexty ľudovej kultúry*. Bratislava 2000.
- ŠUBRT, J.: *Sociální paměť a sociologický výzkum*. Soudobé dějiny II/2–3, 1995, s. 267–280.
- VANĚK, M. a kol.: *Orální historie. Metodické a „technické“ postupy*. Olomouc 2003.
- VANĚK, M. a kol.: *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*. Praha 2004.

Abstract

Position of Women in Selected Villages of Northern Slovakia – Life Stories Recorded by the Oral History Method

The research project mostly concentrates on gender topic. I carry out research in three small mountainous villages in northern Slovakia. I am interested in peasant people, especially women, and different aspects of their lives: their life strategies (how they survive) in this mountainous part of Slovakia. I use the oral history method which has not been so common in Czech and Slovak research until now, but which is still one of frequently used qualitative methods. I decided to use this method because it is suitable for the aim of my project. I would like to record and preserve the remarkable stories of ordinary women's lives in these villages. My intention is to prepare these data for further processing and analysis. I suppose that these stories would be a unique material for further studying and preservation of specific style of life which is slowly disappearing.

„Ženu statečnou kdo nalezne. Neb daleko nad perly cena její.“¹

Dana Veselská

Postavení žen v židovské společnosti se tradičně odvozuje od starozákonních textů, ať již přijmeme jako první v nich zmíněnou ženu – nám všem známou neposlusnou Evu – nebo její současným židovským feministickým hnutím (a nejen jím) znovuobjevenou bájnou předchůdkyni Lilit. V rámci tradičního judaismu předurčila úděl židovských žen Eva, která neuposlechnutím příkazu, týkajícího se plodu ze stromu poznání (ač jsme možná na rozpacích či snad není touha po poznání jevem chvályhodným) na sebe snesla hněv Hospodinův, jenž vyústil v trest pro celé následující ženské pokolení: „*Velice rozmnožím bolesti tvé a počínání tvá, s bolestí roditi budeš děti, a pod mocí muže bude žádost tvá a on panovati bude nad tebou.*“² Její hlavní provinění však s ohledem na tradiční postavení žen v židovském světě pravděpodobně tolik nespočívalo v onom neuposlechnutí, jako spíše v jeho důsledcích pro její mužský protějšek. Napříště nebudou muži žít rajský život v nebeské zahradě Eden, ale „*zlořečená země pro ně, s bolestí jísti budou z ní po všechny dny života svého, trní a bodláčí jim ploditi bude, i budou jísti byliny polní, v potu tváře své chléb jísti budou.*“³ A tak se ustavil základní princip soužití muže a ženy v židovském společenství: ženě napříště přináležel rodit děti a muži zajistit rodině živobytí.

„Dobře činí jemu a ne zle, po všechny dny života svého.“⁴

Postavení ženy vůči muži však nikdy nebylo vnímáno jako otrocké, jak by se snad z trestající formulace v *Genesis* mohlo zdát.⁵ Žena je již od pramáti Evy muži souputníkem, pomocnicí,⁶ sdílející s ním strasti i blahobyt. Nepříznivou starozákonní sudbu ženskému pokolení se navíc v některých ohledech podařilo zmírnit v období rabínskému judaismu, kdy byl text *Tóry*⁷ doplněn o výklady – *Mišnu*, *Talmud* a *Midraše*. Tak jsou talmudickými autoritami muži připomínána základní pravidla vzájemného vztahu – např.: „*Muž má milovat ženu svou jako sám sebe a ctít ji víc než sám sebe.*“⁸ – „*Kdo ženy své si váží zbohatne.*“⁹ – „*Muž má jíst a pít pod své*

¹ Kn. Př. 31:10.

² Gn 3:16.

³ Parafraze podle Gn 3:17–19.

⁴ Kn. Př. 31:12.

⁵ Kn. Př. 31:10.

⁶ Gn 2:18.

⁷ Pět knih Mojžišových, bez ostatních starozákonních textů. V širším výkladu celý Starý zákon.

⁸ *Talmud*, traktát *Jebamot* 62b.

⁹ *Talmud*, traktát *Baba Mezia* 59a.

*majetkové poměry, šatit se dle svého jmění, avšak ženu svou zdobit nad své jmění.*¹⁰ Talmud muže upozorňuje (s hlubokou znalostí a pochopením pro ženské „vidění světa“) také na nutnost zajištění nejen dostatku jídla a kvalitního bydlení (bez ženina souhlasu např. nesmí jejich byt okupovat ani tehyně, ani jiní příbuzní),¹¹ ale i dobrého zacházení, neboť „*žena má slzy na krajíčku a snadno se trápí*“.¹²

Manželské povinnosti muž dokonce plnit „musí“ a především on má veškerý svůj sexuální život směřovat k plození, neboť „*kdo neplodí, toho sluší se pokládat za vraha*“.¹³ Nachmanides¹⁴ v díle *Igeret ha-kodeš* (hebr. Dopis svatosti), které je mu tradičně připisováno, vyjadřuje vzájemný vztah páru takto: „*Nejprve ji musíš získat [ženu] věcmi, které těší její srdce a ducha, které ji povznesou tak, aby se spojily tvé myšlenky s jejími a tvá přání s jejími... Nikdy ji nebudeš nutit proti její vůli, protože při takovém spojení není Šechina¹⁵ přítomna, protože tvoje záměry jsou proti jejím a její přání nejsou v souladu s tvými.*“¹⁶

Abychom nebudovali falešný obraz idyly, musíme na druhou stranu přiznat, že židovské právo (již s ohledem na bigamii praktikovanou v archaických dobách) připouští u mužů fakticky bez výhrad mimomanželský poměr, ovšem u ženy může být takové jednání důvodem k rozvodu.

Tím se také dostáváme k nejvýznamnější odlišnosti od manželského práva majoritní společnosti: židovské ženy mohly být rozvedeny. Pasivum je zde na místě – manželství sice lze v obecné rovině rozvést pro spáchání „*něčeho odporného*“,¹⁷ ve skutečnosti je to však možné jen z několika příčin. Všechny mají původ na straně ženy: nevěra, odírání pohlavního styku,¹⁸ žena nebyla při sňatku panna, případně je dlouhodobě neplodná.

Iniciátorem rozvodu je muž, již od raného středověku je ale doporučováno získat souhlas ženy. Vzhledem k dalším okolnostem (především k nesnadnosti zajištění živobytí, či samostatné ženiny existence) nepatřil v minulosti rozvod k obvyklým řešením manželských krizí, ale byl využíván především v případě neplodnosti páru. Osamělou se však žena mohla stát jednoduše ovdověním, což byla příčina mnohem častější než rozvod.

¹⁰ *Talmud*, traktát *Chullin* 84b.

¹¹ Vice MEISSNER, A.: *Postavení ženy u židů*. In: Kalendář česko-židovský, 16 (1896–1897), s. 165–175.

¹² *Talmud*, traktát *Baba Mezia* 59a.

¹³ *Talmud*, traktát *Jebamot* 63.

¹⁴ Rabi Moše ben Nachman, zvaný také Ramban (1194–1270).

¹⁵ Hebr.; „Boží přítomnost“.

¹⁶ WITTMANNOVÁ, S.: *Ženské a mužské micvot VI*. In: Maskil, 3, 2004, s. 16. Zájemcům doporučují celý cyklus 12 článků rozebírajících velmi podrobně povinnosti muže a ženy v manželství.

¹⁷ Dt 24:1.

¹⁸ Brání tím plnění mužovy hlavní životní povinnosti.

Pláštík na Tóru z Heřmanova Městce, v jehož donačním nápisu čteme: „Toto daroval učený Jaakov Fantl na památku své manželky, milované ženy, vzácnější než perly, vážené všemi, kteří ji znají, její jméno oslavují a chválí, paní Perl z rodiny Bondi, roku „Nikdy nezapomenu na tvou lásku“ p.m.p. (= 1889).“ Inv. č. ŽMP 028.350.

„Ústa svá otevírá k moudrosti a naučení dobrotivosti v jazyku jejím.“¹⁹

Oproti obecnému povědomí je v rámci tradičního judaismu významně potlačena ženina aktivní účast na náboženském životě. Studium náboženských pravidel, nařízení a židovského práva je vyhrazeno pouze mužům, stejně tak jako většina aktivit při náboženských obřadech. Omezení ženského prvku je pro neznalého až zarážející, ve skutečnosti ale nejde o zákaz, nýbrž o zbavení povinnosti. Ženy jsou z některých náboženských požadavků „uvolněny“. Nenasazují si modlitební řemínky, nepokrývají své hlavy modlitebním šálem a nechodí několikrát týdně do synagogy. V rámci tradičního judaismu mohly být přítomny náboženským obřadům, avšak v oddělené místnosti. Sledovaly obřad malými „špěhýrkami“ (např. v pražské Staronové synagoze – nejstarší synagoze u nás) nebo na vyvýšené galerii, na niž často vstupovaly zvláštním odděleným vstupem a nikoliv hlavním vchodem s muži (např. synagoga v Třebíči či Břežnici). V případě, že byla synagoga jediným architektonickým prostorem,

existovala v ní alespoň zástěna oddělující ženy od mužů.

Toto oddělení bývá obvykle vysvětlováno „rušením“; přítomnost žen by mohla odvádět pozornost mužů od modliteb nesprávným směrem a znesnadňovala by jim soustředění. To ale není ani jediný, ani nejdůležitější důvod. Náboženství a náboženské obřady jsou totiž v ortodoxním světě výsadou mužů doslova principiálně. Bůh promlouval ústy Mojžíše vždy jen k „synům izraelským“, které (a jen je) si zavázal smlouvou ve formě obřizky. Ke komunikaci s židovským národem si vybral muže, pro provádění obřadů v Chrámu opět muže.²⁰ Čtení ze svitku Tóry, nejsvatějšího

¹⁹ Kn. Př. 31:26.

²⁰ Příslušnost k oběma kněžským rodům, kohenům a levitům, se dědí v mužské linii (na rozdíl od příslušnosti k židovskému národu, která je předávána prostřednictvím matky).

Zapalování sobotních svítel. Tato podmalba na skle plnila vedle dekorativní funkce rovněž funkci didaktickou – připomínala jednu ze základních rituálních povinností židovské ženy. Střední Evropa, kolem roku 1800, nápis: „Sobotní světlo“. Inv. č. ŽMP 060.763.

obřadního předmětu judaismu, je možné jen za přítomnosti *minjanu* (společenství 10 dospělých mužů). Alfred Meissner k tomuto trefně poznamenává: „*A tak mohli by být přítomni 9 mužů a třeba 1000 žen, modlitba ta by se nemohla konati, a jediný 13letý kluk nahradil by všech těch 1000, sebe starších, žen dohromady!*“²¹ Jako většina praktikovaných pravidel pochází tedy i vyloučení žen z náboženských obřadů již ze samotného biblického textu. A protože studium Tóry je považováno nikoliv za povinnost, ale za největší výsadu, radost a potěšení, dostává součást ranní modlitby, pronášená věřícími muži: „*Požehnán jsi Hospodine, Bože náš a králi světa, jenž jsi mne nestvořil ženou,*“ zcela jiný než obvykle deklarovaný význam (ač respektujeme, že příslušnice židovských feministických či ultraliberálních hnutí mohou mít jiný názor).

Protože po ženách nebylo požadováno každodenní studium Tóry, nemusely být obeznámeny ani se „svatým“ jazykem, s hebrejštinou, a bylo jim upřeno i studium v náboženských školách, *ješivách*. Proto se dívky učily jen znalostem obecného jazyka, tedy číst a psát v *jidiš* nebo *juden-deutsch*. Ke studiu náboženských textů ženám mimo jiné sloužila nejznámější příručka *Ceena u-reena* (hebr. Vyjděte a pohled'te),²² vytvořená v 16. století Jakobem ben Jicchakem původně jako základy

²¹ MEISSNER, A.: c.d, s. 168.

²² Vyjděte a pohled'te, dcery Sionské, Pís. 3:11.

náboženství pro osoby neznalé hebrejštiny. Později se pro ni ustálilo synonymum *bible pro ženy*. Stala se nesmírně oblíbenou nejen pro svou dostupnost (vyšla ve více než 200 vydáních po celé Evropě), ale i pro svou vizuální a jazykovou přístupnost. Protože nebyla psána svatým jazykem, nýbrž v *jidiš*, mohla být opatřena četnými ilustracemi, obvykle dřevorezovými.²³ Kromě biblické literatury byly oblíbené i sborníky etických výkladů, tzv. *maasebücher*, jejichž studiem dívky a ženy prohlubovaly svou přípravu ke svému hlavnímu úkolu – zprostředkování židovských tradic skrze výchovu vlastních dětí.

„Povstanouce synové její, blahoslaví ji; manžel její také chválí ji.“²⁴

Osobní práva ženy byla až do její plnoletosti nebo zasnoubení zastupována otcem, případně starším bratrem. Ti spravovali ženino jmění nebo její dědické nároky, vybírali životního partnera, domlouvali sňatek a jeho podmínky.²⁵ Základní práva ženy (zajištění jídla, ošacení, bydlení, manželského styku ze strany muže a navíc ještě stanovení částky, která jí bude vyplacena, pokud ovdoví nebo bude manželství rozvedeno) jsou obsaženy v nejdůležitějším manželském dokumentu – svatební smlouvě. Protože je smlouva osvědčena svědky sňatku, stává se také velmi důležitým právním dokumentem, který ověřuje platnost manželství. Napříště je vlastnictvím ženy a představuje pro ni dokument, kterým může později doložit svá dědická práva či finanční nároky.

Základní povinností ženy v manželství je vedení židovské domácnosti. Neznamená to však, že je zodpovědná jen za přípravu stravy, odpovídající složitým zásadám *kašrutu*,²⁶ jak se často nesprávně zjednodušuje. Ačkoliv je dodržování všech pravidel židovského stravování – řádná příprava *košer*²⁷ potravin, striktní oddělování mléčných a masitých pokrmů a udržování odpovídajícího nádobí (včetně zvláštního nádobí pro svátek *Pesach*) – velmi důležité, stejně tak důležité je i dodržování pravidel *tohora ha-mišpacha* (hebr. rodinné čistoty). Žena musí především pravidelně navštěvovat rituální očištnou lázeň, *mikve* (poprvé těsně před sňatkem a pak vždy po sedmi čistých dnech po ukončení každého menstruačního krvácení). Po celou dobu mezi začátkem menstruace a očištou v lázni (z hlediska rituálního, nikoliv hygienického) sexuálně abstínuje a vystřihá se rovněž všech fyzických kontaktů s manželem (obvykle je odloučena včetně manželského lože). Cílem tohoto rituálu je kromě primární povinnosti dodržování starozákonních nařízení poskytnout ženě a jejím fyziologickým a psychickým potřebám dostatek respektu a ochrany; posiluje

²³ Více viz ŠEDINOVÁ, J.: *Židovské ženy v Praze v 16.–18. století*. Documenta Pragensia XIII, 1996, s. 96–97.

²⁴ Kn. Př. 31:28.

²⁵ VESELSKÁ, D.: *Mazal tov – Hodně štěstí – Good Luck. Židovské svatební obřady: Historie a současnost*. Praha 2006.

²⁶ Hebr. rituální způsobilost.

²⁷ Z hebrejštiny *košer*, čistý.

se tím rovněž káže a vzájemná úcta manželů. Podobná pravidla rituální očisty se uplatňují i po porodu.

Prvořadým úkolem židovských žen je výchova dětí. Počet potomků nebyl nikdy omezován a i v dnešní době se setkáváme s velmi početnými židovskými rodinami. Největší pozornost matky je vždy věnována péči o právě narozeného, starší děti jsou vedeny k relativní samostatnosti. Hlavním cílem výchovy je předání pozitivního vzoru, ať už ve vedení domácnosti (včetně dodržování rituálních pravidel), tak v oslavování svátků a zvyklostí s nimi spojených.

Nejvýznamnějším domácím obřadem je každotýdenní oslava *šabatu*.²⁸ Úlohou ženy je příprava všech pokrmů pro sváteční stůl, a to i pro celý následující den (v sobotu bude stejně jako ostatní dodržovat pracovní „klid“), úklid domácnosti, dohled nad přípravami všech rodinných příslušníků k oslavě (návštěva *mikve*, slavnostní oblečení) a především – její největší výsada na začátku obřadu – zapálení *šabatových* svítel a pronesení požehnání a modlitby za blaho rodiny. Na oplátku se jí v tento sváteční večer dostane od manžela pochvaly v podobě citátu z knihy Přísloví, jímž jsme náš příspěvek uvedli: „*Ešet chajil mi jimca – ženu statečnou kdo nalezne.*“

„Ruku svou otevírá k chudému a ruce své vztahuje k nuznému.“²⁹

Kromě zodpovědnosti za vlastní rodinu, chod domácnosti a odpovídající míře zbožnosti, doplňuje ucelený obraz života židovské ženy velkou měrou také štědrost a dobročinnost. Tato oblast umožňovala ženě společenský život nad rámec vlastní rodiny. Charitativní činnost má v židovské společnosti hluboké kořeny a angažování ženy v této oblasti bylo a je považováno za vítané a žádoucí.

Existenci různých ženských spolků můžeme v donacích liturgických předmětů i archivních pramenech doložit již hluboko v minulosti. Podpora chudých, nemocných a umírajících byla výsadou pohřebních bratrstev (v hebr. přesně „svatého spolku konajícího milosrdné skutky“), která existují nejen v mužském, ale i ženském obsazení. Např. na pláštiku na Tóru z roku 1724, který se až do druhé světové války nacházel v majetku pražského Pohřebního bratrstva, najdeme následující donaci: „*Dar společenství následujících příkazy dobročinnosti a milosrdenství, ctnostných žen ze svatého spolku konajícího milosrdné skutky.*“³⁰ Stejně časté byly donace ženských „almužnických pokladen“, tedy sdružení vybírajících před sobotní bohoslužbou příspěvky na podporu chudých. V pozdějších letech se jejich název modernizoval do podoby „*ženský spolek pro pomoc v nouzi*“.³¹

²⁸ Nařízený den odpočinku, začíná v pátek navečer a končí v sobotu ve stejný čas.

²⁹ Kn. Př. 31:20.

³⁰ Inv. č. ŽMP 047.766.

³¹ Inv. č. ŽMP 054.026, opona z roku 1898 z Moravských Budějovic.

Portrét Relle Moschelesové, rozené Jitschinové (1745–1810), dcery představeného pražské židovské obce Löba Jitschina. Inv. č. ŽMP 012.432. Portrét Wolfa Chaima Moschelese (1744–1812), učenice a představeného pražské židovské obce. Inv. č. ŽMP 012.343.

Portréty manželů Moschelesových vznikly pravděpodobně přímo v Praze kolem roku 1780 a představují klasické portrétní protějšky: žena je vyobrazena s modlitební knihou, muž sedí před knihovnou nad rozvěveným svazkem. Zobrazený pár náležel k nejzámožnější vrstvě pražského ghetta, o čemž svědčí nejen jejich oděv, ale i stejný nákladný prsten na malicích obou manželů.

K ženské části židovské společnosti patřily i spolky a nadace na podporu chudých dívek a nevěst, škol či nadaných studentů. Donace se v takovém případě týkaly nejen přímých finančních darů či dokonce výbavy (jako v případě spolků pro podporu chudých nevěst *Hachnasat Kala*, hebr. „zaopatření“ nevěsty), ale směřovaly i k pořízení potřebných rituálních předmětů (svatebních závojų nebo baldachýnů, pod nimiž se židovské svatby odehrávají).³²

Zajímavé jsou také příklady ženských spolků, které ve svých názvech reflektovaly náboženský prvek (většinou skrze připomínku některé z hlavních povinností židovské ženy „*Toto je dar představené spolku šabatová svíce.*“³³ „*Dar spolku zbožných žen svaté obce Kladno; Pomni den sobotní, abys jej světil.*“³⁴ nebo případně reflexi jejich příslušnosti ke zbožným manželům: „*Dar počestných žen učenců*

³² Např. inv. č. ŽMP 005.853 (nedatovaný svatební baldachýn věnovaný dobročinným spolkem žen v Dobříši) nebo inv. č. ŽMP 003.462 (svatební závoj zhotovený členkami ženského spolku konajícího milosrdné skutky z roku 1837).

³³ Inv. č. ŽMP 010.087, pláštík z roku 1775 z Loštic.

³⁴ Inv. č. ŽMP 000.653, opona z roku 1897.

Synagogální opona z Mladé Boleslavi z roku 1658. Donační nápis uvádí, že jej zhotovila vlastníma rukama Slava, matka obecního představeného Jokeva Anšila, a po její smrti dílo dokončila její snacha Sarl. Inv. č. ŽMP 002.227.

ským partiím, a to i za cenu určitých rizik: „*Manžel, kterého jí vybrali, byl mladík o rok starší než ona, reb Avram Ber. Zvolili ho pro jeho horlivost v učení a dobrou pověst... Vypadalo to tedy na slibné spojení. Avšak ukázalo se, že reb Avram Ber byl omyl. Jistě, bylo málo takových, jejichž horlivost v učení se dala srovnávat s jeho. Ale byl jako náměsíčný, potřeboval péči jako dítě. Mimo oblast talmudu byl prostě blázen.*“³⁷

spolku Talmudu.“³⁵). Většina donací směřovala přímo synagogálním svato-stánkům, stejně tak tomu bylo v případě ženských spolků okrašlovacích.

„Plátno drahé dělá a prodává, též i pásy prodává kupci.“³⁶

Sňatkem žena získala kýžený prostor k seberealizaci, která se nemusela nutně odehrávat pouze v domácnosti prostřednictvím výchovy dětí nebo formou účasti na charitativní činnosti. V případě, že se životním partnerem ženy stal „učenec“, tedy muž věnující se spíše než výdělečné činnosti studiu Tóry a náboženského práva, musela se žena často ujmout role živitelky rodiny (stejně tak pokud odvoděla nebo její muž onemocněl). Nejčastěji se věnovala obchodu (ať už jako prodavačka v rodinném obchodě, kramářka nebo podomní obchodnice) nebo finančním službám; řemeslům jen výjimečně. Obchodu se často věnovaly i ženy rabínů. Nejen proto, že jejich manželé byli nadáni jistou mírou nepraktičnosti a byli zaneprázdněni časově náročnou duchovní službou, ale i z důvodu jejich nízkého finančního ohodnocení. Přesto patřili učenci a rabíni k nejžádanějším manžel-

³⁵ Inv. č. ŽMP 031.185, pláštík z roku 1825 z Luže.

³⁶ Kn. Př. 31:24.

³⁷ Převzato od HAUMANN, H.: *Dějiny východních Židů*. Olomouc 1997, s. 129. Ten cituje z díla Esther Kreitmann (*Deborah – Narren tanzen in Ghetto*. Frankfurt am Main 1984, s. 6).

Z uvedeného o možnostech ženských náboženských studií jasně vyplývá, že do výkonu samotného rabínského povolání se ženy mužům až do pozdního 20. století (a to ještě jen v těch nejliberálnějších komunitách) nikdy „nepletly“.³⁸ Zcela ojediněle proto v tomto kontextu působí dnes téměř neznámé dílo Fanny Neuda, manželky rabína z moravských Loštic, která v roce 1854 napsala knihu modliteb pro židovské ženy *Stunden der Andacht* (Hodiny zbožnosti). Ve své době šlo o neobyčejně oblíbené dílo, které se dočkalo více než třiceti vydání.

Kromě obchodních činností (a sporadicky také řemesel) patřila ještě k často zmiňovaným povoláním židovských žen práce ve zdravotnictví, ať už v oblasti léčby, nebo (častěji) v porodnické specializaci. Výjimečné předpoklady k tomuto druhu zaměstnání vycházely z dlouhé židovské tradice péče o zdraví a hygienu. Jedním z nejznámějších příkladů porodní specialistky byla již v 16. století pražská židovka Rivka Tiktinerová (zemř. 1605), autorka spisu *Meneket Rivka* (hebr. Chůva Rivka), v němž se zabývala praktickými lékařskými radami v péči o rodičku a novorozence.³⁹ Vydavatel Geršom Katz knihu opatřil veršovaným úvodem, z něž i po staletích číší nefalšované překvapení nad kvalitou Rivčina díla: „Proto jsem to dal tisknout..., že také žena může sestavit řeči k napomenutí a dobré výklady, stejně tak dobré jako někteří muži.“⁴⁰

Zásadní změny v druhu a rozsahu činností, vykonávaných židovskými ženami, přineslo až „dlouhé“ 19. století. Především v jeho druhé polovině, současně s postupující asimilací a výraznější diferenciací židovské společnosti, se stejně jako u majority častěji setkáváme jak s nejchudšími židovskými ženami (dělnicemi ve fabrikách) na straně jedné, tak s „umělkyněmi“ (herečkami či zpěvačkami v podnicích různé úrovně) na straně druhé. Zároveň se v tomto období vytváří prostor pro postupně

Plášťák na Tóru z roku 1825 má v donačním nápisu uvedeno: „Dar počestných žen učenců Talmudu, spolu ku zde, ve svaté obci Luži, roku 585 p.m.p.“ Inv. č. ŽMP 031.185.

³⁸ Často se vyskytující pojem (v donačních nápisech rituálních předmětů či na náhrobcích) rabínka (*rebecin*) vyjadřoval pouze ženinu příslušnost k manželovi, rabinovi (v širším kontextu pak ocenění její činnosti rádkyně a pomocnice rozsáhlému okruhu žen v příslušné komunitě).

³⁹ Více viz ŠEDINOVÁ, J.: *Židovské ženy v Praze v 16.–18. století*. Documenta Pragensia XIII, 1996, s. 97–98.

⁴⁰ Tamtéž, s. 98.

uvolňování dosud platných omezení a pravidel, nastupují myšlenky liberálnějších směrů judaismu, ale i myšlenky sionistické a levicové. Toto uvolnění v důsledku umožnilo židovským ženám ve 20. století lepší seberealizaci a větší svobodu jejich počínání.

Literatura a prameny:

- ALEXANDROVÁ, G.: *Postavenie ženy v dnešnej židovskej spoločnosti*. In: GÁL, E. (ed.): *Židia v interakcii*. Bratislava 1997.
- CARLEBACH, J. (ed.): *Zur Geschichte der jüdischen Frau in Deutschland*. Berlin 1993.
- FREEZE, Ch. – HYMAN, P. – POLONSKY, A. (edd.): *Jewish Women in Eastern Europe*. POLIN (Studies in Polish Jewry) 18, 2005.
- HAUMANN, H.: *Dějiny východních Židů*. Olomouc 1997.
- KAMENÍKOVÁ, J.: *Spiritualita žen v soudobém judaismu: Tvorba nových rituálů a transformace symbolů*. Rukopis diplomové práce, Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, Praha 2004.
- KAYSERLING, M.: *Die jüdischen Frauen in der Geschichte, Literatur und Kunst*. Leipzig 1879. (Reprint Hildesheim – Zürich – New York 1991.)
- MEISSNER, A.: *Postavení ženy u židů*. In: Kalendář česko-židovský 16, 1896–1897, s. 165–175.
- NEWMAN, J. – SIVAN, G.: *Judaismus od A do Z: slovník pojmů a termínů*. Praha 1992.
- PRESSBURGEROVÁ, E.: *Členky židovských organizací v Praze. Koncepty vlastní identity*. Rukopis diplomové práce, Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, Praha 2003.
- ŠEDINOVÁ, J.: *Židovské ženy v Praze v 16.–18. století*. Documenta Pragensia XIII, 1996, s. 91–100.
- VESELSKÁ, D.: *Mazal tov – Hodně štěstí – Good Luck. Židovské svatební obřady: Historie a současnost*. Praha 2006.

Abstract

„A Wife of Noble Character Who Can Find? She is Worth Far More Than Rubies.”

In her essay, the author deals with the traditional position of woman in Jewish society. Although woman's life role may seem very restricted and insignificant, according to the tradition, Jewish woman is considered to be the pillar of the family and the key element in passing on the Jewish tradition to future generations. Women's participation in religious life is limited, yet their main attention is almost exclusively directed towards family and child raising. Their absence from religious rituals is perceived as a positive element which enables women to fully concentrate on their most important role of a mother. Jewish families are traditionally large. Among Jewish woman's main tasks is the observance of family purification rules, preparation of *kosher* food, arrangements for family celebrations of *Sabbath* and festivals and child raising. Attention is also paid to the basic principles of matrimonial cohabitation, to the educational opportunities of Jewish women in the past, their charitable and associational activities and the most frequent ways of earning their living.

Postavení žen v „řemenářské“ obci Metylovice¹

Václav Michalička

Podhorská obec Metylovice je rozložena na úpatí Moravskoslezských Beskyd pod masivem Ondřejníku. Metylovice bývaly v minulosti částečně odloučeny od okolního světa, ukryté uprostřed kopců, stranou od komunikačních tahů. Důležitý zlom v hospodářské i sociální podobě obce nastal ve druhé polovině 19. století, kdy se ves, do té doby převážně zemědělská, pozvolně v důsledku zavedení masové výroby kvalitních bičů s odbytími po celé Evropě přeměnila v řemeslně zemědělskou.²

Kožedělné zpracování v čele se svěbytnou technologií zhotovování bičů postupně v obci dominovalo a výrazně převážilo veškerou ostatní rukodělnou výrobu. Počátkem 20. století tak nastal v Metylovicích velký, až nečekaný ekonomický vzestup specializovaných výrobců bičů – označovaných jako řemenáři. Proto došlo v obci k vytvoření silné profesní skupiny řemenářů, která nutně potřebovala společenské vymezení v tradičním prostředí své vesnice – do té doby kulturně i ekonomicky silně zaostalé. Řemenáři se tak velice rychle vydělovali ze zažité struktury lokality a díky finančnímu kapitálu představovali významný kulturotvorný faktor v obci. Svými aktivitami a okázalým projevem se snažili změnit pohled na Metylovice, kvůli kožedělné výrobě vnímaných zvenčí jako „zapáchající dědina“, a přetvořit je ve významné, světem uznávané řemeslné centrum. V důsledku nově vzniklé sociální situace ovlivněné řemenářskou produkcí začalo docházet k postupným přeměnám tradičních společenských forem venkovské komunity žijící v chudém podhorském kraji.

Na počátku 20. století stály Metylovice teprve na začátku svého ekonomického vzestupu, nacházely se v relativní kulturní izolaci a sociální situace značné části obyvatel byla velice tíživá (neúrodná zemědělská půda, chudoba, alkohol, nízká vzdělanost atd.). Společenská a ekonomická transformace vesnice způsobená převládnutím řemenářské výroby spolu s nově vzniklým pracovním uplatněním úzce souvisela i se specifickým postavením žen v této obci během první poloviny 20. století. Velkých změn doznalo vymezení poslání ženy v rodině. Tradiční pravidla zůstávala dosud pevně zakotvená zejména v rolnickém prostředí závislém na obdělávání půdy.

¹ Studie je dílčím výstupem grantového projektu Ministerstva kultury ČR *Tradice řemeslné a rukodělné výroby na Valašsku a Těšínsku – identifikace, dokumentace, prezentace* (č. DB06PO1RNK001) řešeného Valašským muzeem v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm v rámci projektu VaV.

² Údaje o kožedělné výrobě a sociálním postavení žen v Metylovicích vychází z terénního a archivního výzkumu prováděného v letech 2006–2007 Václavem Michaličkou v Metylovicích a SOkA Frýdek-Místek. Výsledky výzkumu jsou uloženy v archivu Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm.

Dělnice v řemenářské dílně. 40. léta 20. století, Metylovice, archiv Valašského muzea v Rožnově p. R.

Důležitým mezníkem v postavení žen v rámci řemenářské produkce v Metylovicích byla 1. světová válka, kdy ženské ruce musely nahradit mužský potenciál (do té doby dominantní), který byl odčerpáván rakouskou armádou. Právě během tohoto válečného konfliktu začal odbyt řemenářských výrobků závratně stoupat díky ohromným zakázkám pro válečné účely. V této době se musely ženy zapojit do výrobního procesu zpracování kůží, aby živnosti byly zachovány a mohly díky poptávce vzkvétat, a zůstaly v něm až do znárodnění kožedělné výroby v roce 1949.

Tento nový stav, kdy ženy částečně opustily své místo a začaly se přímo spolupodílet na rukodělné výrobě určené k prodeji, se ještě více prohloubil po společenských přeměnách v roce 1918. Přesto přežíval v Metylovicích i po vzniku Československé republiky stále tradiční princip s převládající úlohou muže, živitele rodiny, platící za Rakouska-Uherska.

Velice rychle stoupal počet řemenářských dělnic, které do té doby byly v Metylovicích jevem neobvyklým. Lze však konstatovat, že u dělnic pracujících v řemenářských dílnách se v jisté míře vycházelo ze starého čeledního řádu, který se držel zásady, podle níž hospodář (v tomto případě živnostník-řemenářský mistr) rozhodoval o věcech své domácnosti zcela suverénně. Toto zakořeněné pojetí přispělo velkou měrou k udržení tradičních vztahů typických pro vesnici, čímž zůstala zachována odlišnost venkovského prostředí Metylovic od některých podobných prvků v městských živnostech.³

Metylovští řemenáři nebyli jako sociální jednotka jednolitým a homogenním celkem. Tato profesní skupina v rámci jedné vesnice v sobě zahrnovala široké spektrum členů s různou společenskou pozicí a rozdílnými ekonomickými i intelektuálními předpoklady. Tato diferenciací vymezovala i značně odlišné postavení žen ve struktuře metylovských řemenářů, a to jak v rámci jedné profese, tak i v rámci celé vesnické komunity. Ženy v Metylovicích se nutně podřizovaly cílům, které byly

³ Srov. VOŠAHLÍKOVÁ, P.: *Jak se žilo za časů Františka Josefa I.* Praha 1996, s. 107.

ovlivněné zařazením v sociálním složení lidí pracujících v řemenářství (někteří byli motivováni touhou zbohatnout, rozšířit rodinný majetek a zvýšit svou prestiž, jinde bylo cílem získat nejnútnejší prostředky k obživě a zajistit alespoň životní minimum). Vytvořilo se tak několik různorodých vrstev žen v kožedělné výrobě, vyznačujících se svébytnými profesně-společenskými jevy.

V zásadě lze rozdělit ženy v Metylovicích spjaté s řemenářstvím podle několika hledisek:

- dělnice vykonávající jednotlivé dílčí úkony v technologickém postupu výroby bičů i dalšího sortimentu;
- žena drobného živnostníka přímo se spolupodílející na výrobním procesu i distribuci;
- žena zámožnějšího řemenáře řadící se do nejvyšší společenské třídy ve vesnici;
- žena podnikatelka vlastnicí samostatně výrobní prostředky.

Řemenářské dělnice pracující pro jednotlivé živnostníky byly silným fenoménem, kterým se Metylovice lišily od okolních agrárních obcí. K jejich rozšíření došlo zejména v období po první světové válce a rekrutovaly se především z řad žen pocházejících z chudých poměrů a také z příbuzných živnostníků, kterým bývala takto poskytnuta v rámci širší rodinné sounáležitosti možnost obživy či přivýdělku. Přímo v dílnách pracovaly většinou mladé dívky z nemajetných rodin, a to až do své svatby. Řemenářské dělnice byly v Metylovicích jedny z prvních žen, o kterých se dá říci, že docházely do pravidelného zaměstnání. Tyto svobodné dívky vzhledem k novému zařazení ve společnosti, které se neslučovalo s tradičním pojetím role ženy, mívaly v některých případech intimní poměr (dobrovolný i vynucený) se svým zaměstnavatelem – řemenářským mistrem. Takovéto vztahy často přerůstaly do afér zasahujících do života celé obce, většinou však morálně poškozovaly dělnici, jen minimálně zaměstnavatele. Věk domácích dělnic se pohyboval od čtrnáctiletých dívek až po staré ženy.

Po uzavření sňatku řemenářské zaměstnankyně opouštěly dílnu, a buď přestaly v řemenářství pracovat zcela, nebo pokračovaly jako domácí dělnice bez zaměstnaneckého vztahu. Stávalo se, že v chudé domácnosti rodina trvale potřebovala výdělek zajišťovaný ženou a domácí soužití se muselo této skutečnosti podřídit. Domácí zpracování bičů bývalo pro ženy fyzicky náročnou prací velice málo finančně hodnocenou. Přesto se mu věnovalo velké množství žen, které potřebovaly alespoň trochu peněz pro vedení domácnosti a zmírnění těžké sociální situace prohlubované častým alkoholismem mužů. Alkoholismus byl v první polovině 20. století v Metylovicích všeobecně rozšířeným jevem zasahujícím všechny vrstvy obyvatel, nevyjímaje ani ženy, které mu podléhaly v těžkých životních obdobích.

Některé ženy pracovaly doma přímo pro své sourozence mající řemenářskou živnost. V několika případech se dostávaly do pozice, kdy byly na nich zcela závislé a finančně jim zcela podřízené.

Domácká dělnice zaplétající biče. 40. léta 20. století, Metylovice, archiv Valašského muzea v Rožnově p. R.

V Metylovicích nebylo ničím neobvyklým, že se v řemenářských živnostech učily řemeslu také dívky, které vedle práce v dílně navštěvovaly i pokračovací školu ve Frenštátě pod Radhoštěm. Nárůst řemenářských učnic nastal především ve 40. letech 20. století, kdy se v živnostech učily zejména příslušnice rodiny mistra nebo blízké příbuzné. Učení v dílně probíhalo tak, že dívky vykonávaly stejnou práci jako pomocní dělníci. Navíc se často musely starat i o malé děti v rodině mistra nebo pomáhat v domácnosti. Vyučené ženy většinou zvládly pouze část jednotlivých technologických úkonů, některé však dokázaly vyrobit celý bič od vydělání kůže až po závěrečné práce, ačkoliv například krájení řemínků biče bylo výhradně mužskou záležitostí. Malá část žen měla dokonce

složené i tovaryšské zkoušky (záležitost především 40. let 20. století). Tyto zkoušky většinou skládaly jen v tom případě, že se od nich očekávalo, že by případně mohly převzít otcovu živnost, aby rodina nepřišla o kvalitní a jistý zdroj obživy.

S řemenářskou výrobou byl těsně provázán i život manželek malých živnostníků, kteří neměli žádné zaměstnance a pracovali pouze s potencionálem, jenž poskytoval vlastní úzký rodinný kruh. Rodinný život těchto žen v soukromém i veřejném prostoru byl podmíněn a zcela podřízen práci v rodinném podniku.⁴ Děni v řemenářské živnosti proto zcela ovlivňovalo každodenní realitu všech členů rodiny a obojí bylo vzájemně neodlučitelně propojeno. Ženy řemenářů s malou živností vedle starostí o domácnost a drobné hospodářství (bývalo nezbytné jako doplňkový zdroj získávání základních životních potřeb, neboť nevelký obrat neposkytoval jistotu trvalé obživy) většinou zastávaly funkci pomocného dělníka a byly svým mužům společně i s dětmi nepostradatelným pomocníkem v dílnách. V mnoha případech, až na malé výjimky, byla práce v dílně pro manželky řemenářů pouze nezbytnou nutností a povinností, narozdíl od jejich mužů, kteří přistupovali ke svému řemeslu jako k možnosti se realizovat.⁵ Pouze v ojedinělých případech se rodinný podnik

⁴ VOŠAHLÍKOVÁ, P.: c.d., s. 107; VRZGULOVÁ, M.: *Rodina živnostníka a postavenie ženy v nejv prvej polovici 20. storočia. (Živnosť ako spôsob života)*. Slovenský národopis 44, 1996, č. 4, s. 426–428.

⁵ Srov. VRZGULOVÁ, M.: c.d., s. 428.

stal seberealizací také pro ženu. Manželka řemenáře musela dělit svůj čas mezi rodinu a živnost, neboť její muž ji chápal jako vítanou pracovní sílu. Lze tedy konstatovat, že základní charakteristikou rodiny řemenáře majícího jen malou živnost bylo neustálé propojení rodinného a pracovního života. V mnoha případech bývaly manželky řemenářského mistra řemeslu vyučené, stávalo se, že se některé vyučily přímo u svého manžela. Přínosné bylo, pokud žena měla i základní obchodní vzdělání. To dopřávali svým dcerám řemenáři, kteří plánovali další perspektivy v rozvoji řemesla. V Metylovicích máme doložen také případ, že žena řemenáře byla vyučena a měla i obchodní kurz.

Drobný řemenář se bez ženy nemohl obejít, neboť byla lacinou i flexibilní složkou a on sám by provoz živnosti s mnoha náročnými technologickými úkony nebyl schopen zvládnout. Z těchto důvodů si tito živnostníci brali ženy i z velice chudých poměrů (např. služky), neboť byly navyklé tvrdé a nikdy nekončící práci.

Jelikož výroba a prodej řemenářského sortimentu (zejména bičů) souvisela s podnikatelskými schopnostmi, vytvořila se v Metylovicích úzká vrstva řemenářů, kteří se začali vymykat zažité struktury díky velkým finančním příjmům. Tito náhle zbohatlí řemenáři se museli se svým novým postavením nějakým způsobem vyrovnat. Odlišovali se tak od ostatních obyvatel Metylovic například tím, že jejich jídelníček býval mnohem bohatší než u chudších vrstev, svatba u zámožnějších z nich trvala dva až tři dny a především začali přestavovat své roubené domy na výstavnější zděné objekty, z nichž některé získaly v období první republiky podobu honosných vil kontrastujících s přetrvávající dřevěnou zástavbou. Výlučnost těch nejbohatších řemenářů vzrostla také tím, že s rozvojem podnikání a velkou poptávkou po bičích na nich začalo být značné množství obyvatel obce finančně závislé, a to buď jako tovaryši či pomocní dělníci v dílnách, nebo jako domácí zpracovatelé dodaných polotovarů. Výjimečné postavení těch několika málo bohatých řemenářů si uvědomovaly zejména jejich manželky, které najednou stály na společenském žebříčku celé vesnice na nejvyšších stupních, což dávaly patřičně najevo, ačkoliv častokrát samy původně pocházely z nezáměrných rodin. Nová nastupující generace této metylovské společenské špičky musela už při výběru partnera brát na zřetel odpovídající sociální postavení.

Ženy bohatých řemenářů si byly velice dobře vědomy majetkové výlučnosti, která je naprosto oddělovala od převážně chudého prostředí vesnice. Lišily se zejména způsobem bydlení (již výše zmíněné přepychové vily) a odíváním, které bylo čistě městského charakteru (narozdíl od venkovského oblečení většiny ostatního obyvatelstva vlastnily také zlaté šperky). Okázalé projevy spolu s povýšeným chováním prohlubovaly odstup od ostatních žen venkovské komunity doprovázený pocitem ukřivdění, hněvem a závistí. Důsledkem těchto negativních projevů bývaly nejen osobní střety, ale také udání v krizových obdobích (1. světová válka, protektorát, období krátce po roce 1948) iniciované především z řad ženské části obyvatel Metylovic.

Řemenářská rodina před svojí dílnou, vpředu majitelka živnosti. 30. léta 20. století, Metylovice, archiv Valašského muzea v Rožnově p. R.

zázemí), a proto vedle péče o domácnost a rodinu mohly věnovat svůj volný čas spolkovému životu či jiným kulturním aktivitám. Hodně žen v Metylovcích bývalo činných zejména v sokolské organizaci. Tyto ženy také v několika případech pořizovaly různé rodinné zápisy či soukromé kroniky, zabývající se mimo jiné i historií manželova řemesla – tedy řemenářstvím.

Svěbytným fenoménem Metylovců byla osobnost ženy podnikatelky, která začala samostatně vést řemenářskou živnost během 1. světové války. Tato žena pocházela z rozvětveného řemenářského rodu, který byl v kožedělné výrobě dominantní. Sama byla na metylovické poměry poměrně vzdělaná (počátkem 20. století se vyskytovaly v obci ženy, které neuměly číst ani psát) a patrně ji částečně ovlivnily emancipační snahy žen z vyšších kruhů městské společnosti. Její aktivity byly do té doby pro tradiční venkovskou komunitu Metylovců něčím nepředstavitelným a svým přístupem k životu i k mužům se vymykala všem tehdejšími konvencím. Aby žena tohoto typu mohla obstát v tradičním prostředí s rozhodující úlohou muže, musela být ekonomicky silná a soběstačná. Tato podnikatelka plně využila příležitosti, kterou jí nabídla situace vzniklá po vypuknutí 1. světové války. Její muž – řemenářský mistr – musel narukovat a ona sama ambiciózně převzala slibně se rozvíjející živnost. Díky velkému množství válečných zakázek během krátké doby zbohatla a stala se finančně nezávislou. Její osobní život byl dost nekonvenční, a tak během války otěhotněla s milencem a po návratu muže z vojenské služby se rozvedla. Jednalo se o první rozvod v Metylovcích a tato žena byla celou společností obce odsouzena. Její muž

Jelikož u některých řemenářů spolu s finančním kapitálem rostla i jejich kulturní a intelektuální úroveň, zvyšovali své nároky na případnou vzdělanost svých životních partnerek (jednalo se především o absolventky speciálních dívčích škol či škol klášterních). V jednom případě došlo také ke sňatku řemenáře s místní učitelkou, která se těšila v Metylovcích všeobecné vážnosti a představovala jeden z významných kulturotvorných faktorů v obci (sepišovala staré písně, zvyky, nacvičovala divadlo atd.).

Manželky majetných řemenářských mistrů většinou mívaly k dispozici služebnou sílu, nemusely se starat o hospodářství (velké řemenářské živnosti v Metylovcích nemívaly zemědělské

ostudu neunesl a odstěhoval se nastálo z Metylovic. Ona i přesto zůstala v obci (zнову se nakrátko provdala a následně opět rozvedla, do konce života pak žila sama a udržovala pouze krátkodobé milenecké vztahy) a suverénně pokračovala v podnikání. Jednalo se o cílevědomou živnostnici, která téměř až bezohledně šla za svým cílem, k čemuž využívala i svých příbuzných. Ti na ní byli ekonomicky závislí a jí tak podřízeni. Její jednání bylo vždy tvrdé, čímž si však vydobyla své postavení, a to jak v rámci živnostenského společenstva, tak i obce. Nikdy neustávala ve svém úsilí zbohatnout, ačkoliv několikrát zcela zkrachovala a musela žít v naprosté bídě. Vždy se jí však podařilo dostat opět nahoru a založit další novou živnost. Tato výjimečná osobnost šokovala okolí svým způsobem života, nákladným moderním odíváním i krátkým úcesem, který byl do té doby u metylovských žen nemyslitelný. Podepsala se rovněž výraznou měrou na architektonické podobě obce, neboť během svého života vystavěla několik vil, obytných domků i dílen (její největší dílnu odkoupil ve 20. letech 20. století Sokol a vybudoval z ní tělocvičnu).

Metylovská řemenářská podnikatelka si zcela osvojila a přijala za vlastní cíl tehdejších živnostníků – vlastnit pracovní nástroje (tj. výrobní prostředky) a produkovat – a díky vlastní práci (sama fyzicky pracovala ve své dílně) neustále zvelebovat a rozšiřovat rodinný majetek.⁶ Společnost ji sice odsuzovala, ale musela ji také respektovat.

V Metylovicích se ve 40. letech 20. století objevily i jiné ženy vedoucí řemenářskou firmu, ale jednalo se spíše o dědičky, které se pokoušely zachránit rodinný podnik po smrti majitele a nikdy nedosáhly formátu výše zmíněné podnikatelky.

Fyzické práce, které musely metylovské ženy v řemenářství vykonávat, byly poměrně náročné. Zátěž spočívala zejména ve stereotypních pohybech v jednom neměnném postoji či sedu. Trpěla tak především páteř, ruce a oči.

Hlavním sortimentem řemenářů v Metylovicích byly biče, jejichž zhotovování skládalo v několika samostatných technologických úkonů, čímž také získávaly svůj věhlas. Častou prací žen bylo šlapání kůží ve velkých džberech při procesu činění. Dobře očištěnou kůži výrobce bičů rozložil na svém pracovním stole – *štok* – a pokračoval v činění na bílo hliníty mi solemi. Po celé ploše ji důkladně posypával nadrceným kamencem hlinítodraselným a kuchyňskou solí. Následně se kůže složila a uložila do velkého džberu, kde se nechala do příštího dne, kdy kamenec se solí vytvořil ve vodě roztok – *ledkovicí*. Druhého dne bylo nutné kůže rozbalit, složit jiným způsobem a zalít *ledkovicí*. Následoval proces šlapání kůží ve džberu, který trval několik hodin. Ženy si musely vykasat sukně, vlézt do džberu a šlapat. Postupným šlapáním kůže změkla a roztok jí mohl pravidelně prostoupit. Celý proces trval několik hodin a točila se z toho hlava, bolely a zábly nohy.

⁶ Srov. VRZGULOVÁ, M.: c.d., s. 425–426.

Při dalším zpracování bičů mnoho domácích dělnic zakulacovalo řemínky bičů. Svazek bičů navlhčily, v rukách prohnětlly a na stole každý řemínek samostatně válely – *kulaly* upravenou dřevěnou deskou – *kulačkou*, aby získal zcela zaoblený tvar. Tuto práci bylo nutné provádět ve stoje a na každém řemínku si musely dát záležet. K domácí práci žen patřilo i zaplétání a tzv. *uzelkovani* bičů. Zaplétání se provádělo provlékáním konce biče propíchnutými otvory, čímž vznikal splétaný dekor biče. Na bičích určených pro koňské povozy se dělaly uzlíky. Hrubý konec biče se třikrát otočil kolem prstu, svlékl, tenký konec se vzniklým otvorem protáhl a trhnutím byl uzlík dotažen. Ženy a dospívající dívky, které se *uzelkovani* věnovaly, mívaly ruce od této nekonečné práce rozbolavělé a zhrublé tvrdými mozoly. Dělnice a učnice v dílnách opatřily zaplétané biče poutkem – *uvrazkou*, kterým se připevňovaly k bičišti, a byly hotové. Koňským bičům navlékaly kovový kroužek – *kapsli*, do oka stáhly barevný střípavec z vlny a vytvořily úchyt pro *uvrazku*.

Vedle bičů doma ženy pro některé řemenáře (s rozšířenou výrobou o jiný sortiment) sešivaly dámské rukavičky a ze zbytků kůže vytvářely ozdobné květiny.

Metylovské ženy se vedle výroby také podílely i na prodeji a distribuci řemenářských výrobků. Manželky drobných živnostníků prodávaly biče na trzích v širokém okolí. Několik žen se také věnovalo podomnímu obchodu s biči a za druhé světové války se vydávaly na jižní Moravu a na Hanou směřovat je za potraviny, což bývalo z důvodu silné hospodářské kontroly velice riskantní.

Z uvedených fakt je vidět, že řemenářská výroba značně ovlivnila život žen v obci Metylovice. Kožedělná výroba doslova postupovala i jejich domácnostmi, protože mnozí řemenáři měli své dílny přímo ve světnicích, kde se vařilo i spalo. Nad sporákem se sušily kůže a silný zápach z nich tak byl stálý a všudypřítomný. Metylovské řemenářství však vedle těžké práce umožnilo ženám jisté osamostatnění i zisk finančního kapitálu. I tím se Metylovice značně odlišovaly v průběhu 1. poloviny 20. století od okolních obcí.

Prameny:

Výzkum v obci Metylovice prováděný v letech 2006–2007 Václavem Michaličkou.
 Zápisky Jindřišky Bílkové, rukopis (soukromé vlastnictví Aleše Bílka, Metylovice).
 Zápisky Jana Bílka, rukopis (soukromé vlastnictví Aleše Bílka, Metylovice).
 Zápisky Anděly Němcové, rukopis (soukromé vlastnictví Stanislava Němce, Baška).
 Paměti Ondřeje Lepíka, rukopis (soukromé vlastnictví Aleše Bílka, Metylovice).
 Hrubé průzkumy ÚLUV (archiv Valašského muzea v přírodě).
 SOkA Frýdek-Místek: Paměti obce Metylovic I, II, III.
 SOkA Frýdek-Místek, Okresní úřad v Místku.
 SOkA Frýdek-Místek, Společenstvo řemeslných živností Frýdlant nad Ostravicí.
 SOkA Frýdek-Místek, Společenstvo sedlářů a řemenářů Místek.
 SOkA Frýdek-Místek, Společenstvo sedlářů a řemenářů Frýdek-Místek.
 SOkA Frýdek-Místek, Archiv obce Metylovice 1612–1845.

Literatura:

- KONEČNÝ, B.: *Návštěva v „Koňském nebi“*. Těšínsko, 3/1972, s.12.
- LENDEROVÁ, M.: *K hříchu i k modlitbě (Žena v minulém století)*. Praha 1999.
- MICHALIČKA, V.: *Role řemenářské sekce z Metylovic v živnostenském společenstvu i v životě obce*. Národopisná revue 26, 2006, č. 3, s. 139–143.
- MICHALIČKA, V.: *Dětský bič – hračka i pracovní nástroj*. Národopisná revue 26, 2006, č. 4, s. 218–221.
- SCHEUFLER, V.: *Cechy a společenstva*. Umění a řemesla 1990, č. 3, s. 61–63.
- SPUSTA, M.: *700 let obce Metylovice*. Metylovice 1999.
- ŽÁČEK, R.: *Pobeskydí v letech 1618–1648*. Frýdek-Místek 1986.
- VOŠAHLÍKOVÁ, P.: *Jak se žilo za časů Františka Josefa I*. Praha 1996.
- VRZGULOVÁ, M.: *Rodina živnostníka a postavenie ženy v nej v prvej polovici 20. storočia. (Živnosť ako spôsob života)*. Slovenský národopis 44, 1996, č. 4, s. 425–433.

Abstract**The Position of Women in the ‘Belt Makers’ Village of Metylovice**

The belt making on mass scale in Metylovice considerably influenced lives of women in this village, especially in the first half of the 20th century. Belt making besides hard work, when they had to take part directly in the production, enabled women to gain certain independence and financial capital. In this way, several different strata of women in leather manufacturing characterized by distinctive professionally social phenomena were created. It is possible to divide Metylovice women engaged in belt making into several groups: a worker carrying out individual operations of technological process of making whips and other assortment, petty tradesman’s wife taking part directly in production and distribution, wife of a wealthier belt maker who belonged to the highest social class in the village, a businesswoman with her own production means. Also this distinguished Metylovice from surrounding villages in the first half of the 20th century.

Barbora Hoblová

Klára Pilíková

Na přelomu 19. a 20. století působila v Mladé Boleslavi národopisná badatelka Barbora Hoblová. Patřila k ženám, překračujícím stereotypní rámec role, která jim byla dobou vyhrazena. Inspirovala se vzory a zkušenostmi svých současníc, a tak dokázala v maloměstském prostředí, kde celý život působila, probudit zájem žen o veřejné dění a zapojit je do práce jak v tradiční charitě, tak v aktivitách kulturních a vzdělávacích.

Barbora Hoblová se narodila 14. února 1852 v rodině nymburského krupaře Tomáše Vohánky a jeho ženy Barbory. Po celý svůj život měla štěstí na lidi, kteří ji byli blízcí a kteří jí podporovali a pomáhali na její životní cestě. Již od začátku života to byl její otec, který byl na svou dobu i postavení velmi sečtělý, zajímal se o politickou situaci a svou nejmladší dceru, u které si zřejmě všiml bystrosti a zájmu o jakékoli dění, podporoval ve vzdělání a připravoval na samostatný život. Od roku 1866, kdy Barboře bylo 14 let, s ním pravidelně četla noviny a probírali spolu politickou situaci i jiné události, kterých v té době nebylo málo.¹

Tehdy začala Barbora navštěvovat také kurzy šití u nymburské švadleny Terezy Procházkové, dcery ponocného, která neměla žádné vzdělání, ale její přirozená inteligence, kulturní zájmy a aktivní sebevzdělávání umožnily, aby pod jejím vedením vyrostlo několik generací nymburských děvčat.

Tato výjimečná, charismatická žena, která ve svých kurzech s dokonalou harmonií propojila výuku šití s rozšiřováním kulturního obzoru svých žaček, patrně působila na dívky neobyčejně pozitivně a ty k ní vzhlížely s respektem a možná i obdivem. Seznámila děvčata s vlastenectvím, ukázala jim, jak důležitou roli v jejich budoucím životě hraje vzdělání, znalost historie, ale i současné politické situace. Jistě věděla, že většina jejich žaček se jednoho dne vdá a budou se věnovat svým povinnostem, ale doufala, že doba strávená u ní v kurzu je jistě alespoň částečně ovlivní a některé z nich ukáže budoucí cestu.² Návštěvy tohoto kurzu byly pro Barboru Hoblovou zjevně jedním z velkých impulzů pro budoucí činnost.

Vznik nymburského spolku Lada byl logickým vyvrcholením dosavadního Barbořina snažení. V té době dvacetiletá Barbora iniciovala vznik dívčího, později ženského čtenářského spolku. Prvotní myšlenka nespočívala v založení spolku, ale byl to pouhý Barbořin nápad, že by se spolu se svými přítelkyněmi, které stejně jako ona rády četly, mohly na knihy skládat a za naspořené peníze je kupovat a vzájemně si

---

¹ Vzpomínky Barbory Hoblové. – Pozůstalost Barbory Hoblové, archiv Muzea Mladoboleslavsko.

² Stará vlastenka. – Pozůstalost Barbory Hoblové, archiv Muzea Mladoboleslavsko.

je půjčovat. Velkou oporu Barbora našla v osobě školního ředitele Pecolta, který jí poskytl zázemí i knihy ze své a školní knihovny.

Spolek Lada nezůstal jen při čtenářských aktivitách, bylo to právě v období jara, kdy se méně četlo, a tak vznikl nápad na další činnosti, které by spolek mohl pořádat – jako společné výlety, různé společenské akce, koncerty, přednášky, tomboly, zábavy. Tím by se spolek zařadil mezi tehdy už běžně pracující podobné společenské organizace, které začínaly působit i na malých městech. Barbora získávala zkušenosti a přemýšlela, jak spolkovou práci obohatit a dodat činnosti patričníou důstojnost, neboť stále ještě bylo dost lidí, kteří význam spolku zpochybňovali. Oslovila proto vážené občanky Nymburku s žádostí o záštitu. Nejvíce jí pomohly paní Visingrová, žena soudce, později starostka Lady a vážená občanka paní Vikanová, místostarostka Lady. Obě obohatily spolek svými zkušenostmi a nápady, zaštitily ho nejen svým věkem, ale zejména společenským postavením.³ Díky těmto, všemi uznávaným měšťankám, zažila Lada svůj rozkvět. Na konci prvního roku působení v roce 1873 měla 74 členek a ve své knihovně 120 knih.⁴

Lada si tak našla v Nymburku své příznivce, začala se zapojovat do veřejného života a věnovat se typické spolkové činnosti té doby, pořádala výlety, mnohé přednášky, taneční zábavy, tomboly, koncerty, při spolku probíhala také výuka zpěvu. Nebyla už pouhým dívčím kroužkem, kterým byla v úplných začátcích, kdy se na ni většina nymburských měšťanů dívala s nedůvěrou nebo posměchem, stala se ženským čtenářským spolkem, jehož členkami byly mnohé vážené nymburské měšťanky, dobyla si své slávy a uznání. V roce 1911 měla 210 členek a v knihovně 3392 svazků.⁵ Barbora byla až do své svatby v roce 1879 jednatelkou Lady, realizovala se zde, naučila se tu mnohému, co se jí v její budoucí nejen spolkové činnosti v Mladé Boleslavi zajisté hodilo.

V roce 1879 dne 17. února se Barbora Hoblová provdala v kostele sv. Jiljí v Nymburku za gymnazijního profesora Antonína Hobla, se kterým se po svatbě přestěhovala do Mladé Boleslavi. Roku 1883 se jim narodil syn Jaroslav. Je tedy pravděpodobné, že první roky svého manželského života věnovala především rodině; manželovi, domácnosti a později péči a výchově svého syna. Její aspirace, podnikání prací jiných žen činných v národním hnutí, ji však vedla k tomu, aby dokázala, že žena má v životě i jiné poslání než jen jako hospodyňka a matka. Cestu ke splnění svých představ o intelektuálním osamostatnění viděla v následování jejich příkladu.

Velkou inspirací jí bylo setkání s Karolínou Světlou a Eliškou Krásnohorskou v době, kdy působila v nymburské Ladě.⁶ Zatoužila po spisovatelské kariéře a začala

³ Přednáška k 50. výročí založení Lady – Pozůstalost Barbory Hoblové, archiv Muzea Mladoboleslavsko.

⁴ KULHÁNEK, F.: *Dějiny královského města Nymburka*. Nymburk 1911, s. 476.

⁵ Tamtéž.

⁶ Přednáška k 50. výročí založení Lady. – Pozůstalost Barbory Hoblové, archiv Muzea Mladoboleslavsko.

se tedy dle jejich vzoru připravovat na tuto dráhu. Touha po psaní pro ni byla zřejmě jednou z prvních motivací pro národopisné sběry. Její zájem se zaměřil na známé okolí jejího kraje, zajímala se o etnografický materiál, a všímala si způsobu života v okolních vesnicích a prováděla výzkum, o němž si uchovávala dokumentaci. Začala se tedy podle příkladu řady jiných žen z měšťanských intelektuálních kruhů věnovat lidové kultuře, která byla chápána jako kultura národní. To jí zřejmě vyhovovalo už proto, že pro tuto práci měla narozdíl od práce beletristické talent.

Nedá se s jistotou určit, od kdy přesně se Barbora Hoblová začala národopisné práci věnovat, její dokumentace obsahuje časové údaje pouze výjimečně. Nejstarší datovaný záznam pochází z 3. června 1886.⁷ Domnívám se proto, že je možné počátek jejich sběrů umístit právě do tohoto období.

Terénní výzkum, který podnikala, byl všestranný, zajímala se o lidové tradice a obřadnost, o léčitelství lidí i domácích zvířat, o písň, tance, lidovou slovesnost, architekturu, historii kraje, ale také o život prostých lidí a jejich příběhy, které jí později byly inspirací pro povídky.

Při své výzkumné práci si Barbora všímala navíc i majetkových a sociálních poměrů v obci a vztahů mezi obyvateli. Zapisovala si do poznámek majetky informátorů a jejich společenské postavení, podobu vesnice, základní demografické a, pokud byly k dispozici, také topografické údaje. Samotný výzkum prováděla metodou řízeného rozhovoru, v terénu si dělala poznámky, které pak doma se svým manželem přepisovala, doplňovala k nim upřesňující data, či případně další noticky a srovnávala údaje s dobovými prameny, nejčastěji z obecních a školních kronik.⁸ Zkoumala-li jen určitou oblast, připravila si předem dotazník na dané téma, aby se vyvarovala možných nejasností, nebo aby nezapomněla na nějaké podstatné detaily.

Při terénní práci dokázala využít svou neuvěřitelnou energii, skvělé organizační schopnosti, vytrvalost a hlavně cit. Z její práce vyzařuje vážný zájem o národopisnou práci a nadšení, s kterým pracovala, ke sběru přistupovala na tu dobu velice moderně, měla velký talent, své práce si hleděla a využívala své schopnosti sociální a psychologické empatie. Mezi její informátory patřili povětšinou pamětníci ve věku od 65 let výše. Chodila k nim a naslouchala. Nejprve tomu, co jí chtěli sami říct, jelikož byla skvělou posluchačkou, tak si velmi rychle získávala důvěru venkovanů, kteří se jí ochotně sami zpovídali. Dokázala velice dobře spolupracovat s množstvím informátorů, se kterými vedla rozhovory na dané téma, rychle se přizpůsobovala novým informacím, a tak rozhovor mohla dále zavádět správným směrem, či náhodně zmíněnou zajímavou informací dobře rozvinout. Během výzkumu zapojovala do rozhovoru i případně nečekané návštěvy informátora.

Spolupracovala také s kronikáři, učiteli a jinými respondenty, kteří jí zasílali informace, nejčastěji získané od dětí, nebo různé dle nich zajímavé a důležité zprá-

⁷ Lidové léčení, MB 3.6.1886. – Pozůstalost Barbory Hoblové v archivu Muzea Mladoboleslavska.

⁸ Poznámky. – Pozůstalost Barbory Hoblové, archiv Muzea Mladoboleslavska.

vy, například záznamy o požárech.⁹ Okolí Mladé Boleslavi se postupem času stalo pro Barboru důvěrně známé, orientovala se v problematice života místního lidu. Znalosti, které získala, uměla přirozeně využít pro svoji práci. Stalo-li se však někdy, že se setkala s něčím novým a pro ni neznámým, pátrala po věrohodnosti ve všech dostupných pramenech a materiálech. V této oblasti středních Čech, která v té době byla již většinou národopisných pracovníků považována za etnograficky nepříliš zajímavou, dokázala Barbora Hoblová objevit a zachránit do té doby jistě netušené bohatství.

Antonín Hobl svou ženu v její činnosti podporoval a všestranně jí pomáhal. Občas ji při jejích výzkumech doprovázel, často však jezdívала sama. Do bližšího okolí Mladé Boleslavi chodila pěšky, do vzdálenějších lokalit jezdila vlakem. V okolí Mladé Boleslavi by se dala jen stěží najít nějaká vesnice, kterou by Barbora při svých cestách nenavštívila. Při svých výzkumech získala také velké množství dokladů materiální kultury, které většinou dostala darem nebo odkupovala, mnohdy jí však byly jen zapůjčeny. Největší část materiálu představoval textil, jednalo se hlavně o součásti oděvů; čepce, výšivky, krajky a podobné, ale také o koutnice. Další části tvořily různé prvky materiální lidové kultury, jako kusy nábytku, keramika, nádobí, hračky, zemědělské nářadí a náčiní a další.

Vzhledem k tomu, že se zajímala také o lidovou architekturu, kterou samozřejmě nemohla přemístit do muzejní nebo své sbírky, pořizovala detailní nákresy lidových staveb a jejich částí. Tyto její kresby jsou až neuvěřitelně detailní a přesné a samozřejmě u nich nechybí poznámky, o jaký objekt se konkrétně jedná. Podobně zakreslovala i interiéry světnic, detaily čepců, výšivek, hospodářského nářadí a dalších věcí denní potřeby.¹⁰ Její výtvarný talent byl až překvapující a nejedná se o pouhou „vědeckou kresbu“, je zde přítomen i umělecký prožitek a estetická hodnota.

Poznámky z výzkumu, které doma přepisovala a upravovala, třídila do dvou kategorií. Tematicky k určitému okruhu venkovského života a pak podle vesnice, kde sběr podnikla. Tak vznikl komplexní utříděný materiál členěný jak tematicky, tak oblastně.

Zapojila se i do práce na mezinárodních výstavách. V roce 1892 se konala Výstava ženských umění v Paříži, což byla pro Barboru Hoblovou příležitost oslovit Renátu Tyršovou a nabídnout jí pomocnou ruku při sestavení sbírky na výstavu. Tak nejspíš začala její spolupráce s jednou z největších znalkyň české lidové kultury, se kterou spolupracovala i v následujících letech.¹¹ V roce 1902 opět pomohla uspořádání souboru pro Výstavu ženských umění a výrobků v Paříži, pořádanou feministickou federací¹² a téhož roku propůjčila také část svého sběru na Mezinárodní výstavu

⁹ Poznámky. – Pozůstalost Barbory Hoblové, archiv Muzea Mladoboleslavsko.

¹⁰ Sešit a desky s nákresy. – Pozůstalost Barbory Hoblové, archiv Muzea Mladoboleslavsko.

¹¹ ŠTĚPÁNOVÁ, I.: *Renáta Tyršová*. Praha 2005, s. 221.

¹² Tamtéž, s. 235.

oděvů a oděvních doplňků do Petrohradu.¹³ Naposledy roku 1920 zapůjčila Barbora opět na žádost paní Tyršové kroje a výšivky na výstavu Československého lidového umění v Paříži.¹⁴

Ač se Barbora věnovala etnografické práci již před Národopisnou výstavou československou a ke sběru dat pro její prezentaci přistupovala už jako zkušená sběratelka, největší část jejích terénních výzkumů byla realizována až po této výstavě v roce 1895. Přesto na ni dokázala Barbora, hlavně díky své vlastní snaze, zapůjčit zhruba 500 kusů krojových dílů a různých předmětů. Také se zasloužila o instalování světlice z Mladoboleslavska, která měla velký úspěch.¹⁵

Díky Národopisné výstavě československé vešla Barbora Hoblová v obecnější známost. V publikaci Národopisná výstava československá Barboru velmi oceňuje Teréza Nováková, když o ní v oddíle krojů píše: „*Mladoboleslavsko hlavně zásluhou Barbory Hoblové, zastoupeno na výstavě národopisné co nejbohatěji, pokud se figurín, částí krojových, vyšívání a jiných památek dotýče.*“¹⁶ Spolu se svým manželem Antonínem Hoblem byla oceněná diplomem a medailí, které byly výrazem díky za práci ve prospěch výstavy.¹⁷

Díky tomuto velkému úspěchu byla Barbora Hoblová jmenována členem lidového oddělení starožitnické sekce při České akademii věd a umění, kde společně s Renátou Tyršovou a Terézou Novákovou zastávala funkci jednatelky.¹⁸

Během svého sběratelského působení dokázala nashromáždit velké množství předmětů lidové kultury. Kromě sběru pro muzeum měla i svou vlastní sbírku. Celkově lze hovořit o množství předmětů, jistě se blížícímu tisíci.¹⁹ Ve známost vstoupila jako schopná sběratelka a šikovná národopisná pracovnice, což se projevilo i tím, že se na ni obracely různé instituce ve věci zapůjčení předmětů lidové kultury, hlavně mladoboleslavských krojů, výšivek a jiných částí oděvů.

Po zdaru, který měla Barbořina práce na Národopisné výstavě československé, se její badatelské práce v tomto oboru ještě zintenzivnila. Začala publikovat odborné články, nejprve v letech 1895–1907 v Českém lidu. Během této doby zde vydala celkem devět příspěvků.²⁰ Postupně psala také do Ženských listů, Ženského svě-

¹³ Seznam věcí zaslanych do Petrohradu na výstavu. – Pozůstalost Barbory Hoblové, archiv Muzea Mladoboleslavska.

¹⁴ MÜLLEROVÁ, H.: *Barbora Hoblová – národopisná badatelka Mladoboleslavska*. Český lid 77, 1990, s. 150.

¹⁵ *Národopisná výstava československá v Praze*. Praha 1897, s. 256.

¹⁶ Tamtéž, s. 164–165.

¹⁷ Tamtéž, s. XXXVII, 10.

¹⁸ Český lid 6, 1897, s. 405.

¹⁹ Není možné přesně určit, o kolik předmětů se jedná, z jejich sběrů jsou části sbírek Národopisného a Mladoboleslavského muzea. Například Božena Vohánková, schovanka Hoblových, nabídla Národopisnému muzeu 159 čepců z pozůstalosti Barbory Hoblové.

²⁰ *O úpravě hlavy ženské na Mladoboleslavsku* (1897); *Zdobené milostné dopisy lidové* (1900); *Vínky v kroji na Mladoboleslavsku* (1903); *Čepce na Mladoboleslavsku* (1903); *Ukázka lidové řeči na Mla-*

ta (charakter těchto článků byl samozřejmě naprosto rozdílný, jednalo se převážně o materiály zabývající se ženskou otázkou a charitou), Mladoboleslavských Listů, Občanských Listů, Národní Politiky, Kalendáře Havlíček a dalších.

Pravděpodobně první Barbořin uveřejněný článek byl právě v Českém lidu (O švadlenkách, krajkářkách, stavěčkách čepců a kytkářkách na Mladoboleslavsku). Vyšel v roce 1895 a vznikl díky sběru pro Národopisnou výstavu, kdy se seznámila s prací žen, která ji velice uchvátila. Začala se tak zajímat nejen o techniku jejich prací, ale i o jejich osudy. Tato obsáhlá a dobře propracovaná studie zachycuje klasické téma úpravy ženské hlavy, ale je tu akcent i na sociální stránku. Jedná se o materiál ze středních Čech, tedy poměrně vzácný, a navíc si všimá i osobností, které jsou tvůrkyněmi a udržovatelkami tradičních forem oděvu.

Barbora byla zajisté skvělou národopisnou pracovnící, která se hlavně díky terénním výzkumům dokázala stát skutečnou odbornicí na oblast Mladoboleslavska, ale bez svého manžela, který všechny její články upravoval, a to nejen po stránce pravopisné, ale především stylistické, k čemuž měl jako profesor češtiny ty nejlepší předpoklady, by jen těžko dokázala působit také jako autorka tolika odborných a popularizačních statí. Ve svých člancích měla Barbora Hoblová téměř vždy fotografie a nákresy. Část fotografií pořídil její syn Jaroslav, je ale velkou škodou, že ke svým statím nepořizovala také vlastní kresby, které vesměs zůstaly pouze v pozůstalosti.

Spolkový život v Mladé Boleslavi byl od sedmdesátých let 19. století poměrně činnorodý, o to více je překvapující, že až do roku 1892, kdy díky aktivitě Barbory Hoblové vznikl Spolek paní a dívek, zde žádná ženská organizace nepracovala. Dokonce je s podivem, že ani sama Barbora, která již jako dvacetiletá založila čtenářský spolek v Nymburku, se neangažovala v založení podobného ženského spolku v Mladé Boleslavi dříve. V jiných i daleko meších městech podobné ženské spolky existovaly, jejich počet v Českých zemích se blížil dvěma stům. Tohoto faktu si Barbora byla vědoma, možná ji myšlenka na založení spolku napadla již dříve, ale její realizace přišla poměrně pozdě. Barbora Hoblová měla zřejmě jasnou představu o základním poslání Spolku paní a dívek a využila zkušeností získaných během působení v nymburské Ladě, tudíž neměla již tolik problémů při jeho vzniku. V Mladé Boleslavi byla v té době známou, uznávanou měšťankou a nesetkala se tedy s takovým odporem jako „*ta neprovdaná dívenka*“ v Nymburku. Spolek pracoval v osvětové i humánní oblasti, reagoval na vzrůstající potřeby dobročinné, usiloval o vzdělání ženy, pomoci ženě, hlavně dělnicím s dětmi. Jedním z prvních sociálních zařízení, které v roce 1900 spolek paní a dívek v Mladé Boleslavi založil, byly Jesle – opatrovna pro malé děti pracujících rodičů. Pravděpodobně ve stejné době otevřel spolek také Polévkový ústav pro chudou školní mládež, o který se Barbora se svými spolupracovnicemi starala. Ziskáním vlastní spolkové budovy v roce 1906

---

doboleslavsku (1904); *Velikonoční obyčeje na Mladoboleslavsku* (1904); *Jídla na Železnobrodsku* (1907); *Přirovnání, pořekadla, přísloví ze Železnobrodka* (1907).

se rozšířily možnosti působení Spolku paní a dívek. Ten začal provozovat vzdělávací program pro dívky, který se zaměřoval na výuku jazyků, francouzštiny a ruštiny, poskytoval nadaným dívkám stipendia a různými přednáškami přinášel ženám a dívkám jinak nedostupnou osvětu.

V budově sídlila též spolková knihovna, která se z počátečního malého množství knih za pár let dostala na více jak neuvěřitelných 4000 svazků.²¹

Pořádaly se tu také různorodé přednášky a kulturní večery, rozličné kurzy, koncerty, výstavy obrazů, krojů, výšivek, krajek a dalších ukázek lidové tvořivosti. Dále se pořádala nejrůznější divadelní představení, domovskou scénu tu našlo i loutkové divadlo, které zde sehrálo celkem 806 představení.²² Výtěžky z akcí pořádaných spolkem byly věnovány na dobročinnost, hlavně pro chudou školní mládež, vdovy a sirotky, polévkový ústav a další potřebné aktivity.

Neméně významným z podniků, které ve městě Spolek paní a dívek díky koupi nové budovy zařídil, byla Útulna pro ženy a dívky nezaměstnané a večerní škola šití pro ženy. Byly to instituce, které kromě bezpečného útočiště, přinesly ženám hlavně v té době tolik potřebný vzdělávací kurz, díky kterému se kvalifikovaná žena mohla lépe uplatnit.

Barbora Hoblová a její činnost byla pro celé Mladoboleslavsko velkým přínosem, zejména ve výchově a vzdělávání žen a dívek. Snažila se jim vštěpovat kromě vzdělanosti také mravní zásady, uvědomění si sama sebe, vedla je ke spořivosti, povzbuzovala je v jejich pracích a zušlechťovala je i po stránce citové. Pod vlivem Spolku Střádalů měla tendence vést ženy a dívky k mnohdy až nezdravému odříkání si, vždy jim však byla ochotna pomoci nejen dobrou radou, ale leckdy i nezbytnou materiální podporou.

Ze své pozice maloměstské ženy dokázala velmi dobře vystihnout, co může pro vývoj svého města udělat, a jako emancipovaná žena nezůstala jen u slov, ale své nápady skutečně realizovala.

Za tuto svou neúnavnou sociální práci v oboru dobročinnosti byla Barbora Hoblová v roce 1913 vyznamenána Zlatým záslužným křížem 1. stupně s korunkou,²³ státním vyznamenáním udělovaným panovníkem habsburské monarchie, které založil císař František Josef I. 16. února 1850. Barbora věnovala toto vyznamenání spolu s dalšími cennostmi, dvěma prsteny, náušnicemi a náramkem v roce 1918²⁴ na zlatý poklad republiky. Ač toto vyznamenání uděloval monarcha, jistě to pro Barboru bylo ocenění zasloužené. U příležitosti jeho udělení dostala mnoho gratulací, které jsou uchovány v Barbořině pozůstalosti v archivu Muzea Mladoboleslavska.

²¹ Spolkový dům po 15ti letém působení spolku paní a dívek. – Pozůstalost Barbory Hoblové, archiv Muzea Mladoboleslavska.

²² *Kdo byla Barbora Hoblová?* Mladá Boleslav 2001, s. 7.

²³ Poznámky. – Pozůstalost Barbory Hoblové, archiv Muzea Mladoboleslavska.

²⁴ MÜLLEROVÁ, H.: c.d., s. 146.

Mezi gratulanty byli nejenom Barbořini známí a příbuzní, ale také mnozí spolupracovníci a vážení občané Mladé Boleslavi.²⁵

Ve svém příspěvku jsem chtěla přiblížit život a práci ženy, žijící na přelomu 19. a 20. století, která zasvětila svůj činorodý život národopisné a sociální činnosti a zasáhla i do dějin ženského hnutí. Je možné říci, že Barbora Hoblová přicházela se všemi akcemi, které se na její popud v Mladé Boleslavi rozeběhly, poměrně pozdě, v době, kdy něco podobného bylo v některých i menších městech již běžné, a je poměrně jedno, o jaké podniky se jednalo, zda o Spolek paní a dívek, jesle, útulnu, večerní školu šití a podobné. Domnívám se, že pro ni bylo štěstím, že žila právě tady. Patřila zde k neaktivnějším pracovnicím v ženském hnutí, a tudíž byla první, kdo s podobnými inovacemi přicházel. Kdyby žila v Praze, byla by zřejmě jen řadovou členkou několika ženských spolků a nedostala by takovou příležitost se realizovat.

Barbora Hoblová byla však především významnou národopisnou pracovnicí s velkým talentem pro terénní výzkum a vynikajícím výtvarným nadáním, které plně využívala při dokumentaci artefaktů materiální povahy. V její pozůstalosti je několik nákresů lidové architektury, které vynikají precizností a smyslem pro detail, svědčí o tom i studie částí lidového oděvu a detailní nákres zlaté výšivky čepce a pod. Ve své době byla v Mladé Boleslavi a celém kraji s přesahy na Nymbursko nejznámější národopisnou a sociální pracovnicí, která dokázala, že tento středočeský region není zdaleka tak nezajímavým, jak si v té době již mnozí etnografové mysleli. Ač bývá obvyklé, že takové osobnosti časem upadnou v zapomnění, alespoň ve veřejném povědomí, domnívám se, že její národopisné práce zůstaly a zůstanou pevnou součástí dějin oboru.

Bibliografie Barbory Hoblové

- Čepce na Mladoboleslavsku*. Český lid 12, 1903, s. 199–202, 3 fotografie.
Česká žena o ženské otázce [novinový článek v archivu Muzea Mladoboleslavska].
Čtenářky „Světla“ [novinový článek v archivu Muzea Mladoboleslavska].
Jídla na Železnobrodsku. Český lid 16, 1907, s. 179.
Hrdě ve svém. Kalendář Havlíček, 1907, s. 139–141.
Na prahu století. Ženský svět 1901, s. 1, 2, 15–17, 27, 28, 39, 40, 63, 64, 102, 103, 110, 111, 124, 125, 156, 157, 170, 171, 184–186, 196, 197.
Národní práce žen. Kalendář Havlíček, 1910, s. 128–130.
Naše památky. Občanské Listy, Nymburk 28. října 1911.
O bývalé hmotné kultuře, zejména o kroji obyvatel Boleslavska. In: ŠIMÁK, J. V.: Čechy, díl 12. Severní Čechy, Praha 1898, s. 387–395.
O krojích a výšivkách na Poděbradsku z počátku XIX. věku. In: Poděbradsko. Poděbrady 1906.
O švadlenách, krajkářkách, stavěčkách čepců a kytkářkách na Mladoboleslavsku. Český lid 4, 1895, s. 302–308, s. 406–412.

²⁵ Poznámky. – Pozůstalost Barbory Hoblové, archiv Muzea Mladoboleslavska.

O úpravě hlavy ženské na Mladoboleslavsku. Český lid 6, 1897, s. 58–68, 7 fotografií.
Práce, která nežádá chvály. Ženský svět, 1899, s. 145, 146, 184, 185.
Před zavřenou branou. Ženské listy, 1904, s. 85–86, 106–109.
Přirovnání, pořekadla, přísloví ze Železnobrodská. Český lid 16, 1907, s. 349.
Ukázka lidové řeči na Mladoboleslavsku. Český lid 13, 1904, s. 88–90, 176–178.
[Feuilleton začínající] *V „Mladoboleslavských Listech“.* Jizeran XXXIII. 30. října 1912.
Vánoční obyčeje na Mladoboleslavsku. In: Zábavná příloha Mladoboleslavských Listů.
Velikonoční obyčeje na Mladoboleslavsku. Národní Politika, 23. března 1904.
Velikonoční obyčeje na Mladoboleslavsku. Český lid 13, 1904, s. 274–277.
Věrna sobě. Ženské listy, 1900, s. 50, 51, 69–71.
Vínky v kroji na Mladoboleslavsku. Český lid 12, 1903, s. 31–34, 2 fotografie.
Z jara života. Kalendář Havlíček, s. 133–135.
Zdobené milostné dopisy lidové. Český lid 9, 1900, s. 334–338, 1 fotografie.
Žena ve sboru chudinském a zdravotnickém. Ženský svět, 1897, s. 65, 66, 82–84, 98–10, 114–116.

Prameny a literatura:

BAHENSÁ, M.: *Počátky emancipace žen v Čechách.* Praha 2005.
EFMERTOVÁ, M.: *České země v letech 1848–1918.* Praha 1998.
HORÁK, J.: *Národopis československý.* In: Československá vlastivěda, Praha 1933.
HERČÍŘ, K.: *Zaniklé boleslavské spolky.* www.mb-net.cz.
KALISTA, Z.: *Stručné dějiny československé.* Praha 1992.
Kdo byla Barbora Hoblová? Mladá Boleslav 2001.
KULHÁNEK, F.: *Dějiny královského města Nymburka.* Nymburk 1911.
LENDEROVÁ, M.: *K hříchu i modlitbě.* Praha 1999.
MÜLLEROVÁ, H.: *Barbora Hoblová – národopisná badatelka Mladoboleslavska.* Český lid 77, 1990, s. 145–155.
Národopisná výstava československá v Praze. Praha 1897.
NEČASOVÁ, D.: *Stručný nástin vývoje českého ženského hnutí do vzniku Československa.* Brno 2004 <http://zenskaprava.ecn.cz/cz/text/sem04/0412.rtf>
SECKÁ, M.: *Americký klub dam.* Český lid 82, 1995, s. 55–66.
STRNAD, E.: *Barbora Hoblová, Znalkyně lidopisu Mladoboleslavska.* Boleslavsko 1947, s. 380–383.
ŠTĚPÁNOVÁ, I.: *Renáta Tyršová.* Praha 2005.
ŠTĚPÁNOVÁ, I. – SOCHOROVÁ, L. – SECKÁ, M.: *Ženy rodiny Náprstkovy.* Praha 2001.
URBAN, O.: *Česká společnost 1848–1918.* Praha 1982.
ZÍBRT, Č.: *Studie Barbory Hoblové o krojích a výšivkách na Poděbradsku XIX. Věku.* Český lid 15, 1906, s. 353–374.

Pozůstalost Barbory Hoblové v archivu Muzea Mladoboleslavska.

Články a drobné texty Barbory Hoblové publikované v různých periodících (viz Bibliografie Barbory Hoblové).

Abstract

Barbora Hoblová

Barbora Hoblová was an outstanding personality of Mladá Boleslav region at the turn of the 19th and the 20th centuries. She worked in the social field, ethnography and in women's movement. Here, among others, she contributed to female education.

She was born in 1852 in Nymburk. When she was twenty years old, she inspired the foundation of women's reading society Lada where she worked until she got married. Then she moved with her husband, a high school teacher, to Mladá Boleslav. She was not active in the first years spent in this town, only in mid 1880's she got involved in ethnography and a few years later she was one of the founders of the Ladies and Girls Association in Mladá Boleslav where she worked until her death.

Thanks to her activity, many needed facilities were established: nursery, shelter for unemployed women and girls, evening school of sewing, etc. She also took part in collecting ethnographic material for the Czecho-Slavic Ethnographical Exhibition in 1895, for which she was highly praised and which brought her to attention.

Many times she proved in her numerous studies published in Český lid that she became a true expert on her region. She proved that Mladá Boleslav region was not ethnographically uninteresting, as many people assumed, but that it had not been discovered yet. She was interested in cultural and social life until her last days, she died in her family circle on August 15, 1923 in Kokořín.

Matka, babička, kmotra – tři ženy v dětském světě

Eva Románková

Když se dítě narodí, první ženou, která jej k sobě přivine, je matka. Ta se stává jeho průvodkyní v prvních letech života, než se samo vydá do světa objevovat krásy i bolesti lidského bytí. Aby bylo na tuto cestu dobře připraveno, musí se toho hodně naučit. Během tohoto získávání životních zkušeností se u něj vystřídá mnoho učitelů. Těmi prvními jsou rodiče, jimž dodnes ve většině rodin pomáhají prarodiče, oproti minulosti již mnohem méně důležitý vliv mají na výchovu dětí kmotři. Kdo byly ony tři ženy – matka, babička a kmotra v očích dítěte? Jak se jejich obraz lišil v závislosti na rodinných a sociálních podmínkách a jaký byl vztah dětí ke každé z nich? To jsou některé z otázek, jež jsem si kladla při terénním výzkumu zaměřeném na sociální život dětí v rámci rodiny, dětského kolektivu a obce uskutečněném v roce 2006. Cílem práce bylo ukázat obraz dětského života v Rožnově pod Radhoštěm a nejbližším okolí v období mezi lety 1920–1950 s ohledem na podmínky, ve kterých děti vyrůstaly (na ekonomické a sociální zázemí rodiny). Oslovila jsem na padesát respondentů a zde předkládám některé z výpovědí, jež nejlépe vystihují vztah dětí k rodičům a ostatním blízkým příbuzným.

Abychom lépe pochopili sociální situaci v Rožnově pod Radhoštěm a okolí, je třeba stručně nastínit charakteristiku dané lokality. Rožnov pod Radhoštěm byl v této době městem s rozvinutým lázeňstvím a bohatým kulturním životem,¹ přesto se však na něj nemůžeme dívat jako na čisté městské prostředí. Centrální zástavba se rozprostírala na nepříliš velké ploše kolem náměstí a přilehlých uliček a pokračovala všemi směry do přilehlých údolí a horských svahů. Na pasekách a samotách v okrajových částech města stejně jako v okolních obcích byl život zcela odlišný od centra města. Žili zde na usedlostech drobní rolníci zabývající se různými formami domácí výroby, zatímco v centru převažoval obchod, řemesla a služby a od sklonku 19. století se zde rozvíjel i raný průmysl. Život místních obyvatel se do značné míry odvíjel od této diferenciaci. Zastoupeny zde byly sociální skupiny od nejnižších vrstev chudého rolnického obyvatelstva přes dělníky, drobnější a větší sedláky a řemeslníky až po bohaté měšťany.² Sociální rozvrstvení rodičů se odráželo v rodinném životě stejně jako v interakci dětí s okolní komunitou.

¹ HAMBÁLKOVÁ, L. – HAMBÁLEK, M. – DRÁPALA, D. – SRBOVÁ, D.: *Rožnov lázeňský*. Rožnov pod Radhoštěm 2005.

² NEKUDA, V. (ed.): *Okres Vsetín. Rožnovsko – Valašskomeziříčsko – Vsetínsko. Vlastivěda moravská, svazek 68*. Valašské Meziříčí – Vsetín – Brno 2002, s. 831.

Matka – srdce domácnosti

Na začátek se podívejme na rodinu a rodinné vztahy obecně. Za standardní rodinu na Rožnovsku v období první poloviny 20. století lze považovat rodinu úplnou s oběma rodiči a různým počtem dětí. Běžné byly také rodiny s nevlastními rodiči a sourozenci. Ovdovění bylo chápáno jako přirozený jev a v důsledku toho vznikaly rodiny, které čítaly až přes 20 osob, jak se můžeme přesvědčit z výpovědi Štěpána Bartoška ze Zubří: „... *dyž negdo nechce věřit, že [moje matka] měla tolik dětí. Ona byla slobodná a namluvila si vdovca [...] o dvacet roků starší byl ten vdovec, s ním měla děti, no a umřel skoro [...] tak byla vdovů mladá. A zas si vzala vdovca, zas o devět roků staršího a ten měl devět dětí! To byl ten Bartošek [...] a teď ona s ním eště měla pět nebo šest dětí a umřeli aji někteří, nežili všeci. A ty céry, jedna byla o dva roky mladší jak moja mamka [...] a ona pravila: »Já jí mamu říkat' nebudu!« a mamka jako že nechce, ona si to přiznávala [...] Ona si ho z lásky nevzala! Ona ně to až na smrtelněj posteli říkala. Já sem povídál: »Mamko, proč ste si teho Bartoška brala, tolkých děcek měl?« a ona povídá: »Štěpánku, víš, já sem měla hrozné mládí, neužila sem matky, a to jedno děcko mělo pět roků a mělo křivicu, ty nohy [...] ... Dyž matka nebyla, tata sa o ňu nestaral, měl ju zabalovat', aby ty nohy měla rovné...« [...] a ona hned mamce »Maminko!«, řekla jí maminko, za ty sukně jí sa chtěla drát' a na ruky a praví: »Štěpáne, mohla sem odřect' ho? Dyž to děcko tak po mně? A tož nemohla«. A na tem smrtelném posteli povídá: »Štěpáne, já sem sa z lásky nevдалa, já sem sa vдалa edem kvůli tých děcek, mně jich bylo líto, aby měly nějakú mamu a aby sa měl o nich gdo postarat'.« A tu sem poznal, co je to za láska.“*

Obraz matky v očích starého člověka, skrze které problematiku rodinných vztahů sledujeme, nejčastěji odráží lásku a pochopení, které každá maminka pro své děti má. Většinou ona byla tím pomyslným srdcem rodiny, oporou a zázemím. Nebyl to však rodičovský vztah takový, jak jej známe dnes. Vzhledem k neustálé nutnosti zajišťovat rodině obživu ani matka neměla na své děti obvykle mnoho času. Zatímco někde byly zahrnovány láskou a jejich dobro bylo pro rodiče na prvním místě, jinde žily v tvrdých podmínkách a náklonnost, kterou nedostaly od rodičů, musely hledat jinde. Téměř všichni respondenti se ovšem shodli, že ve vzájemném vztahu převažovala láska: „*Od malička dycky u nás byl prostě tatínek jako hlava rodiny a maminka prostě srdcem domácnosti. A tatínek, dyž sme u jejího úmrtního loža stáli všeci tehdy kolem, povídá: »Děti, tady před vámi leží poklad rodiny.«*“ (M. Pikalová)

„*Měli jsme se strašně rádi, hlavně maminku jsme strašně milovali. Stmelovalo nás, že jsme všecko dělali s maminkou na poli společně. Když měla maminka Svátek matek, donesli jsme kytičku z louky, přišli jsme jí popřát a řekli jsme jí báseň a políbili mamince ruku.*“ (O. Románková)

Naopak Věra Klasová (nar. 1925), která pochází z obchodnické rodiny z centra města, vypověděla, že s maminkou nikdy neměly intimní vztah, o menses se dozvěděla

od kamarádčiny matky, své to neřekla. Nesvěřila se jí, ani když jako vdaná čekala dítě, protože k matce nikdy neměla dostatečnou důvěru. Podle paní Klasové maminka milovala více bratra. „Buržoazním“ zvykem bylo, že rodiče doma oslovovali „Tatičku.“ a „Mamičko.“, ale před kamarády „Tatínku.“ a „Maminko.“.

Děti z rodin, kde byly vzájemné vztahy postaveny ve velké míře na závislosti jednoho na druhém, často neznaly, co je to pohlazení. Na něžnosti nebyl čas. Není to ovšem tak, že by ve vztahu mezi dítětem a matkou láska chyběla. Právě naopak. Všichni respondenti popisují pouto rodičů k dětem jako láskyplné, i když bez vnějších projevů: „*Nějaké zvláštní možnosti nebyly u nás, to vůbec ne. Spíš bych řekla, že rodiče na to neměli čas, že měli furt práci. No přišli sme ze školy domů a šli sme na pole. Na stole bylo napsané: Udělej to a to – a bylo to. Jako nějaké pohlazení nebo co, to nebylo. Možná jako malučké, tak to třeba jo, ale co já si tak pamatuju, tak ne. Jako opora nebo takové zázemí to určitě, to bylo, ale nějak tak citově...*“ (O. Kolářková).

„*Jo, museli bysme byt' dycky poslušní, dyž o něco sme chtěli pěkně poprosit a poděkovat'.* »Maminko, prosím vás...« nebo »Tatínku, prosím vás...« *a' už to bylo něco k jídlu, nebo peníze. Maminka mě pohladila, nebo mně dala pusu anebo mňa pochválila, ale jinak žádné také nejaké... [...] to byl cit, který prostě v člověkově zůstal až do dneška. A dyž sem jela negde pryč, tož mi dala eště křížek na čelo.*“ (M. Pikalová)

Hlavní rozdíl byl v množství společného času, které spolu děti a rodiče trávili. V zemědělských rodinách byli rodiče a děti spolu téměř neustále – při společných pracích na poli a v lese, zatímco na volnočasové aktivity nezbyval prostor. Naopak v městských rodinách, kde obživou byl převážně obchod, řemeslo a jiné živnosti či služby, rodiče většinou pracovali sami, bez dětí, a na děti si našli čas v neděli nebo ve svátky, kdy podnikali pravidelné výlety, nebo spolu navštěvovali příbuzné a přátele. Starost o menší děti přebírali sourozenci, jinde prarodiče.

V rodině panoval vždy jasný řád a hierarchie. Rodičovská autorita byla naprosto nezpochybnitelná a málokdy do ní zasahoval někdo další z příbuzenstva. Výjimkou byly rodiny, které nefungovaly správným způsobem a u kterých docházelo k nestandardním situacím a v důsledku toho ke změně přirozeného rozdělení rolí. Jednalo se o rodiny alkoholiků, rodičů natolik zaměstnaných za účelem uživit rodinu, že nebyli schopni se o děti řádně starat, a o rodiny neúplné. Zvláště těžké postavení pak měli sirotci, kteří byli odkázáni na cizí pomoc, nebo péči prarodičů či jiných příbuzných.

V drtivě většině rodin byl nejvyšší autoritou otec. Matka přebírala dominantní postavení, pokud byla celkově silnější osobností, nebo v situacích, kdy otec nebyl řízení rodiny schopen, např. alkoholik. Poměr sil v rodině nám může osvětlit několik příkladů. Na otázku: *Kdo měl ve vaší rodině největší autoritu?* respondenti odpovíděli:

- „*Nikdo, existovala vzájemná shoda, sounáležitost mezi rodiči.*“ (B. H., Valašská Bystřice)
- „*Vesměs otcové a matky. V mém případě největší otec. Zajímalo jej, jaký má [matka] přístup k nám malým. Často byla domluva, proč nevyžaduje větší respekt.*“ (B. H., Horní Bečva)
- „*Největší autoritu měla má maminka, že usilovala a podporovala naše rodinné vztahy, a to v těžkých dobách okupace a po ní. Autoritu měla má maminka i za první republiky [...] Projevilo se to jednak u asimilace otce do české společnosti a českých organizací, i v naší výchově. Otec podporoval tyto snahy mojí maminky.*“³ (K. K.)

Autoritu děti vnímaly jako podíl obou rodičů na řízení domácnosti a rodiny, především však ve vztahu k sobě samotným, co se týká nařízení, zákazů a trestů. Trest následoval po každém provinění, i když nebyl vždy fyzický. Netrestala jen hlava rodiny, což mohla být i matka, ale ve většině rodin oba rodiče. Pokud nedošlo ke vzájemné shodě, druhý rodič se dítěte často zastával. „*Trestali oba – matka sem tam nějaký pohlavek a domluva, otec mě potrestal jen třikrát, ale šňůrou od vařiče. Já jsem pak brečel v kuchyni a otec z lítosti, že mne zbil, v obýváku, odměnou byly výlety.*“ (F. Drápala)

„*Pak jsme od maminky dostali. Od tatínka jsme nedostali nikdy, ale od maminky jo. Jí to bylo jedno, jestli vzala vařechu nebo cokoliv. Ale tatka nás nebil.*“ (J. Koryčanská)

„*Matka bila hlava nehlava, otec se chabě zastával.*“ (J. Prossa)

V situaci, která byla nejčastější, tedy že hlavní autoritou v rodině byl otec, matka často hrála roli ochránitelky a vyjednačky: „*Vždycky, když sme chodili na zábavu, maminka posunuli hodiny dopředu, aby tatínek nevěděli, a potom jich vždycky dali dozadku. Nebo okno nám nechávali otevřené, abychom sa dostali domů potichu.*“ (J. Koryčanská)

Vztahy v nejužší rodině byly často mnohem otevřenější než dnes, nebyly to proto jen matky, které měly porozumění pro své děti, ale i dětem se mnohdy podařilo maminku v těžkých chvílích podpořit, jak vyplývá z rozhovoru dvou informátorek: „*Jak byla ta jizba, tak děcka spaly na peci a velcí si povídávali různé ty věci a ty děcka poslouchaly.*“ (A. Kociánová) „*No oni si mysleli, že spí, ale ony to poslouchaly, všechno poslouchaly. Já sem jenom povídala, že bylo dobře, že ty děti dneska, když sú nějaké starosti a problémy, tak že vyženú děcka do pokoja jejich, aby prostě neslyšely, že sa hádají. Jenomže tenkrát to neexistovalo, tenkrát se to řešilo přímo před dětma, když měli nějaký problém, ale řešili to tak, že to opravdu řešili – nenadávali si, a to už bylo málokdy, že bylo takové manželství, že přišel chlap z hospody popitý a žena mu něco řekla a už bylo zle. Ale takových případů bývalo pomeněj. Tenkrát*

³ Otec K. K. byl německé národnosti.

rodiče věci řešili prostě takovým způsobem, že sa domlúvali a ty děti o všeckém věděly a věděly, že rodiče mají problémy, a když byla ta láska a úcta, pokora, trpělivost, láska k tým rodičům, tak ty děti, když viděly, že sa maminka trápí, tak jí dokázaly vic pomoct a jinak sa k ní cítily, jak dneska. (M. Jurčová)

Babička – útěcha a zázemí

Pokud nebyli na blízku rodiče, útočištěm dětí bývali prarodiče. Na Rožnovsku se babičce říkalo, a v některých rodinách stále říká, *stařenko*, jak dokládá citát z knihy Čenka Kramoliše z roku 1926: „... ‚babička‘ znamená na Valašsku pomocnici při porodu, asistentku, ‚babku‘, a matce rodičů říkají děti všude na Valašsku ‚stařenko‘ a otci ‚staříčku‘. Slova ‚babičko‘ neslychati ani ve městě, leda u nedomácích, přistěhovalých.“⁴ *Stařence* se vykalo nebo onikalo, tykalo jen výjimečně a spíše až v pozdějších obdobích. V mnohých rodinách *staříčci* již nebyli naživu. Nicméně pokud žili ve stejné obci, bylo to většinou v jednom domě nebo na jednom hospodářství s dětmi a vnoučaty. Prarodiče z druhé strany bývali v mnoha případech daleko, v jiných regionech Moravy nebo v Čechách. Vzdálení prarodiče se odlišovali od těch místních také oslovením: říkalo se jim „*Babičko*.“ a „*Dědečku*.“ Setkávání nebylo časté, vztah mezi nimi a vnoučaty měl proto jiný charakter. Nebyli si tak blízcí, ale na druhou stranu výlet k babičce byl obrovským dobrodružstvím a dlouho očekávanou událostí. Pro mnohé děti to byla první možnost vzdálit se od svého bydliště. „*Tož staříčci Machýčkovi ti byli mrtví, to byli rodiče od maminky, a od tatínka ti bydleli zase daleko na Starém Hrozenkově. No tam sme jezdili.*“ (J. Koryčanská)

Úlohou domácí *stařenky* bývalo mimo jiné postarat se o děti v nepřítomnosti rodičů. Ta byla málokdy zapříčiněna něčím jiným než prací. Ačkoliv Rožnov jako lázeňské město skýtal bohaté kulturní vyžití, procházky v parku, návštěva kina nebo divadla či slavnosti v nedávno otevřeném Valašském muzeu byly jak pro děti, tak pro dospělé sváteční záležitosti. Opatrovat děti ale nebylo zvykem u všech prarodičů. Mnohde se totiž i oni stále aktivně podíleli na chodu hospodářství. Tuto roli pak přebírali starší sourozenci, většinou sami ještě docela malé děti.

Mezi babičkou a vnuky bylo velmi silné citové pouto. Z veškerého přibuzenstva to byli právě *staříčci*, na které se děti nejčastěji obracely s prosbou o pomoc, kam chodily pro útěchu a od koho přebíraly moudrosti do života. Tyto procesy však většinou probíhaly, aniž by si to děti uvědomovaly. Až zpětně lidé zjišťují, jak důležitou úlohu vlastně prarodiče v jejich životě plnili. Tam, kde se *stařenka* starala o děti pravidelně nebo trvale, se jejich vztah podobal vztahu s matkou. Odpovídal tomu také výchovný vliv, který měla na své vnuky. „[Vztah mezi mnou a prarodiči byl] vynikající. Byli vždy moje poslední záchrana, a to v případě různých klukovských alotrů, když mi hrozilo potrestání a také později, dokud žili, vždy bylo na ně spolehnouti.“ (F. Drápala) „*Stařenka od tatínka bydlela v malé světničce a druhá, mamin-*

⁴ KRAMOLIŠ, Č.: *Moravská babička (stařenka)*. Rožnov pod Radhoštěm 2004 (2. vydání), s. 5.

Rožnovské děti hrající si v Horní (Bayerově) ulici vedoucí z náměstí. Pohlednice, první třetina 20. století, archiv Římskokatolického farního úřadu v Rožnově pod Radhoštěm.

čina stařenka bydleli taky ve Vidči, ale neměli sme k nim bližší vztah, takový jak k „naší“ stařence. Maminka k ní vždycky chodila, měla ju ráda, ale děti k ní neměly takový vztah. Tu stařenku, co s náma bydlela, sme měli velice rádi. Když šla maminka dělat k susedom na pole, tak nás hlídala. Ona byla taková udřená, ale dycky sa o nás starala a měla nás velice ráda. Enem sme ju negdy zlobili. Pak sme ju zase hladili: »Stařenečko, odpusťte nám,« odprosili sme ju a ona nám to odpustila. (O. Románková)

Během společně tráveného času děti nejvíce oceňovaly vyprávění prarodičů. I když stále větší oblibu si získávalo čtení, vyprávění stále patřilo k nejmilejším společným činnostem dětí a dospělých. „Pohádky ne, ale ona nám zase vykládala něco o víře, o Jeruzalémě, o Golgotě, protože ona byla taková zbožná. Takže většinou, co já vím, tak to vím od tej stařenky. Co bylo a tak. Ale tehdy sem měla o tom jiné představy, to sem si jako děčko myslela, že se tam aj podívu třeba. Já sem neměla ponětí, kde to je. Ona to tak vykládala, jako kdyby to bylo tady někde kousek. O tom všem já vím od stařenky.“ (O. Koláčková)

Kmotra – podpora a pochopení

Zvláštní místo v rodinných vztazích zaujímali kmotři. Ti byli vybírání zpravidla z příbuzenstva. Rodiče i děti k nim měli bližší vztah než k ostatním příbuzným.

Kmotři nesli dítě ke křtu a očekávalo se od nich, že se o něj postarají v případě úmrtí rodičů. Instituce kmotrovství byla vysoce uznávaná a pro toho, kdo byl vyzván, aby se stal kmotrem, to byla velká čest, která se neodmítala. Povinnosti kmotrů byly spíše formálního rázu, jelikož netrávili s dětmi mnoho času, jejich výchovný vliv nebýval nijak podstatný. Pro děti však znamenali víc než ostatní příbuzní. Kmotři byli jedni z mála lidí, od kterých mohly děti očekávat malé dárky, nebo také drobný peněžní obnos. Většinou se jednalo o dárky na svatého Mikuláše a na Velikonoce, ke svatému přijímání a biřmování, méně pak k narozeninám či svátku. Zatímco někde byla kmotra od ostatních příbuzných odlišována pouze oslovením a se svými kmotřenci se nesnažila vytvořit silnější pouto, v jiných rodinách byla dětem blízkou přítelkyní, u níž mohly hledat podobný azyl jako u babičky. To dokládá například na Rožnovsku nejobvyklejší oslovení *matička*, výjimečně se můžeme setkat i s *kmotřičkou* či *křesničkou*. Automaticky se jí vykalo. „*Teto*.“ se jí říkalo jen občas, toto oslovení se rozšířilo až později.

„*Ke kmotrům byl běžný vztah. Kmotři nás nebo my je navštěvovali jen jednou v roce. Při návštěvě jsme dostávali drobné dárky – vlašské i lískové ořechy, nebo nějaký perník. Výchovný vliv ze strany kmotrů nebyl žádný, u nás to byla opět záležitost rodičů. V sousedství byla situace podstatně lepší, kmotři a jejich děti je navštěvovali při oslavách narozenin některých z dětí s tím, že dostali dárky. Konečně při svatbách dostávali od kmotrů větší dárek – prezent.*“ (B. H., Horní Bečva)

„*No, toš ti byli v Místku, s týma sme se málokdy, oni o nás jenom věděli od čtyřcátého osmého roku, když sme jim prasa do metraku vychovali, to oni přesně věděli, kdy ho zabijáme, tak přijeli. [...] Ale dárky nám nevozili.*“ (M. Mičolová)

„*Svých kmotrů jsem si moc vážila, měla jsem k nim důvěru a teď vím, že si mou úctu plně zasloužili. To se týká i mého bratra. Jejich cit, že nás měli rádi, hluboce ovlivňoval náš duševní vývoj. Viděla jsem je jako lidi dobré. Mohli jsme vždycky k nim jít se svými dětskými starostmi a řadili nás do své rodiny. I tu korunu nám dali na kolotoč.*“ (J. Slováková)

„*Já, když sem byl malý a vyšel sem z kostela, tak sem šel třeba za strýčkem, nebo za matičkú, a to byl taký zvyk: »Vítám vás, matičko, po kostele,« podal sem ruku a ona mi dala, já nevím, třeba dvacetník. A já sem byl šťastný, protože za to sa dalo kupit aji pět rohlíků, nebo kolík, to bylo dost za ten dvacetník [...] To byla sestra mojí maminky a její muž. A dvakrát do roka sme od ní něco dostali. Na Vánoce, na Mikoláša, že, jako Matička Mikolášova a na Velikonoce [...] To dávali do čtrnácti let. Pokud sme chodili do školy. Pak už to, tím pádem to zhaslo. Ale nepamatuju nikdy, že by dostal třeba pomeranč, mandarinku, neexistovalo. Jabka, suché sušené trnky, anebo teho čerta upečeného [...] Měla na mňa matička takový vliv, že ona měla od tej školy, dejme tomu pět set metrů, ale šlo sa rovno po cestě. A dyž bylo moc sněhu, nebo sem byl moc mokrý, sem spadnul do vody třeba, tak ona byla venku, nebo já sem sa stavil a pozdravil, tak ona, vyvlék sem si ty kalhoty a ona mi to hodila třeba*

na kamna, to byly ty kachlové kamna, to ti bylo [...] za půl hodiny suché a já sem si to oblek a šel sem už domů dál, takže sem ju měl proto rád, protože dycky taková záchrana to byla [...] dyž bylo zle, tak sem dycky věděl, že je tam matička. Jináč by musel jít k cizím luďom. Byla to sestra mojí maminky, takže dycky sem byl vítanější, než u cizích. Aji výchovný tak. Dyby třeba sme dělali nějaký binec, dyž sme šli po cestě, ona z okna nás viděla, tak ona vyběhla ven a dycky: »Já to řeknu mamce.« (J. Maléř)

Když staří lidé mluvili o svém dětství, jako první jim vytanula na mysl rodina, jistota, kterou dnes postrádají, láska mezi lidmi a to, jak byl dětský život tenkrát jiný. Neubránili se porovnávání. S rodinou děti trávily nejvíce času a právě rodina měla největší vliv na duševní vývoj dětí, vytváření hodnot a rozvoj přirozené inteligence. Svou úlohu ve vytváření vztahů mělo sociální zabezpečení rodiny a způsob obživy rodičů. Kolik času rodiče trávili s dětmi při práci anebo naopak při hře mělo přímý vliv na upevňování rodinných vazeb. V případě potřeby roli rodičů přebírali prarodiče nebo ostatní příbuzní, jak ve výchově, tak ve vzdělávání. Ženy v životě dítěte – ať už to byla matka, babička či kmotra, plnily převážně funkci učitelek a ochranky. Ačkoliv v některých rodinách se vztah k babičce a kmotře omezil na čistě formální, nebo se s vnoučaty a kmotřenci téměř nestýkaly, takových případů je minimum. Vztah s matkou pochopitelně nelze ničím nahradit, řada pamětníků však vzpomíná, že si děti se stařenkou či kmotrou vytvořily obdobné pouto jako s rodiči.

Závěrem několik slov Anny Kociánové, která výstižně popisují postavení a úděly ženy na Valašsku z pozice pamětnice: „*Edemže ty matky kdysi víc dokázaly trpět, jo? Že dneska něco je a je hned zle, ale kdysi [...], i když ten muž ledaco jim udělal – kde ta matka měla utéct s tyma děčkama? Já sem říkala mamce mojí, proč ta babička, tož tolik děcek, a staříček měl ještě dvě boční negde a to jich bylo devatenáct. To bylo hrozné a ta matka tím určitě trpěla a mamka mě říkala, že kde ta stařenka hned s patnácti děčkama měla jít? [...] Kdysi sa ty ženy opravdu nadřely [...]. Já říkám, ty roby praly, sa nadřely a věc trpěly, dneska to nedokáže nikdo překonat. Opravdu to byly trpitelky vyložené. Tolik děcek – moja stařenka měla jedno za druhým: měli dvě dvojčata a jedno za druhým. To bylo hrozné, ona si neodpočinula vůbec. Ona byla skoro ochrnutá na půl těla, na loži ležela. Ona ještě tetu Jiřinu donosila na tem loži.*“ (A. Kociánová)

Literatura:

- NEKUDA, V. (ed.): *Okres Vsetín. Rožnovsko – Valašskomeziříčsko – Vsetínsko. Vlastivěda moravská, svazek 68*. Valašské Meziříčí – Vsetín – Brno 2002.
- KRAMOLIŠ, Č.: *Moravská babička (stařenka)*. Rožnov pod Radhoštěm 2004 (2. vydání).
- HAMBÁLKOVÁ, L. – HAMBÁLEK, M. – DRÁPALA, D. – SRBOVÁ., D.: *Rožnov lázeňský*. Rožnov pod Radhoštěm 2005.

Seznam informátorů (místo jmen jsou u některých respondentů na jejich přání použity jen iniciály):

- Bartošek Štěpán, nar. 1933, Zubří
Drápala František, nar. 1940, Rožnov pod Radhoštěm – Dolní Paseky
B.H., nar. 1932, Horní Bečva
B.H., nar. 1940, Valašská Bystřice
Jurčová Marie, nar. 1930, Rožnov pod Radhoštěm – Tylovice
Klasová Věra, nar. 1925, Rožnov pod Radhoštěm
Kociánová Anna, nar. 1934, Rožnov pod Radhoštěm – Dolní Paseky
Koláčková Oldřiška, nar. 1930, Rožnov pod Radhoštěm – Házovice
K.K., nar. 1925, Rožnov pod Radhoštěm
Koryčanská Jindřiška, nar. 1933, Rožnov pod Radhoštěm – Házovice
Malěj Jaroslav, nar. 1942, Dolní Bečva – Kamenné
Mičolová Milena, nar. 1928, Rožnov pod Radhoštěm
Pikalová Marie, nar. 1926, Rožnov pod Radhoštěm
Prossa Jaroslav, nar. 1942, Rožnov pod Radhoštěm
Románková Olga, nar. 1929, Vidče
Slováková Jiřina, nar. 1922, Vigantice

Abstract

Mother, Grandmother and Godmother – Three Women in Child's World

The field research focused on social life of children between the years 1920 and 1950 was realized in Rožnov pod Radhoštěm and surrounding villages. It showed that the stratification of the adult society together with the geographical position of place of residence had direct influence on family relations. Mother was thought of as the heart of the family, she often played the role of a protector and negotiator, but at the same time she was regarded as an authority and in case of father's inability to control the family, she took over this function. Grandmother's task was to look after children in parents' absence. The relationship between her and her grandchildren depended on whether she was local or lived elsewhere. The relationship with godmother was mostly formal, children received presents from her and if parents died, she was expected to take care of children. In other families, godmother was children's close friend to whom they could come with all their troubles.

Vystěhovalectví z českých zemí na Krym

Pavel Havránek

Vystěhovalectví z českých zemí v 19. století a jeho důvody

Vystěhovalectví je fenomén známý ze všech historických epoch. Jeho podmínky, místní a společenský rozsah i cesty, byly však různé. Hromadné povahy, sociálně politické a hospodářské důležitosti, nabylo teprve až od poloviny 19. století. Bylo to dáno jak uvolněním feudálních vazeb, které osvobodily především venkovské obyvatelstvo, tak i nárůstem jeho počtu a tím i přebytkem pracovních sil. Do roku 1848 nedosáhlo vystěhovalectví z českých zemí mimo hranice habsburské monarchie masovějších forem, a nestalo se tak vážným jevem, který by byl znepokojivý pro zájmy vlád a úřadů. Emigrace byla sice sledována, ale poněvadž šlo většinou o individuální případy, nebo o jednorázové vystěhování větších skupin, které se nestalo masovým hnutím, vládní orgány, státní a policejní aparát jim nevěnovaly důslednou pozornost.

Emigrace z českých zemí jako i jinde byla dána důvody náboženskými, hospodářskými nebo politickými. Nejrozsáhlejší emigrace byla hospodářská. Významná především díky svému průkopnickému začátku byla vlna první, v éře Bachova absolutismu v padesátých a šedesátých letech 19. století. Do I. světové války se z českých zemí vystěhovalo asi 1,2 mil. osob, z nichž byl asi milion Čechů a Moravanů. Asi 400 tisíc jich odešlo do Dolního Rakouska, skoro stejný počet do USA, asi 200 tisíc do Německa a menší počty do Uher, Ruska a na Balkán.¹

V zemědělských oblastech se již před polovinou 19. století projevovalo relativní přelidnění a skrytá nezaměstnanost, přestože zrušení nevolnictví a roboty umožnilo odliv pracovních sil do řemeslné výroby a vznikajícího průmyslu. V zemědělství klesala poptávka po pracovních silách spolu se zaváděním strojů, nových technologií a poznatků z chemického průmyslu.

Již za vlády Marie Terezie a jejího syna Josefa stát podporoval vnitřní kolonizaci v místech řídkého osídlení či ve vojensky nedostatečně zajištěných územích. Naproti tomu platil zákaz vystěhování se do ciziny. Určitou úlevu přinesl patent Františka I. z roku 1832 a poté především článek ústavního zákona Prosinčové ústavy, kdy svoboda vystěhovalectví byla omezena pouze branou povinností a nexistencí dluhů. Legální odchod za hranice byl možný jednak na vystěhovalecké povolení, které umožňovalo trvalé vystěhování, a dále na cestovní pas, který povoloval dočasný, jednoletý až tříletý pobyt.²

¹ POLIŠENSKÝ, J.: *Problematika studia dějin českého masového vystěhovalectví*. In: *Vystěhovalectvo a život krajanov vo svete*. Martin 1982, s. 95–100.

² FORT, J.: *O stěhování se našeho lidu do ciziny*. Praha 1876.

Od 60. let 19. století část emigrantů odcházela směrem na východ – do carského Ruska, kde po zrušení nevolnictví a po potlačení polského povstání, kdy počalo přerozdělování půdy polských velkostatkářů, nastaly pro kolonisty příznivější podmínky. Objevily se i návrhy na přesídlení celých skupin Čechů z Ameriky na ruský Dálný východ k řece Amur. Do Ruska také odcházeli kvalifikovaní řemeslníci a technici, kteří tu zakládali či se podíleli na chodu cukrovarů, pivovarů, bank a dalších podniků. Stejně tak tu působili příslušníci inteligence, ať to byli agronomové, pedagogové, nebo hudebníci. V budoucnosti sehrály tyto složky důležitou roli v utváření československého státu roku 1918. K nejrozsáhlejšímu odlivu obyvatel českých zemí přispěla v nemalé míře zemědělská krize v 80. letech 19. století, vyvolaná hlavně dovozem levného zámořského obilí. Na intenzitu vystěhovalectví měla nesporně vliv i agitace a propaganda k odchodu ze země. Tuto problematiku řešil i lékař a publicista F. C. Kampelík.³ Jako národní patriot byl veden obavou, aby český národ neutrpěl nenahraditelnou populační, hospodářskou a kulturní ztrátu. Proto navrhoval migraci takovou, jejíž cílové oblasti by byly ve spojení se starou vlastí, kde by se národní celek nerozpíval.

Kolonizační politika carského Ruska a její ohlas v českém prostředí

Vystěhovalectví z českých zemí do carského Ruska bylo do poloviny 18. století zanedbatelné. Již za vlády Petra Velikého byl zájem o odborníky, kteří by urychlili hospodářský rozvoj země. Kateřina II. měla zájem i o zemědělské obyvatelstvo, kterému svými manifesty poskytovala mnohé úlevy, výsady a podpory.⁴ Těchto pobídek využil velký počet německých osadníků, kteří se rekrutovali z řad náboženských sektářů, jimž vláda umožňovala svobodné vyznání. Na dolním toku Volhy tak vznikla velká kolonie zv. Sarepta. Byli mezi nimi i Češi, kteří se ovšem brzy asimilovali a rozplynuli v moři německých kolonistů.⁵ Po válkách s Tureckem se pomalu počalo osídlováním Besarábie, Chersonské gubernie, novorossijského kraje a Krymu.

Pod vlivem vystěhovalcké vlny do Ameriky vznikla myšlenka obrátit českou emigraci do slovanských zemí, kde by Češi a Moravané neztráceli v slovanském prostředí svoji národnost ve prospěch německého a anglosaského etnika. Tyto názory vyhovovaly i tehdejším zájmům vládnoucích kruhů carského Ruska, které stálo o kolonizaci nově získaných oblastí na Dálném východě, v Černomoří, na Kavkaze a po potlačení polského povstání roku 1863 i ve Volyňské gubernii. Mělo jít o schopné a ekonomicky zdatné zemědělce. Noví osadníci měli podle plánu postupně splynout s ruským prostředím. Hledalo se ve slovanském světě, kromě Poláků. Zdroj kolonistů byl vyhledáván na Balkáně, zejména mezi Srby, a dále vzhledem k neutěšené situaci bulharského národa tlačенého ze strany Osmanské říše i mezi

³ KAMPELÍK, F. C.: *Průmyslové návrhy*. Hradec Králové 1859.

⁴ VALÁŠKOVÁ, N.: *Češi v Rusku*. Češi v cizině 9, 1996, s. 26–47.

⁵ KOVARÍK, F.: *Zážitky a dojmy ruského Čecha za carství*. Praha 1932, s. 13–14.

Bulhary (do Bulharska byli pod záštitou Turecka stěhováni krymští Tataři). Zájem o balkánské kolonisty je pochopitelný vzhledem k jazykové a náboženské blízkosti. Češi byli podle ruských úřadů Slované, u kterých nebyl katolicismus tak silný jako u sousedních Poláků. Rovněž ekonomicky a z hlediska fungování venkovského hospodářství byli na vysoké úrovni.

Ruská strana v době příprav na rolnickou reformu pomocí prostředníka, českého hudebníka Josefa Vraštila žijícího v Charkově, projevila roku 1858 zájem o přesídlení asi jednoho sta českých rodin, jakožto kolonistů jižního Krymu. Jako argument výhodné nabídky měl sloužit slib obdržení stavení s nezbytným zařízením (což museli ovšem postupně splácet), ale jen s jednou *desjatinou* půdy. Kromě toho by museli osadníci, byť za plat, pracovat tři dny v týdnu na panském.⁶ To bylo pro české prostředí v této době již nepřijatelné a nevyvažovalo to riziko odchodu z vlasti. Dne 24. prosince 1861 byl vydán carský dekret *Osídlení poloostrova Krym*, obsahující pravidla a výhody pro imigranty. Mnohé z výsad platily ovšem jen pro ty, kteří po příjezdu přijali ruské občanství.

Otázka emigrace Čechů do Ruska byla znovu diskutována při účasti české delegace na Moskevské etnografické výstavě roku 1867. Do Moskvy se vypravili mimo jiné F. Palacký, F. L. Rieger, F. A. Brauner, J. Grégr, J. Mánes a J. K. Erben. Proti konání výstavy se postavili Poláci a pobaltské národy. Slovanská delegace byla přijata na audienci u cara Alexandra II., přičemž F. Palacký s F. L. Riegem se setkali s ministrem zahraničí A. M. Gorčakovem a tam byla znovu nadhozena otázka o změně vystěhovalectví českých kolonistů mířících do Ameriky východním směrem do ruských zemí.⁷ S touto aktivitou korespondovalo v květnu téhož roku založení Komise pro uvedení českých emigrantů do Ruska při Moskevském spolku zemědělsko-hospodářském. Členové komitétu navštívili Prahu, kde vedli několik rozhovorů s představiteli české politické reprezentace. Značná pozornost byla věnována nasměrování české emigrace do Zakavkazí. Agitace měla úspěch, ne však u krajanů v Americe, ale v Čechách. Tady vzniká řada komitétů, většinou pololegálních. V Praze vyvíjely činnost ruské imigrační kanceláře. Značnou roli v těchto snahách sehrály české podnikatelské kruhy, zejména skupina kolem Oliče a Přibyla, která organizovala české osídlování Volyně.⁸

Faktorů, které obecně vedly k emigraci do Ruska, bylo několik. V prvé řadě se jednalo o zrušení nevolnictví carem Alexandrem II. roku 1861, čímž se uvolnily podmínky k nabytí půdy. Dalším důvodem byly již zmíněné kolonizační počiny ruských úřadů ve zpřístupnění volné půdy v obrovské, rozrůstající se ruské říši. V rámci snižování vlivu polské šlechty po potlačeném polském povstání se započalo s postupným přerozdělováním její půdy jak pro místní ruské obyvatelstvo, tak pro

⁶ JIRÁSEK, J.: *Rusko a my. Díl I.* Praha 1946, s. 31–32.

⁷ ŠESTÁK, M.: *Pout' Čechů do Moskvy roku 1867.* Praha 1986, s. 37.

⁸ VACULÍK, J.: *Dějiny volyňských Čechů. Díl I. (1868–1914).* Praha 1997, s. 16–21.

zvané kolonisty z jiných států. Na zájem o Rusko měla vliv i situace ve Spojených státech ve smyslu zhoršených podmínek zapříčiněných občanskou válkou a hospodářskou krizí. Do bližšího Ruska také odcházeli lidé, kteří neměli dostatek kapitálu na cestu do zámoří. Svoji roli tu rovněž sehrála i nepřímá podpora předních osobností českého národa. Nelze opomenout uznání práva na vystěhování obsažené v Prošincové ústavě z roku 1867. Z toho těžily zprostředkovatelské agentury a agitační jednotlivci jednající z pověření státu či šlechtických majitelů půdy toužících získat schopné hospodáře na svá panství.

Osídlovací vlna směřující na poloostrov Krym

K první vlně, která těsně předcházela té silnější nasměrované o několik let později na Volyň, dochází roku 1861. Obracela se na jižní kraje Ukrajiny a poloostrov Krym. Ruská vláda a místní úřady hledaly kolonisty, kteří by osídlili rozlehlé jižní oblasti carské říše a nedalekého Krymu, který se vyčistil po odchodu tatarského obyvatelstva směřujícího do Turecka po skončené krymské válce v polovině 50. let 19. století.

Z oblastí bývalého krymského chanátu mělo odejít během let 1856–1862 na tři milióny Tatarů. Vystěhovalectví Tatarů z Krymu bylo podporováno carskými úřady, aby se tato strategicky exponovaná oblast očistila od vnitřního nepřítele státu, který v konfliktech s Tureckem představoval jeho potencionálního spojence. Výsledkem této migrace bylo na 700 neobydlených osad. Krym byl dosídlován jak domácím ruským obyvatelstvem, tak zástupci slovanských národů (Srby, Bulhary, Bělorusy, ale i pobaltskými Estonci). Zájem byl také o schopné německé a české kolonisty. V letech 1860 až 1861 bylo vydáno několik nařízení obsahujících ustanovení, jak kolonizaci řídit a jaké výhody kolonistům poskytovat. Byl vytvořen výbor, který se měl starat o cizince a přivést je zdárně na vyhovující místa. Měl také za povinnost vydávat příspěvky, dotace a řešit problémy a stížnosti osadníků. 24. prosince 1861 vše završoval carský dekret Pravidla osídlování poloostrova Krym. Mnohé z obsažených výsad a povinností ovšem platila jen pro ty kolonisty, kteří přijali ruské občanství. Státem vnucená víra byla rovněž později podmínkou k získání majetku a pozemků. Dle vládních ustanovení z roku 1892 bylo přikázáno, že pouze ti přistěhovalci, kteří přijali pravoslavnou víru, mohou nabýt vlastnického práva k užívanému hospodářství.⁹

Objevují se neověřené informace o několikaletém námezdním pobytu menšího počtu pracovníků, kteří měli koncem 50. let 19. století působit na Krymu. Po vyděláních peněz se měli vrátit zpět do Čech. Roku 1856 mělo na Krymu rovněž pobýt několik českých pracovníků z okolí České Třebové a Žamberka, kteří sem přijeli na výzvu krymských statkářů k dokončení polních prací.¹⁰

⁹ ŠPANIHEL, J.: *České osady na Sibiři*. Naše zahraničí 2, 1921, sv. 1, s. 30–34, 87–95.

¹⁰ ŘÍMOVSKÝ, J.: *Kronika obce Novohrad*. V soukromém vlastnictví. J. Římovský byl ve 30. letech 20. století učitelem v české vesnici Novohrad. Nyní Goluboe v Moldavské republice.

Počátkem 60. let přijel do podorlického kraje vystěhovalecký agent Mayer, jednající z pověření jihoruského knížete Kočubeje. Vyslal jej do českých zemí vyhledat schopné zemědělce, kteří by povznesli jeho hospodářství. Podle toho je zřejmé, že s českými kolonisty měl již pravděpodobně dřívější zkušenosti, nebo se o jejich dobrých referencích dozvěděl ze svého okolí, které Čechy znalo. Mělo se znovu jednat o několikaletou námezdní práci.

V roce 1860 jednal rakouský občan Kašpar Kerner žijící v Simferopolu s místními úřady nabízející svoje služby při verbování možných českých kolonistů pozvaných na Krym. Téhož roku odcestoval do českých zemí uskutečnit svůj záměr. Ve vyhledávání se zaměřil na území Moravy. Pravděpodobně měl úspěch, protože dle ruských archivů první kolonisté přicházejí do těchto krajů již počátkem roku 1861. Ovšem hlavní proud vystěhovačů směřoval na Krym až ke konci tohoto roku a během první poloviny roku následujícího.

Oblast severovýchodních Čech byla velmi silně poznamenána novými technologiemi ve výrobě, vznikem manufaktur a továren. Obyvatelé tohoto kraje, ať to byli Němci, nebo Češi, se živili podomáckou výrobou zásobující svými výrobky textilní odvětví. Problémem této oblasti bylo špatné železniční propojení. Z 282 obcí Podorlicka se jich v letech 1880 až 1921 vylidňovalo celých 80 %.¹¹

Na přelomu let 1861 a 1862 se vydalo asi čtyřicet rodin z kraje rychnovského, litomyšlského, vysokomýtského, lanškrounského a ústeckého (Ústí nad Orlicí), poté co si vyřídily cestovní pasy, na cestu na Krym, na plánované tři roky práce. Trasa vedla tokem Dunaje do Galace, odkud se přeplavily do přístavního města Oděsy. Zde se nacházel Generální rakouský konzulát, který dohlížel na průběh přesunu. Vozy poslanými knížetem Kočubejem byli Češi přepraveni na jeho velkostatek Dikanka v Poltavské gubernii. Problém nastal ihned po příjezdu, kdy se zjistilo, že čeští pracovníci nejsou zemědělci, jak kníže žádal, ale že se jedná především o řemeslníky ovládající tkalcovské a krajkářské řemeslo. Po určitém čase stráveném na panství je kníže propustil ze svých služeb s doporučením vyhledání obživy na Krymu.¹²

Mezitím v Čechách, v krajích, odkud odešla první vlna, kolovaly různé dezinformační zprávy o nepředstavitelně výhodných podmínkách na poloostrově. Objevila se informace, že je tam dostatek chleba, masa a velké lány nevyužitých úrodných polí, které čekají na své nové hospodáře. Pomalu se počala připravovat k odchodu i další skupina.

Jak je vidět z pramenů, první osadníci odjížděli v domnění, že na novém místě pobudou jen několik let, během nichž se domohou jmění, se kterým se vrátí do rodného kraje a zařídí si lepší živobytí. Ještě se neuvažovalo o trvalém přesídlení do

¹¹ POHL, J.: *Vylidňování Orlických hor v posledních padesáti letech*. Od kladského pomezí 8, 1930–1931, s. 129–136.

¹² NEPRAŠ, A.: *Čechové na Krimu a osada Čechograd. Čechi Kryma i osnovanie Čechograda*. Simferopol 1999. Sepsáno roku 1908 nebo 1909 Josefem Neprašem.

cizí země, jednalo se pouze o možnost pracovního výdělku mimo hranice rakouské monarchie. Rakouské úřady a české místodržitelství nedělalo problémy ve vydávání cestovních pasů, jelikož šlo o menší počet obyvatel, kteří byli navíc postiženi zaměstnaneckou krizí v textilnictví. Je pouze s podivem, že se na cestu vydávaly celé rodiny. Vysvětlením pravděpodobně bude v určitém smyslu nenáročnost samotné cesty, spojené se zajištěním části převozu a následného slibovaného ubytování.

Druhá vlna kolonistů sestávající ze 170 rodin odešla na jaře roku 1862. Po dvouměsíční cestě dospěli do Oděsy, kde o ně projevíli zájem místní velkostatkáři. Vzhledem k tomu, že se jednalo o poddanské područí, osadníci odmítli všechny nabídky a vydávají se směrem na Krym do Feodósie, kde se všechny skupiny setkaly. Zde byli kolonisté ubytováni na různých panských dvorech, vyplňující čas sháněním práce a zaměstnání. Postupně většinou docházely peníze a museli si na jídlo vydělávat i žebrotou. Zjistili, že podmínky, které jim byly před odchodem slibovány, jsou nereálné, odlišné od skutečnosti. Ti, co měli ještě dostatečnou finanční hotovost, volili cestu zpět do Čech.

Většina osadníků putovala od jednoho statkáře ke druhému, nespokojená s nabízenými podmínkami. Někteří si pronajali část půdy u jednotlivých velkostatkářů na základě podepsaných smluv. Zanedlouho byly u Jaltské zemské vlády shromažďovány vzájemně podávané stížnosti na nedodržování stanovených podmínek, či na zabavování pasů, jak si u pečovatelského výboru stěžoval Jan Nešpor, zástupce 40 českých rodin. Češi se tak vyskytovali po celém Krymu v menších či větších skupinkách.¹³ Nevýhodou českých osadníků byla mimo jiné i jejich nejednotnost. Každý jednal na vlastní pěst a snažil se získat pro sebe ty nejvýhodnější podmínky.

Po společném rokování a zvolení delegace, která měla hájit jejich zájmy, vyslali Češi deputaci k inspektoru bulharských a německých osad, aby jim bylo povoleno usadit se na státní půdě. To se psal pravděpodobně ještě rok 1862 (někdy se uvádí rok 1863). Inspektor jim předal po jednání a seznámení se s jejich nelehkou situací otevřený dopis, který zajišťoval volný pohyb po Krymu za účelem vybrání vyhovující státní půdy. Statkáři museli propustit ze svých služeb všechny Čechy, kteří o to projevíli zájem. V tomto okamžiku se celá přesídlovací akce přesouvá z roviny soukromé iniciativy do projektu řízeného státem.

Čeští kolonisté byli přesunuti do opuštěné tatarské vsi Kurman-Kemelči (dnes Krasnogvardějskoje), odkud docházelo k přesunu na cílová místa. Na doporučení přicházejí do obce Žadra, z které se nedávno odstěhovalo bulharské obyvatelstvo. Ve vesnici se nacházely ještě domy po bývalých tatarských obyvatelích spolu se studnami s pitnou vodou. Odtud v nejbližších měsících část českých a německých kolonistů osídlila obec Žáva a Mulzular-Kemelči. Ze Žávy přecházejí někteří do

¹³ VOLKOVÁ, S.: *Česká emigrace na Krym a zakládání kolonií ve druhé polovině 19. století*. In.: Sborník historických statí o Česích na Krymu. Tento přípravný materiál jsem obdržel od s. Kaplana, předsedy spolku Vltava v Simferopolu. Sborník vyšel koncem roku 2006.

obce Bjuk-Kumrat. Za tyto služby museli ovšem složit slib věrnosti ruskému carovi, čímž se stali ruskými občany.¹⁴

Stát poskytl každé rodině v několika částkách po 175 rublech na opatření náradí a dobytka. Rovněž každá rodina dostala na mužského člena po 12 *desjatinách* půdy, přičemž si v případě zájmu mohli pronajmout jednu *desjatinu* po 15 kopejkách ročně. Ke zlepšení stavu, kdy první léta byla chudá na úrodu, jim byla poskytnuta další finanční dotace, pozemkový příděl navýšen na 15 *desjatin* a do první úrody byli zásobováni moukou, jáhlami, brambory a zelím.¹⁵

O kolonisty se staraly *Výbor pro správu přistěhovalců* a *Výbor pro imigranty*. Pro lepší kontrolu české emigrace na Krymu byl jmenován správce českých kolonií, který byl prostředníkem mezi státními úřady, statkáři a kolonisty.

Půda se kolonistům prodávala pouze za podmínky trvalého osídlení a vybudování dobře organizovaného hospodářství. Jak bylo obsaženo ve zmíněném výnosu z roku 1861, půda se dávala do vlastnictví celým koloniím. Jednotlivé rodiny měly svoje dvory v dědičném užívání, majitelé neměli právo prodeje jednotlivých podílů. Jejich majetek mohl být zabaven v případě porušení kolonizačních pravidel. Dalším výnosem z roku 1870 pro jižní oblasti státu byly kolonistům slíbené výhody potvrzeny a některé přidány. Kolonisté se mohli usadit na volném místě dle svého přání, byli osvobozeni od státní daně po dobu 30 let, poskytovaly se jim peněžité podpory na stavby domů a na zakoupení živého inventáře. Byla jim znovu potvrzena vlastní samospráva a rovněž nepodléhali vojenské povinnosti.¹⁶

Vesnice Kirej se nacházela stejně jako obec Žadra v Perekopském újezdě. Podle ruských pramenů měla být osídlena českými kolonisty již počátkem roku 1862. Následně byla přejmenována na Tábora (dnes Makarovka v Pervomajském okrese). Jestli je tento údaj přesný, byla by vesnice Tábora tou první, kterou Češi ve větším počtu obsadili a kde se ubytovali natrvalo. Šlo o 39 rodin sestávajících z 90 mužů a 101 žen. Později k nim přibývalo dalších 18 rodin. Podle tuzemských pramenů byla vesnice naopak osídlena až druhotně, a to osadníky vycházejícími ze Žadry.¹⁷

Vesnice Žadra přejmenovaná Čechy na Bohemku (dnes Lobanovo v Džankojském okrese) byla založena roku 1862 nebo 1863. Počet prvních přistěhovalců sestával ze 60 rodin o 303 duších. Roku 1867 klesl jejich počet vinou odchodu mnoha rodin do jiných vesnic na 226 osob.

¹⁴ LAPTĚV, J.: *Čechi v Krymu (Očerky po istorii i kultury)*. Žurnal Krymskovo kulturno-prositel'novo otčestva Čechov Vltava, č. 1, Simferopol 2000.

¹⁵ AUERHAN, J.: *České osady na Volyni, na Krymu a na Kavkaze*. Praha 1920, s. 43.

¹⁶ *Čechoslovan* 1, 1911, č. 2, s. 28.

¹⁷ Uvedený rok založení pochází z ruských pramenů. Všechny ostatní zdroje (Auerhan, Folprecht, Nepraš ad.) uvádějí až rok 1863.

Obec Carekvič (dnes Puškino v Krasnogvardějském okrese) byla pojmenována dle rozvětvené rodiny F. Careka čítající 20 členů. Počet českých osadníků byl neveliký, tvořilo ho 15 rodin o 67 členech.

Obec Žávu osídlili společně Češi s Němci a přejmenovali ji na počest cara Alexandra II. na Alexandrovku (dnes pojmenování totožné, Krasnogvardějský okres). Ruské prameny hovoří o 1. dubnu 1862 jako o dni, kdy sem přišlo prvních 45 rodin. Jinde se objevují informace o založení až roku 1865.¹⁸ Z Alexandrovky byla osídlena obec Bjuk-Kumrát, kde tou dobou žilo ještě několik tatarských rodin. Pojmenování obce bylo změněno až po II. světové válce, a to na Brackoje (Pervomajský okres).

Znovu se objevovaly stížnosti z oficiálních míst na jednání Čechů usazených ve zmíněných pěti obcích, ve kterých se prý nehodlají zabydlet natrvalo. Stále uvažovali o přestěhování do jiných, úrodnějších míst, usilující o další pozemkové výměry a o tučnější finanční podpory. Příliv osadníků se po roce 1864 velmi ztenčil, byl pouze vyživován rodinami, které se postupně vyvazovaly ze služby u velkostatkářů. Roku 1865 žilo v Perekopském újezdě jen 615 Čechů, o tři roky později již 1038 a roku 1897 při všeruském sčítání lidu žilo na Krymu 1 174 Čechů a v celé Tauridské gubernii 1 962 Čechů. Kromě zmíněných obcí již v této době část počtu zaujímá česká kolonie Čechohrad (dnes Novgorodkivka vzdálená asi 10 km od města Melitopol) a obyvatelé Simferopolu.¹⁹ Menší počty přebývaly v převážně tatarských osadách, jako Nogai-Tama, Lidžimět, Burlak, Šžiti-Cet, či Kulova.

České osady

Vesnice Lobanovo se nachází na severu Krymu v Džankojské oblasti. Dříve se jmenovala Bohemka. Její současný název je odvozen od E. J. Lobanova, letce a hrdiny Sovětského svazu, který zde havaroval se svým strojem v bojích nad obcí v roce 1942. V dřívější české vesnici tvoří v současnosti české etnikum menšinu. K české národnosti se hlásí na 350 lidí, což tvoří 20 % z celkového počtu obyvatel obce. Většina z nich bydlí v historicky původní části obce, kterou tvoří ulice Gagarinova, ulice Školní a Čechova, o které se obec rozšířila koncem 20. let 20. století. Na rozdíl od ostatních českých obcí se Lobanovo nevytlidňuje, spíše naopak. Není to dáno dostatkem pracovních příležitostí přímo v obci, ale snadnou dostupností k centrům kraje. Vesnice se nachází u hlavní silnice směřující ven z Krymu a naopak do města Džankoj. Dále je tu také v blízkosti železniční zastávka nesoucí původní název obce.

Místní Češi tvoří v rámci Krymu tu nejpočetnější a nejpevnější skupinu. Český jazyk ovládá, ač pasivně, část střední generace. Starší generace používá češti-

¹⁸ Ve většině českých zdrojů je uveden rok založení 1863. Čechoslovan z roku 1911 uvádí rok 1865, při čemž její zakladatelé pocházejí z dříve založených obcí Carekvič, Kirej a Bohemka. Ani sami Češi, kteří tu žijí, nevědí, které datum je správné.

¹⁹ Obec Čechohrad (dnes Novgorodkivka v Melitopolském újezdě Záporožské oblasti) byla založena roku 1869 Čechy převážně z Perekopského újezdu na Krymu, kteří odsud odešli v počtu 90 rodin.

nu aktivně dodnes, i když při vzájemné komunikaci se do archaické češtiny občas zatoulá ruské slovíčko. Mladí již většinou česky nemluví, ale obstojně tomuto jazyku rozumějí. Málolokteré dítě totiž pochází z endogamního českého rodinného prostředí. V obci od roku 2002 působí stálý učitel z České republiky učící přes školní rok několik hodin češtiny týdně, dříve v místní základní škole, dnes v jedné z místností českého spolku. Kromě toho funguje i prázdninová studentská výuka. Navštěvují ji většinou děti z měst, které tu jsou u prarodičů na prázdninách.

Dříve byl v obci, ve které žilo ve 20. letech 20. století 360 Čechů, katolický kostel, jenž byl po problémech s povolením od státních orgánů a výstavbě bez schválení vysvěcen roku 1913. Lobanovský nový kostel stával do 40. let, kdy byl násilně zbořen. Nahrazoval starou modlitebnu, postavenou v 80. letech 19. století, která začala být příliš malá a nebyla schopna pojmout všechny věřící.²⁰ Měli zde i českou školu a čtenářský kroužek.

V obci je od roku 1995 v činnosti pod vedením Viktora Procházky krajaňský spolek, jenž je odnoží simferopolské Vltavy. Za finanční podpory České republiky byla roku 2004 dokončena rekonstrukce centra spolku v bývalé škole. Nevyhovující komplex budov spravoval kolchoz, který je využíval jako ubytovnu pro brigádníky a nakonec jako skladiště.²¹ V jeho rozlehlých prostorách se nachází honosná kaple, dále menší kaple pro bohoslužby konané v zimních měsících, aby se větší nemusela nákladně vytápět, zatím skromně vybavené české muzeum, společenská taneční místnost, byt učitele, pracovna předsedy spolku a velká třída. Jsou plány na opravu vedlejší budovy, která by sloužila jako ubytovna pro hosty spolku, přátele a návštěvy.

Katolický svatostánek navštěvuje především dámská část nejstarší generace. V 90. letech 20. století sem dojížděl z Melitopole slovenský kněz Karol, výjimečně kněz Alexander z Čechohradu, rovněž Slovák, kterého vystřídal současný polský kněz ze Simferopolu. Ten má ovšem výtky vůči malé docházce na bohoslužby.

Spolek se kromě organizování krajaňských setkání a slavností, které se konají při výročí založení jednotlivých obcí, snaží obnovovat stará řemesla. Roku 1995 se zde uskutečnil první pokus o obnovení oslav posvícení, naplněné především zpěvem, tancem a ochutnávkou českých jídel i pro jinoetnické spoluobčany. Byly založeny kurzy výšivky a řezbářství, objevila se snaha o ušití tradičního českého kroje podle východočeských vzorů z 19. století.²² Při 140. výročí založení obce byla zřízena a veřejnosti představena tradiční česká jizba s jejím vybavením zvaná „Hospůdka“. Dále je v náplni spolku obnovování tradičních českých svátků. Jedná se o sv. Mikuláše,

²⁰ Do společné diecéze spadaly všechny české katolické osady na jižní Ukrajině, Krymu, Besarábii a v Zakavkazsku.

²¹ Odkup budov od kolchozu byl proveden za symbolickou cenu jedné hřivny v roce 1998.

²² HRICAJ, L. I.: *Običaj, prazdnik, obrjady*. Sbornik informaciono-metodočeskovo materiala. Simferopol 2001.

sv. Lucii, svátek Tří králů, Velikonoce, sv. Jana Křtitele a dalších. Je v činnosti i dětský folklorní soubor Sluníčko.

Obec Brackoje leží ve vnitrozemní stepní neúrodné části poloostrova. Teritoriálně a správně spadá do Pervomajského okresu Autonomní republiky Krym. Patříla mezi první české obce založené v této oblasti, uvádí se rok 1863. Mezi zakladateli byli nositelé příjmení Brabec, Šimek, Kostecký či Tomášek. Vesnice vznikla na místě tatarské osady Bink-Kumrát (nebo také Bjuk-Komrad). V počátku bydleli Češi v provizorně postavených, částečně zahloubených zemljankách. Dodnes se musejí vyrovnávat s nedostatkem vody.²³ Prakticky do roku 1930 tu žili pouze Češi (roku 1923 žilo ve vesnici 14 českých rodin a jeden Rus).²⁴ Následně vinou rozkulačení a přílivem nových příchozích počala rychlá asimilace, jež dosáhla takové intenzity, že v současnosti nikdo česky nemluví. Jen ti nejstarší obyvatelé obce pocházejí z čisté českého rodinného prostředí. V obci dnes žije, jak je to běžné po celém Krymu, mnoho národností, jako Rusové, Ukrajinci, Arméni, Estonci, Bulhaři, Poláci, Kazaši, Maďaři, Němci a čím dál tím větší počet Tatarů vracějících se z nedobrovolného exilu z oblastí Uzbekistánu, kam byli v 50. letech 20. století za vlády J. V. Stalina násilně deportováni. Při průzkumu v roce 2000 se z 463 obyvatel obce přihlásilo k českému původu 146, což tvořilo 31,5 %. Během krátkých posledních dvou let se počet obyvatel snížil o několik desítek odlivem lidí produktivního věku odcházejících za prací do přístavních měst a do hlavního města Krymu. V obci samotné a nejbližším okolí totiž nefunguje jediný podnik, který by mohl někoho zaměstnávat.

Obyvatelé obce zažili v posledním století mnoho nepříjemných zkušeností. V roce 1918 obec okupovala německá armáda, za občanské války se tu střídaly oddíly bělogvardějců se svým velitelem Vrangelem s oddíly nově vzniklé Rudé armády. Ke konci 20. let nastalo zabírání majetků a polností velkým vlastníkům půdy, mezi které patřila většina Čechů. Následovala nucená vystěhování celých rodin. V letech 1937 až 1938 bylo znovu mnoho otců od rodin odloučeno pro zcela malicherné důvody a odvečeno na nucené práce či byli rovnou popraveni. Ti šťastnější se později dostali do Svobodovy armády. Většina ostatních se již nikdy nevrátila. Během okupace Krymu nacisty bylo několik obyvatel odvezeno do říšského Německa. Po válce, kdy měla vesnice 171 obyvatel, z nichž Čechů bylo 82, nastalo umělé dosídlování obce, prvně v roce 1955 a poté v roce 1965.

Na dřívějším okraji obce, kde je již nyní obecní zástavba, byl hřbitov, u kterého stál kříž a malá zvonička. Na její zvon se vyzvánělo při narození dětí, o svátcích a úmrtích. Lidé se sem chodili modlit vzhledem k neexistenci kostelíku. V určité dny sem přijížděl kněz a na tomto místě prováděl provizorní bohoslužby, křtil děti a oddá-

²³ Spodní voda je příliš hluboko, a tak studnu má opravdu jen málokdo. K zavlažování Krymu a jako zdroj pitné vody pro Simferopol slouží zavlažovací kanál od řeky Dněpr vybudovaný za sovětské éry.

²⁴ GRICJUK, M. T.: *Kronika obce Brackoje*. Ruský psaný rukopis ze 70. let 20. století. V soukromém vlastnictví.

val mladé páry. Ve 20. letech 20. století zde krátkou dobu vyučoval český učitel v malém domku, který se sestával ze dvou místností. V jedné byla učebna, v druhé učitelův byt. Obec měla malé obecní zastupitelstvo, do jehož čela se volil každý rok starosta.

V roce 2002 po opravě malého domku byl v obci vysvěcen katolický kostelík – či spíše kaple – Božího milosrdenství. Katolickou vírou, která je znovu ožívána, se odlišují čeští potomci od okolních obyvatel. Rozdíl mezi pravoslavnými a katolíky je zřejmý nejen podle náhrobních křížů, ale i podle situování těla nebožtíka. U katolických hrobů se také v menší míře objevuje posezení, využívané o pravoslavných Dušičkách, kdy se tu k hostinám scházejí příbuzní zemřelého. U každého hrobu bez rozdílu vyznání je ponecháno malé sousto a sklenička vodky pro nebožtíka.

Při rozpadu kolchozu v roce 1992 dostal každý zaměstnanec po čtyřech hektarech půdy, jako náhradu za zabavené pozemky ve dvacátých a třicátých letech. Nikdo již neví, kolik jeho předci vlastnili půdy a na kterém místě. Dokumenty z této doby chybějí, nebo jsou z různých důvodů nedostupné. Obdržená místa byla přidělena losem. Ten, kdo při tomto dělení nepracoval v družstvu, nedostal nic, i kdyby jeho předci vlastnili třeba 100 ha orné půdy. Do hospodaření se pustil jen málokdo. Výkupní ceny zrna jsou nerentabilní. Hospodáři si navzájem vypomáhají, jeden má traktor, druhý kombajn a třetí pluh. Ostatní svoji půdu pronajímají v lepších časech za drobný peníz, jindy za naturálie (krmivo pro dobytek, mouka, chleba). Společnost, která chtěla navázat na chod kolchozu Stachanovec, rovněž pomalu ukončuje svoji činnost, a tak se bývalý rozlehlý areál ocitá v demoličním stavu. Vybavení je zcela rozkradeno. Jako memento dnešní doby ční v rozvalinách vysoký vysílač pro mobilní telefonní síť.

Jakousi jistotou je držení především hovězího dobytka a drůbeže. Dvakrát denně projíždí obcí mlékárenský vůz vykupující čerstvé mléko, které odváží do měst. Minimálně jedenkrát během týdne projede po hlavní prašné cestě vesnice žigulik s osádkou Tatarů, z jehož ampliónu na střeše auta se rozeznává nabídka na výkup živé hovězí. Ceny jsou stlačeny nízkou konkurencí a možností výběru chybí. Chov krav na prodej nemá smysl. Novou nadějí pro chovatele jsou roku 2005 státní subvence podporující chov dobytka. Budoucnost ukáže, jestli je to ten správný krok v podpoře venkova. V porovnání s mojí první návštěvou roku 2003 bylo stádo krav, dvakrát denně vyháněné na pastvu, o dva roky později minimálně poloviční.

V obci existuje do jisté míry umělá snaha o obnovení duchovního mostu se starou vlastí. Od roku 2003 probíhá prázdninová výuka českého jazyka studenty vysokých škol z Brna a Prahy. K bývalé budově dvoutřídní školy je přistavována místnost, která by snad v budoucnu měla sloužit jako české centrum.²⁵ Je zde odnož

²⁵ Základní dvoutřídní škola prvního stupně byla pro malý počet žactva zrušena v roce 2004. Z jedné místnosti je obchod se smíšeným zbožím, druhá je ponechána pro letní výuku českého jazyka. Děti docházejí do sousední 3 km vzdálené obce.

simferopolské Vltavy pod vedením Marie Gričukové, vykazující zatím jen skromnou činnost. Některé ženy jsou členkami souboru Studánka, vyvíjejícího aktivitu v nedaleké Alexandrovce.

Vesnice Alexandrovka v Krasnogvardějském okrese byla založena společně českými a německými osadníky. V počátku byl jejich stav pravděpodobně rovnocenný, později kvůli neustálému stěhování Čechů na další místa klesl jejich počet asi na jednu třetinu. Obyvatelé obce disponovali po krátké době rozsáhlým pozemkovým vlastnictvím. V roce 1878 odkoupili od státu 1 891 *desjatin* půdy a roku 1911 již obec hospodařila s 5 183 *desjatinami*.²⁶ Zanedlouho se její občané stali zámožnými, a tím i vzory pro ruské obyvatelstvo. Ovšem nikdy nedosáhli takového stupně rozvoje jako osady německé.²⁷ Kolonisté německého původu tvořili na Krymu tou dobou drtivou většinu, zahrnující 54 % všech lidí zde žijících.²⁸ Vesnice měla ve 20. letech 20. století 750 obyvatel, přičemž Čechů bylo 190. Roku 2005 mělo v obci trvalé bydliště 1 524 lidí sedmnácti národností, k českému původu se přihlásilo 220 osob. O těžkých životních podmínkách vypovídá fakt, že z celé vesnice bylo zaměstnáno pouze 83 lidí.

Dřívější provizorně zahloubené zemljanky či doobydlená opuštěná tatarská obydlí po pár letech počaly nahrazovat velmi prostorné několikapokojové domy stavěné z tvrdé *rakušky*.²⁹ V obci se podnes zachoval původní český trojdílný polozahloubený dům, jehož stěny mají tloušťku 80 cm. To byla standardní míra na kterou se *rakuška*, těžená v povrchovém dole vzdáleném 5 km od obce dříve řezala. Dnes se staví stále z tohoto dostupného stavebního materiálu, ale síla stěn již nepřekračuje 60 cm. Střechy byly kryty vlnitým plechem nebo pálenými taškami. Před domem byla malá zahrádka, za ní ovocný sad. Nacházel se tu také prostorný dvůr s hospodářským zázemím a studnou, která nechyběla v žádném domě.³⁰ I ten nejhudší Čech měl svůj vlastní domek postavený za sousedské výpomoci..

Římskokatolická farnost byla v Alexandrovce založena roku 1912, patřily pod ní filiální obce, mimo jiné i ty české – Bohemka, Bink-Komrad, Carekvič a Tábor. Bylo pravidlem, že filiální obce měly modlitebny, nikoliv kostely. Pozemek pro kostelní výstavbu byl vyčleněn ve středu vesnice už při jejím založení, avšak ke stavbě chrámu mohla obec přistoupit až v roce 1909. Dokončena byla o dva roky později. Části peněz přispěli i farníci. Kostel byl postaven v novogotickém slohu s výškou hlavní věže 43 metrů. Svoji monumentalitou a okázalostí neměl v blízkém i vzdáleném okolí srovnání. Od začátku se v něm sloužily bohoslužby v jazyce latinském, němec-

²⁶ *Čechoslovan* 1, 1911, č. 24, s. 258–264.

²⁷ RIXI, J.: *Kolonizace Ruska*. Praha 1929.

²⁸ GOTOVČIKOV, H. A.: *Zemlja kurmanskaja*. Simferopol 1995, s. 30–31.

²⁹ *Rakuška* je slepenec z usazených lastur mořských korýšů. Většina domů na poloostrově je postavena právě z tohoto materiálu.

³⁰ ŠEDÝ, R.: *Osada, obydlí a hospodářské stavení u českých krajanů v jižním Rusku a na Krymu*. Naše zahraničí 8, 1927, sv. 3, s. 101–104.

kém a českém.³¹ Po revoluci v roce 1917 byla církev oddělena od státu. Dekretem o odluce církve od státu byla zbavena práv právnické osoby, majetku a bankovních vkladů. Během hladomoru v letech 1921–1923 využili bolševici záminky ke konfiskaci Dekretem o zabavení církevních cenností pro potřeby boje s hladem. Dříve bohaté katolické kostely ztratily velkou část svého majetku. Období let 1929–1931 je charakterizováno masovým vězněním kněží. Na konci 30. let byla oficiální činnost katolické církve na teritoriu Sovětského svazu zastavena úplně. V Alexandrovce byla roku 1932 za pomoci aktivistů z kolchozu strhnuta zvonice, zvony odvezeny a inventář rozkraden. Koncem 30. let byl kostel definitivně uzavřen, poté fungoval do 50. let jako klub pro mladé, později jako sýpka a skladiště stavebního materiálu.³² V posledních letech byly učiněny určité pokusy o obnovu původní funkce kostela (vyvezení odpadu, zastřešení). Po změně poměrů v 90. letech 20. století se dostal do majetku obce.

V počátcích navštěvovaly školou povinné děti obou národností společnou školu, ve které se střídavě vyučovalo česky a německy. Po neshodách si Češi roku 1885 zřídili školu vlastní.³³ Proces odnárodňování zmírnil roku 1924 Alexandr Kaplan, který přijel ze Simferopolu převzít po zemřelém otci rodinný dům a současně se ujal výuky. Roku 1937 byl jako mnoho jiných českých učitelů po celé Ukrajině zajat sovětskou tajnou policií. O jeho dalším osudu není nic známo. Tentýž rok byly národnostní školy uzavřeny a v obci otevřena ruská desetiletá škola.

Z počátku byla správa obce v rukou osadníků. To se později s omezováním pravomocí změnilo. Do roku 1907 zasedlo za starostenský stůl postupně pět Čechů. Veškerá jednání na schůzích se vedla v ruském jazyce. Obec vždy po určitém čase přerodžďelovala obecní půdní majetek mezi své občany. Pozemky byly totiž v prvních desetiletích vlastnictvím celé obce a jednotlivcům byly jen propůjčovány. Výjimkou byli ti hospodáři, co si půdu od státu, obce či jiného majitele odkoupili.³⁴ Ve vesnici byla roku 1910 zřízena záložna, byl tu také parní mlýn, cihelna a výrobná cementových tašek.

Kulturní úroveň byla podle Jana Auerhana obecně nízká, návštěvnost knihovny s českými a ruskými tisky mizivá. Kromě chvály na rozvinuté zemědělství kritizuje rozmáhající se karban a alkoholismus.³⁵ S tím koresponduje článek kyjevského listu Ruský Čech z roku 1907, zmiňující existenci dvou pivnic a dvou vináren, ve kterých tráví mnoho času nemálo mužů, ale i žen a dětí.³⁶

³¹ Alexandrovská farnost měla 50 desjatín orné půdy. 1 *desjatina* = 1,0925 ha.

³² JEKIMOVA, N.: *Českoje selo Alexandrova*. Krymskoje vremja, 14. 9. 2001.

³³ *Ruský Čech* 1, 1907, č. 40, s. 2–3.

³⁴ *Českoruský obzor* 1, 1908, č. 1, s. 2.

³⁵ AUERHAN, J.: c.d., s. 46–47.

³⁶ *Ruský Čech* 1, 1907, č. 48, s. 4.

Percentuální zastoupení českého etnika vzrostlo po odsunu Němců v létě 1941 (těch několik málo, co se v 50. letech 20. století vrátilo ze Sibíře, odešlo počátkem 90. let do sjednoceného německého státu). Dnes ovšem tvoří znovu menšinu, i když s uznávaným vlivem na chod obce. Dokládá to i skutečnost, že současným starostou je rozený Čech Vitalij Hlavatý, který je také předsedou místního krajského spolku. Pod patronací spolku vznikl v polovině 90. let pěvecký soubor Studánka.

Češi se především vůči svému okolí vymezují určitou znalostí mluvené češtiny a náboženskou orientací. Pro obnovení znalostí jazyka se začalo roku 1998 s prázdninovou výukou češtiny, která pokračuje podnes.³⁷ Smíšená manželství jsou zcela běžná již u střední generace. Česky je schopna a ochotna mluvit jen část nejstarší generace, střední generace až na výjimky česky pouze rozumí. Mladá generace v českém jazyce nemluví vůbec, přičemž k porozumění alespoň mluveného slova přispěla především prázdninová výuka. Smíšeným sňatkům dříve bránily rozdíly náboženské, ale také sociální. Tyto odlišnosti odstranila až kolektivizace, umělé dosídlování, zákaz náboženských projevů, vyučování v ruském jazyce, nemožnost kontaktů se svojí vlastní, neexistence českých periodik, které byly ještě počátkem 20. století některými hospodáři odebírány a neopomenutelná sovětská centralizace.

Ve správním městě autonomní republiky Krym Simferopolu žila česká menšina již od počátku kolonizace. První osadníci zejména z řad řemeslníků se zde usadili ihned po příchodu na Krym. Větší část předků dnešních obyvatel přicházela ovšem postupně z českých vesnic poloostrova a z Čechohradu v Melitopolské oblasti. Ve 20. letech 20. století již zde žilo 183 rodin o 655 osobách.

Kromě osadníků, kteří zde měli stálé bydliště, tu před I. světovou válkou působilo i několik podnikatelů a filiálek českých firem (české podniky, banky a podnikatelé měly svá působiště především v Kyjevě, Moskvě či Oděse). Češi zde pracovali jako učitelé na gymnáziích, byli majiteli zahradnictví, činžovních domů, nájemci hotelů, pivovarskými sládky a uznávanými hudebníky.³⁸

Dnes podle různých zpráv od místních činovníků krajského spolku lze počet osob s českými kořeny jen těžko určit. Pohybuje se v rozmezí 350 až 400 osob. Na celém Krymu se k české národnosti roku 1989 přihlásilo 1 020 lidí.³⁹ Na obnovu znalostí českého jazyka sem pravidelně od roku 1995 přijíždějí studenti z České republiky na prázdninové kurzy organizované Centrem humanitární pomoci krajanům pod záštitou Ministerstva zahraničních věcí ČR. Od roku 1996 zde vedla místní rodačka Ludmila Savinová nedělní školu pro zájemce. Pro malou návštěvnost

³⁷ První rok výuky chodili na hodiny českého jazyka i dospělí. Zájem je ovšem brzy opustil, a tak v dalších letech chodí již pouze děti v počtu přibližně 15 osob.

³⁸ *Čechoslovan* 1, 1911, č. 14, s. 155.

³⁹ Od doby samostatného ukrajinského státu se již národnost do pasu nezapisuje. Dnes oproti roku 1989 již neexistuje obava z přihlášení se k českým kořenům. V současnosti je počet Čechů na Krymu odhadován předsedou spolku Vltava Stanislavem Kaplanem na 1 500 až 2 000 lidí.

byla roku 2004 výuka ukončena. Dnes se počítá s jejím obnovením. Měl by ji vést některý ze studentů kurzů českého jazyka přístupných pro krajanů na filozofických fakult v Praze a Brně.⁴⁰

V dubnu 1993 byl založen kulturně osvětový spolek Vltava. Jeho vznik (spolu s dalšími na Ukrajině) byl podmíněn zánikem všeukrajinské zaštit'ující Československé kulturně osvětové společnosti J. A. Komenského. Ta byla založena v roce 1990 s hlavním úkolem organizovat krajanů život v nových uvolněných podmínkách a podílet se svými zkušenostmi na přesídlování krajanů postižených černobylskou jadernou havárií.⁴¹ Její pokračovatelkou je v květnu 1995 ustavená Česká národní rada Ukrajiny, která znovu spojila pod centrální koordinaci krajanů spolky.

Členové spolku Vltava se z počátku scházeli v provizorně pronajatých či zapůjčených místnostech (česká strana financovala vybavení místností). V současnosti již existuje české centrum, kde se konají zkoušky pěveckého ženského souboru téhož jména a dětského souboru Srdíčko, schůze členů spolku, scházejí se tu členové řemeslných, výtvarných a uměleckých kroužků.⁴² Spolek zastřešuje všechny skupiny krajanů na Krymu. Patří pod něj 12 oblastních organizací, především v Lobanovu, Alexandrovce a Bratském, dále potom v Džankoji, Evpatorii, Kerči, Krasnoperekovsku, Sevastopolu, Feodosii, Jaltě, Krasnogvardějském a v Akt'jabském.⁴³

Krajané také působí v Centru humanitních studií na katedře české filologie a literatury ustanovené počátkem 90. let 20. století. Dále se podílejí na přípravě „slovanského“ vysílání krymské televize. Jejich zásluhou byl také při Etnografickém muzeu v Simferopolu ve stálé expozici etnik žijících v tomto kraji zřízen český koutek. Spolek vydal několik publikací o životě místních Čechů. Roku 2006 vyšla kniha mapující 145 let českých kolonií na Krymu. Kromě toho jeho aktivní členové přispívají občasnými články do místních novin. V roce 2000 byly zřízeny internetové stránky.⁴⁴ Každoročně se konají schůzky předsedů českých spolků na českém velvyslanectví v Kyjevě. Spolek je rovněž v kontaktu s Ministerstvem kultury Autonomní republiky Krym, od níž mimo jiné získává finanční prostředky na pořádání spolkových programů.

⁴⁰ Kromě možnosti navštěvovat kurzy českého jazyka na vysokých školách v Brně a Praze pro vybrané jedince nabízí Česká republika kromě finančních dotací i další pomoc. Každý rok se pořádají kurzy českého jazyka pro krajanů z celého světa v rozsahu jednoho měsíce ve výukovém středisku Karlovy univerzity v Dobruše. Dále mohou jezdit děti do České republiky na prázdninové tábory. Vše hraje česká strana.

⁴¹ DLUHOŠOVÁ, H.: *Česko-Slovenská kulturně osvětová společnost J. A. Komenského v USSR*. ČL 78, 1991, č. 2, s. 135–136.

⁴² Znovu se jedná o pronájem v areálu Dopravního podniku.

⁴³ Představitelé spolku museli vykázat, že český živel se nachází minimálně na 13 místech, kde současně existují krajanů organizace, což bylo podmínkou k uznání krymskou vládou za oficiální krajanů sdružení a za národnosti menšinu žijící na Krymu. Z toho mimo jiné vyplývá i možnost čerpat finanční částky na krajanů slavnosti a vystoupení z krymských fondů.

⁴⁴ <http://vltava.narod.ru/>

Soubor vystupoval již při mnoha příležitostech. České spolky se každoročně scházejí na svém Celoukrajinském festivalu krajanských spolků konaném střídavě v Kyjevě, Oděse či Jaltě. Větší akce jsou organizovány a řízeny Českým centrem v Kyjevě. Ve všech obcích s českým osídlením se věnují v různých kroužcích pletení, háčkování, vyšívání a paličkování.

Závěr

K pohybům mezi Ruskem, později Sovětským svazem, a českými zeměmi docházelo především až po bolševické revoluci, kdy zemi opouštěli hlavně Češi z měst, inteligence a podnikatelé. K reemigraci zemědělského obyvatelstva dochází po ukončení bojů II. světové války. Jednalo se ve většině o Čechy z volyňské gubernie. Bylo to umožněno dohodou podepsanou mezi ČSR a SSSR roku 1946 o výměně obyvatelstva. Dohoda se ovšem vztahovala jen na obyvatele zmíněné gubernie. Proto se obyvatelstvo z jižní Ukrajiny a Krymu vystěhovat nemohlo, a tak se tamní české osídlení uchovalo i přes svoji nepočetnost až doposud. Byly výjimky, které si odchod z totalitního státu zajistily vyřízením trvalého pobytu za pomoci místních Čechů na Volyni. V Československu zůstalo množství vojáků ze Svobodova sboru, kteří se ve většině rekrutovali právě z českých kolonistů na Rusi. Mohly za nimi přijet jejich rodiny, i když z Volyně nepocházely. Po uvolnění poměrů od 90. let 20. století odešlo do Československa z celé jižní Ukrajiny a Krymu jen pár českých rodin a jednotlivců.

Obce byly vzájemně svázány příbuzenskými a přátelskými svazky. V prvních desetiletích po příchodu do zemi carského Ruska se dodržovala endogamie. Čechové uzavírali sňatky jen v rámci vlastních kolonií. Postupně ovšem docházelo k nucenému dosídlování českých vesnic jinými etniky a tak i k uzavírání smíšených manželství. V jiných lokalitách, kde Češi tvořili minoritu, došlo vcelku v brzké době k jejich asimilaci. V obcích na Krymu, kde se v minulosti usadili obyvatelé českých zemí, žije dnes národní povědomí a česká řeč a to s různou intenzitou, již pouze u těch, kterých si všímá tento příspěvek. Asimilační proces dostoupil svého vrcholu především v posledních šedesáti letech. V žádné vesnici, kde žijí potomci emigrantů z 19. století, dnes Češi netvoří majoritu.

Centralistická politika sovětského státu s plánovaným hospodářstvím postupně zahladila většinu stop v hmotné kultuře, ať se jedná o stavitelství, či o prvky z lidového oděvu.⁴⁵ Odlišnost se například projevuje ve znovu oživené náboženské kato-

⁴⁵ V obci Alexandrovka je podnes v obyvatelném stavu původní česká zemljanka pamatující první osadníky. V Lobanovu je na ulici Gagarinova několik starých českých domů postavených z vepřovic. *Z rakušky* se tu začalo stavět především až po II. světové válce. Jednalo se o domy, na které přispíval místní kolchoz, čímž lákal nové družstevníky přicházející z různých oblastí Ukrajiny.

⁴⁶ Českému osídlení Krymu a jižní Ukrajiny si všímá i článek UHEREK, Z. – VALÁŠKOVÁ, N.: *Češi na jižní Ukrajině*. ČL 87, 1997, č. 3, s. 177–190.

lické orientaci. Rovněž ve stravě lze nalézt u obřadních a svátečních jídel zachované prvky z české kuchyně. Mladí odcházejí pracovat do měst, ti odvážnější přijíždějí do České republiky či do sousedního Ruska. Na venkově zůstává již jen střední a nejstarší generace. Jaká bude budoucnost této české menšiny, ukáže pouze čas.⁴⁶

Abstract

Emigration from Czech Lands to Crimea Region

The study focuses on the compatriot community in Ukraine, particularly on the Crimea peninsula. In the introduction, attention is paid to the history of settlement of southern Ukraine by the Czech ethnic group in the 1860s. The reasons which made several hundreds of people leave their home region, their mother country, the initial problems they had to deal with in the new land, adaptation to the new living conditions, etc. are further discussed. Apart from the past, this essay also covers the present situation. This is the period when the former Czech villages have become multinational, while the Czechs do not form the majority population in any of them as they used to in the past. In spite of the gradual irrepressible process of assimilation, the Czech Republic tries to help its compatriots. This concerns above all the funding of reconstruction of associational buildings, purchase of their equipment, assistance with organizing compatriot meetings and so on. The main emphasis is, however, on the field of education, especially on Czech Language retention.

Životní jubileum významné slezské badatelky

85. narozeniny PhDr. Zdeny Vachové

Bádání o slezské lidové kultuře si stále neumíme představit bez podrobného studia statí, jejichž autorkou je letos jubilující Zdena Vachová. Stejně tak neopominutelným pramenem je obsah národopisné sbírky Slezského zemského muzea, kterou budovala od počátku 50. let 20. století.

Po studiu na pražské Karlově univerzitě, kde byla žákyní profesora Chotka, si ji vybral v roce 1949 tehdejší ředitel Slezského zemského muzea v Opavě dr. Karel Černohorský, aby založila a vybudovala samostatné odborné sbírkové oddělení pro dokumentaci materiální lidové kultury Slezska a severovýchodní Moravy. Pro mladou absolventku to nebyl úkol snadný – jako kurátorka torza národopisné sbírky, jejíž válečný osud byl více než devastující, začínala shromážděním všech podkladů k uchovaným předmětům. Stejně významným úkolem bylo zpracování dlouhodobého programu doplňování a budování sbírky s cílem zařadit do ní vše, co ji mohlo zkvalitnit. Stejně náročné bylo odborné zpracování – katalogizace, ošetření poškozených artefaktů, jejich kvalitní uložení a příprava pro veřejnost poutavé prezentace na výstavách i v publikacích.

Už v době studia se věnovala dokumentaci lidové kultury na Hlučínsku, jíž věnovala svou diplomovou práci a první publikované články a studie. Záhy po svém příchodu do Opavy se zapojila nejen do záchrany stávající sbírky muzea, ale započala usilovnou terénní dokumentaci, aby zvýšila vypovídací hodnotu celé kolekce. Její pracovní zaujetí bylo mimořádné, jak svědčí nejen přírůstky do tezauru, ale také aktivity v oblasti metodiky muzejní práce. Pozornost při svých studijních cestách věnovala zejména regionálním muzeím v době jejich konsolidace a hledání místa v životě měst. Podílela se na aktivitách Národopisného sdružení Sedlišťané a udržovala úzké kontakty s mnoha vlastivědnými a národopisnými pracovníky. Dodnes řada souborů těží z jejích podkladů pro rekonstrukci slavnostních krojů, kterou připravovala s Jiřinou Královou, pro družstvo Slezská tvorba vybírala vhodné předlohy v ornamentice výšivek, nábytku, modrotisku. Realizovala tak posláni, které bylo dáno do vínku nově budovanému Slezskému muzeu – stát se centrem pro dokumentaci, uchování a prezentaci přírody, historie a kultury Slezska.

O tom, že dovedla své záměry promyšleně realizovat, svědčí nejen první publikované statě a zprávy, ale zejména v roce 1962 vydaný průvodce *Národopisné sbírky Slezského muzea* (Ostrava, 162 s.), který podává důkaz o systematickém budování reprezentativní kolekce dokumentující hmotnou a duchovní kulturu venkovského obyvatelstva v opavském i těšínském Slezsku. Popisy jednotlivých kapitol byly uvedeny zasvěceným výkladem o vývoji a specifikaci jevů lidové kultury a dokumentovány ukázkami hmotných artefaktů. Nemalou pozornost věnovala prezentaci

sbírkou a do výstavního programu muzea zařadila výstavy o lidovém umění, zejména podmalbě na skle, plastice a lidovém oděvu.

Na počátku šedesátých let započala práci na dlouhodobém výzkumu lidové podmalby na skle, jehož výsledky publikovala v řadě tematicky navazujících studií, zveřejněných v Časopise Slezského muzea, v jehož redakční radě působila v letech 1959–1979. Výzkumný úkol byl řešen jako dílčí úkol státního výzkumu *Vývoj lidové kultury v českých zemích a na Slovensku*.

Výzkum podmaleb na skle pojala jako kulturně historický fenomén, zpracovala metodiku určení původu obrazů, zamýšlela se nad původem techniky. Své názory měla podloženy početnými studijními cestami po muzeích doma i v zahraničí. V českých muzeích nebylo v té době sbírky podmaleb, v níž by neurčila jejich původ, dobu vzniku, připravila katalogizaci. Je samozřejmé, že největší pozornost věnovala slezským a severomoravským dílnám – vytvořila strukturu jejich časové návaznosti, popsala ovlivňování dobovými předlohami, estetickými a náboženskými požadavky.

Celkem publikovala v letech 1967–1981 16 studií v Časopise Slezského muzea a jednu sumarizující v ročence *Ethnographica*.

Studiu lidového umění zůstala věrná i po svém odchodu z muzea, před krátkou dobou byla do IV. dílu monografie Těšinsko (2002) zařazena její obsáhlá studie o lidovém umění. Část věnovaná podmalbě shrnuje její názory na obrazy charakteristické pro východní Slezsko a Těšinsko, kapitola věnovaná lidové plastice je první systematickou studií o osobitých formách slezské lidové plastiky konce 18. a 19. století. Nově podrobila výzkumu a dokumentaci tvorbu neprofesionálních řezbářů na Těšinsku od počátku 20. století. Podnětů k zájmu o práce řezbářů, kteří se zaměřili na profánní tematiku, měla velmi mnoho, tradice tvorby zde trvá více jak osmdesát let a dnes ji zastupuje více jak stovka autorů. S důsledností jí vlastní se věnovala jejich dokumentaci a řadu prací zařadila také do opavské sbírky.

Z hlediska systematiky a metodiky lidové kultury jsou dosud nepřekonané její práce věnované hraničním etnografickým oblastem, kde těžila ze svých terénních i teoretických znalostí lidové kultury, filozofického a historického školení. První ze studií byla zveřejněna v roce Časopise Slezského muzea v roce 1966 a o tři roky později v Českém lidu, méně známé jsou ale práce publikované v regionálních sbornících (Práce a studie Muzea Beskyd, Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín). Studie mají obdobnou strukturu a jsou rozděleny do tří částí: v první se zabývá vývojem politických hranic (historický pohled), v druhé části osídlením, národnostními a jazykovými hranicemi a ve třetí pak vymezuje zkoumanou oblast jako pojem etnografický. Vždy podrobuje kritickému hodnocení všechny dostupné prameny etnografické.

Významné statě věnovala osobnostem národopisné práce (Karel Černohorský, Ludmila Hořká, Jan Winkler, Joža Vochala).

Nám, svým mladším kolegům, imponovala vždy mimořádným rozhledem nejen v problematice kulturní historie a etnografie, ale také filozofii, historii a regionalistice. Stejně vysoké nároky, jaké měla vždy na kvalitu svých výzkumů a využití pramenné základny, uplatňovala i u jejich zveřejnění. Prezentace formou výstav a expozic Slezského muzea přinášela vždy nové pohledy na tradiční témata. Je člověkem čistého srdce a neobyčejného zaujetí pro problematiku Slezska i muzejní práce. Své názory na stav studia lidové kultury v tak složitém regionu, jakým Slezsko bezpochyby je, formulovala vždy jasně a pohotově, posouvala bádání kupředu více než kdokoliv jiný.

Pro všechny, které si zvolila za své spolupracovníky nebo kolegy, byla bez nadsázky vzorem nejen v šíři vědomostí, ale také lidských vlastnostech, vystupování a argumentaci.

Je škoda, že v posledních letech postupně ukončila svou práci ve sbírkotvorných komisích regionálních muzeí a dění v oboru již sleduje, jak sama říká, jen z povzdálí. Ze všeho, co v muzejnictví i etnografii za více jak 40 let vykonala, stále čerpáme a bude tomu bezpochyby i nadále. To je jistě to nejkrásnější ocenění jejího celoživotního díla.

Jiřina Veselská

Výběrová bibliografie PhDr. Zdeny Vachové

Slezská lidová kultura na pozadí lidové kultury české a slovenské

In: Slezsko na cestě k československému státu, Opava 1969, s. 46–86.

Opavsko, Těšínsko: vývoj etnografických oblastí

Časopis Slezského muzea, série B, 15, 1966, s. 108–127.

K vývoji slezských oblastí lidové kultury

ČL 56, 1969, s. 9–14.

O Těšínsku trochu jinak

Slezsko 1, 1969, č. 2, s. 40–42.

Národopisný profil Novojičínska

Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín 26, 1980, s. 28–40.

Lašsko z pohledu etnografa

Práce a studie Muzea Beskyd 8, 1994, s. 48–57.

Češi, Němci a Poláci ve Slezsku

In: Lidová kultura Slezska 1994, s. 19–29.

Národopisné sbírky Slezského muzea
Ostrava 1962, 176 s.

K úkolům etnografie v muzeích
Časopis Slezského muzea, série B, 13, 1964, s. 57–64.

Slezská lidová kultura
In: Výstavní sbírky Slezského muzea a památky Opavy 2, Ostrava 1970, s. 20–28.

Přehled etnografických fondů v muzeích Severomoravského kraje
Metodický zpravodaj pro vlastivědu SM kraje, 1982, s. 5–20.

Slezské lidové malby na skle I.
Časopis Slezského muzea, série B, 16, 1967, s. 70–84.

Slezské lidové malby na skle II.
Časopis Slezského muzea, série B, 16, 1967, s. 103–123.

Slezské lidové malby na skle III.
Časopis Slezského muzea, série B, 17, 1968, s. 45–62.

Slezské lidové malby na skle IV. Systematika
Časopis Slezského muzea, série B, 18, 1969, s. 113–123.

Slezské lidové malby na skle V. Genetika
Časopis Slezského muzea, série B, 19, 1970, s. 110–125.

Lidová malba na skle jako historický proces. Slezská lidová malba na skle VI.
Časopis Slezského muzea, série B, 22, 1973, s. 22–49.

Závislost na sklárnách? Slezská lidová malba na skle VII/1.
Časopis Slezského muzea, série B, 22, 1973, s. 134–140.

Malíři a dílny. Slezská lidová malba na skle VII/2.
Časopis Slezského muzea, série B, 22, 1973, s. 159–169.

Metodika určování proveniencí lidové malby na skle. Slezská lidová malba na skle VII/3.
Časopis Slezského muzea, série B, 23, 1974, s. 130–148.

Datování lidových obrazů na skle. Slezská lidová malba na skle VIII.
Časopis Slezského muzea, série B, 24, 1975, s. 43–59.

Technologie lidové malby na skle. Slezská lidová malba na skle IX.
Časopis Slezského muzea, série B, 24, 1975, s. 147–158.

K ikonologii a ikonografii lidové malby na skle
Časopis Slezského muzea, série B, 26, 1977, s. 39–57.

Ještě k ikonologii a ikonografii lidové malby na skle. Slezská lidová malba na skle X.
Časopis Slezského muzea, série B, 26, 1977, s. 156–170.

K ikonologii a ikonografii lidové malby na skle závěrem. Slezská lidová malba na skle
Časopis Slezského muzea, série B, 27, 1978, s. 161–187.

Slezská lidová malba na skle ve vztahu k středoevropským provenienčním oblastem. Slezská lidová malba na skle XI.
Časopis Slezského muzea, série B, 28, 1979, s. 140–152.

Lidová malba na skle jako výtvarná a společenská kategorie. Část I.
Časopis Slezského muzea, série B, 30, 1981, s. 44–60.

Schlesische Hinterglassmalerei. Slezská lidová malba na skle
Ethnographica 7–8, 1965–68, s. 82–170.

Lidové obrazy na skle ze severozápadní Moravy
Severní Morava 43, 1982, s. 3–14.

Lidové umění z Těšínska ve sbírkách Slezského muzea v Opavě
Těšínsko, 1977, č. 2, s. 12–15.

Lidové umění výtvarné
In: Těšínsko. IV. Šenov – Český Těšín – Rožnov pod Radhoštěm 2002, s. 219–311, obrazová příloha.

Národopisec k dílu Ludmily Hořké
Časopis Slezského muzea, série B, 9, 1960, s. 34–45.

Přínos Karla Černohorského k muzejní etnografii. K osmdesátinám dr. K. Černohorského
Časopis Slezského muzea, série B, 25, 1976, s. 97–101.

Význam Jana Winklera pro národopis
Práce a studie Muzea Beskyd 9, 1995, s. 14–17.

(Bužková, Zdena)
Příspěvek k poznání hmotné lidové kultury na Hlučínsku
Český lid 5, 1950, s. 12–20.

(Bužková, Zdena)
Vývoj společenských poměrů na Hlučínsku
Český lid 5, 1950, s. 22–27.

Lidový kroj
In: Hlučínsko, 1958, s. 122–132.

Lidové obydlí
In: Hlučínsko, 1958, s. 113–121.

Krajka a šperk. Katalog výstavy
Opava 1976, 31 s.

Těšínské skrynty
Časopis Slezského muzea, série B, 29, 1980, s. 180–186.

Pozn. bibliografie neobsahuje kratší zprávy o činnosti Národopisného odd. Slezského muzea, recenze výstav a publikací, zprávy z dění v oboru, které byly nejčastěji zařazeny do Časopisu Slezského muzea.

Jiřina Veselská

Příspěvek k jubileu Dagmar Klímové-Rychnové

V uplynulém roce jsme si připomněli významné jubileum folkloristky Dagmar Klímové-Rychnové, která se dožila osmdesáti let, a její pozoruhodný přínos české a evropské etnologii. Tímto příspěvkem, který ve stručnosti rekapituluje její práci, bych jí ráda jménem mladých folkloristů vyjádřila poděkování a ze srdce popřála k jejímu jubileu vše nejlepší.

Těžištěm vědecké činnosti jubilantky se stala lidová próza, hlavně žánry pověst a pohádka. Už od svých studentských let se s velkou oblibou věnovala studiu lidového vyprávění, ke kterému se stavěla jako ke komplexnímu národopisnému jevu. Lidová próza pro ni představuje součást vypravěčského prostředí, uprostřed kterého stojí sám vypravěč. To znamená, že si také všímá, „*ve kterém věku a v jakém společenském postavení se někdo stává uznávaným a respektovaným vypravěčem nebo zpěvákem.*“¹

Dagmar Klímová-Rychnová přinesla důležité poznatky k metodice sbírání a zapisování lidové prózy v terénním výzkumu. Ve svých odborných příspěvcích nás informuje o postupech při sběru materiálu a varuje před nebezpečím různých chyb. Představuje různé *zápisové situace*, např. když sběratel navštíví vypravěče-interpretu, anebo naopak, dále veřejné vystoupení na festivalech aj.² Upozorňuje, do jaké míry vypravěčská situace ovlivní zápis. V jednom příspěvku v Českém lidu srovnává zápisy, které vznikly za dvou vypravěčských situací, a to za přirozené vypravěčské situace a za zápisové situace, což znamená, že vypravěč (interpret) si je vědom zápisu a také možného publikování. V tomto případě se v publiku objeví sběratel známý vypravěči, někdo „zvenku“, zatímco za tzv. přirozené situace zapisuje materiál někdo z publika, bez vědomí vypravěče. Na základě srovnání zápisů z těchto různých vypravěčských situací nám paní doktorka zřetelně ukázala, do jaké míry se vypravěč především po jazykové stránce (nepoužívá zkratky, nebo silnější nářečové výrazy), ale také po obsahové stránce (doplňuje a vysvětluje, aby byla pointa srozumitelná, nebo blíže opisuje některé charaktery atd.), či dokonce i po intonační stránce (mění hlas) přizpůsobuje sběrateli a vytváří tím čistě zápisovou situaci. Zdůrazňuje proto, že se vypravěčské prostředí nesmí podceňovat, a tím také klade důraz na to, že vědecký přístup už dlouho nespočívá jenom ve slovním zapisování, ale hlavně v zajištění přirozené vypravěčské situace, ve které je vypravěč zvyklý vyprávět, anebo interpretovat.³ Neboť jen tak zachytíme jeho osobnost, publikum i celou oblast lidové slovesnosti v jejím přirozeném stavu.

¹ POSPÍŠILOVÁ, J.: *S Dagmar Klímovou o jejím vztahu k folkloristice a k lidem kolem ní*. Český lid 4, 2003, s. 372.

² Srov. KLÍMOVÁ, D.: *Styčné body katalogizace lidové písně a lidové prózy*. Národopisné aktuality 9, 1972, s. 190.

³ Srov. KLÍMOVÁ, D.: *K metodice zápisu lidové prózy. O významu přirozené vypravěčské situace*. Český lid 3, 1957, s. 123–128.

Přestože současný technický pokrok ovlivňuje sběr folklorního materiálu, jsou poznatky Dagmar Klímové-Rychnové v oblasti metodiky aktuálním a užitečným pramenem i pro dnešní folkloristy. Už jenom za tuto část jejího rozsáhlého přínosu jí patří velké uznání.

Další zásluhou jubilantky bylo, že v rámci svého výzkumu týkajícího se pověstí a lidových pohádek vydala v roce 1960 poprvé v československém prostředí známý katalog Antti Aarneho a Stitha Thompsona (ve slovenském jazyce). Tato klasifikace typů lidových pohádek s bibliografií je dodnes nepostradatelným prostředkem při studiu folklorních žánrů. Dagmar Klímová-Rychnová zde zpřístupnila rovněž svým překladem Thompsonův referát zabývající se revidovaným vydáním katalogu typů lidových pohádek a k tomu dodala také soubor publikací, které nejsou uvedeny v katalogu Antti Aarneho a Stith Thompsona.⁴

Celoživotně a podrobně se Dagmar Klímová-Rychnová zabývala oblastí Hornácka, a to již od studentských dob. Zaměřila se přitom rovněž na lidovou prózu, jí shromážděné poznatky byly publikovány v monografické práci o Hornácku z roku 1966. V ní nám podává dokonalý obraz vypravěčské tradice v tomto regionu, počínaje sběrateli přes popis krajiny a vypravěčského prostředí až po žánry lidových vyprávění, které se zde zachovaly. K vypravěčským druhům, které badatelka na Hornácku zachytila, patří pohádky, v nichž k nejmýznejším zařadila pohádky dobrodružné a strašidelné; dále humorky a satiry, jež představují významnou část hornáckého repertoáru,⁵ a také pověrečné povídky, kde se zachoval velký počet povídek o vodnicích.⁶ Další skupinou, kterou se Dagmar Klímové-Rychnové podařilo na Hornácku zachytit a probádat, jsou místní a historické pověsti. Tato žánrová skupina tvoří důležitou součást hornácké lidové tradice.⁷ Poukazuje přitom na způsob periodizace pověsti pro Hornácko typický, např. za „*preháněk evanděleků*“, nebo také za „*tureckých preháněk*“ aj.⁸ V hornáckých historických pověstech se turecká tematika odráží do velké míry, jelikož hornácká oblast od 16. století patřila k oblastem, které trpěly pod tureckými nájezdy.⁹ Jako zvláštní skupinu pověstí zařazuje lidová povídání o zbojnicích. Dozvídáme se, že i na Hornácku je pevně zakotvena jánošíkovská tematika.¹⁰ Tedy i v oblasti, která nepatří k územím, kde zasahovaly

⁴ Srov. KLÍMOVÁ, D.: *Typy ľudových rozprávok. Klasifikácia a bibliografia*. Z anglického vydání Antti Aarne – Stith Thompson, *The Folktale of the Folklore, FFC č. 74*, Helsinky 1928, do slovenštiny převedli Jan Michálek a Jozef Olexa. Úvodní slovo a doslov napsala Dagmar Klímová-Rychnová, která též přehlédla věcnou správnost překladu a dále přeložila referát Stithse Thompsona, *Report on the Revision of the Type of the Folktale*, Kiel 1959. Praha 1960.

⁵ Srov. KLÍMOVÁ, D.: *Vyprávění*. In: Hornácko, Brno 1966, s. 468.

⁶ Tamtéž, s. 472.

⁷ Tamtéž, s. 472.

⁸ Tamtéž, s. 477.

⁹ Tamtéž, s. 480.

¹⁰ Tamtéž, s. 482.

jánošíkovské zbojnické skupiny, se mluví o Jánošíkovi, jeho rodišti, příčinách, které ho dovedly ke zbojnictví, což tvoří několik hlavních hornáckých jánošíkovských námětů.¹¹ V době, kdy paní doktorka zkoumala povídání o zbojnicích, si všimla, že pro soudobá vyprávění o zbojnicích na Hornácku je charakteristická tendence potlačovat nereálné prvky.¹² Jako poslední vypravěčský druh, který v tomto regionu zkoumala, bylo vyprávění ze života. Svým rozsáhlým výzkumem lidového vyprávění nám odhalila bohatství ústní tradice, která ještě v polovině 20. století měla živý a přirozený charakter. Dagmar Klímová-Rychnová se na Hornácku vedle lidového vyprávění také věnovala materiální kultuře, i když ne s takovou intenzitou, jako u kultury duchovní.

Je důležité ovšem vzpomenout i její vědeckou činnost známou v zahraničí. Vedle toho, že sledovala zahraniční práce ve své recenzní činnosti, také psala pro mezinárodní fórum. Své práce o folkloru a migračních prouděch z roku 1971 zveřejnila v němčině. Uvádí zde, že folklor, jak by se na první pohled zdálo, není podřízen izolaci, a proto migruje, přičemž pod pojmem migrace nechápe pohyb celých národů, nebo kmenů, ale pohyb malých skupin obyvatel.¹³ Právě tyto menší skupiny, jako jsou obyvatelé žijících v sousedních oblastech, lidi obývajících jazykové ostrovy, nebo jednotlivci, kteří se z různých důvodů vzdalovali z domovského prostředí, se dají považovat za aktéry migrace folkloru. U každého druhu migrace paní doktorka uvádí konkrétní migrační prostředí, jako např. u migrace folkloru ve formě infiltrace na základě sousedského spolunažívání, jak je tomu na Hornácku. Tento region leží na hranici bývalé české a uherské koruny a jeho folklor potvrzuje, že v etnologii neexistují oficiální hranice, že folklor migruje a interaktivně ovlivňuje.¹⁴

Myslím si, že už na základě tohoto stručného profilu vědecké činnosti Dagmar Klímové-Rychnové je její zásluha o rozvoj evropské etnologie zcela očividná. Na závěr bych chtěla ještě dodat, že jsem zdaleka nemohla prostudovat větší počet prací badatelky, než uvádím ve výběrové bibliografii. Ale i jen z toho výčtu pokládám přínos jubilantky pro folkloristiku za obdivuhodný. Ještě jednou jí přeji hodně zdraví a štěstí a děkuji za bohaté poznatky, ze kterých můžeme čerpat.

Anna Veliká

---

¹¹ Tamtéž.

¹² Tamtéž.

¹³ KLÍMOVÁ, D.: *Die Folklore und Migrationsströmungen*. Ethnologia Slavica III, 1971, s. 236.

¹⁴ Tamtéž, s. 239.

Výběrová bibliografie Dagmar Klímové-Rychnové (za léta 1954–1988)

- Ukládání šatů na Horňácku.* Věci a lidé 6, 1954–1955, s. 233–249.
- Ustýlání na Horňácku.* Věci a lidé 6, 1954–1955, s. 307–323.
- K metodice zápisu lidové prózy.* Český lid 44, 1957, s. 123–128.
- Ke studiu pověsti v dnešním lidovém podání. (Poznámky z orientačního výzkumu na Pelhřimovsku).* Český lid 46, 1959, s. 114–119.
- K metodickým otázkám současného stavu pohádky.* In: Lidová kultura východní Moravy. Gottwaldov 1960, s. 183–205.
- K problematice experimentálního národopisu. (Ohlasové varianty látky „Žena zajata turkem při pečení chleba“).* Slovácko 1964, s. 97–106.
- Příspěvek ke studiu vypravěčských okruhů.* Český lid 52, 1965, s. 14–24.
- Vyprávění.* In: Horňácko. Brno 1966, s. 465–497.
- Versuch einer Klassifikation des lebendigen Sagenzählers.* Fabula 9, 1967, s. 244–253.
- Les guerres turques dans les narrations populaires I–III.* Ethnologia Slavica 2, 1970, s. 227–245; 3, 1971, s. 245–269; 4, 1972, s. 199–245
- Die Folklore und Migrationsströmungen.* Ethnologia Slavica III, 1971, s. 233–244.
- Zur Frage der Hundsköpfigen in der Folklore.* Zeitschrift für Volkskunde, 1971, s. 95–101.
- Styčné body katalogizace lidové písně a lidové prózy.* Národopisné aktuality IX, 1972, s. 189–195.
- Romantická koncepce a česká lidová próza.* Československé přednášky pro VII. mezinárodní sjezd slavistů ve Varšavě. Literatura – folklór – historie. Praha 1973, s. 273–280.
- Zum Studium der Schlangenthematik in der Prosafolklore der Slaven.* Ethnologia Slavica 5, 1973, s. 197–213.
- Folklórní vyprávění o zbojnicích karpatské oblasti Moravy a Slezska.* Slovenský Národopis, 36, 1988, s. 453–467.

Anna Veliká

Josefu Vařekovi k osmdesátinám

Málokterý jubilant nasbíral už tolik blahopřejných článků od významných kolegů z oboru jako PhDr. Josef Vařeka, DrSc. Psali mu k šedesátinám, k sedmdesátinám i předsmdesátinám, a nepsali z pouhé slušnosti, nýbrž s obdivem, úctou a z přátelství. A Josef Vařeka si to zasloužil, protože je nejen přední odborník našeho národopisu, ale též schopný organizátor, obětavý učitel, kritický a přitom taktický redaktor i oponent, v neposlední řadě laskavý kolega a skromný člověk.

Národopisná produkce Josefa Vařeky čítá na sedm set bibliografických položek a zdaleka není uzavřena. V osmdesátém roce svého života s pomocí manželky Aleny Plessingerové chystá do tisku reedice svých starších prací i dosud nezveřejněné výsledky výzkumů. Mnohé z Vařekových prací získaly mimořádná ocenění. Tak v roce 1983 udělil Český literární fond tvůrčí premií encyklopedickému dílu *Lidová architektura*, na němž Josef Vařeka spolupracoval s Václavem Frolcem, v roce 1988 ocenila Slovenská národopisná společnost čestným uznáním Vařekovy výzkumy v Čičmanech, Cenu Josefa Hlávky získala v roce 1992 kniha *Klíč od domova*, jejímž spoluautorem je Luděk Štěpán. Nejvyššího ocenění se Vařekově odborné práci dostalo v roce 1998, když mu předseda Akademie věd České republiky Rudolf Zahradník udělil Čestnou oborovou medaili Františka Palackého za zásluhy ve společenských vědách.

Svou profesionální kariéru spojil Josef Vařeka v roce 1963 s Ústavem pro etnografii a folkloristiku ČSAV (dnes Etnologický ústav AV ČR, v.v.i.) a jako vědecký senior je dosud členem ústavního kolektivu. Odmítl rychlou kariéru v řídicích akademických funkcích, která se před ním otevřela po listopadu 1989, ale zásadně přispěl k transformaci ústavu a jeho studijního zaměření jako zástupce ředitele v letech 1995–1998 a vědecký tajemník v letech 1998–2002. Redakčně i autorsky se podílel na řešení významných kolektivních projektů Etnologického ústavu AV ČR, v.v.i., především na *Národopisné encyklopedii Čech, Moravy a Slezska* a *Etnografickém atlasu Čech, Moravy a Slezska*.

Josef Vařeka s informátorem p. Opelkou při výzkumu novoosídleneckého pohraničí v Benešově nad Černou (osada Dluhoště). 1982, fotografie T. Haisman, fotoarchiv Etnologického ústavu AVČR.

O mnoho dříve, prakticky již od studentských let, dal svou odbornost do služeb Národopisné společnosti. Jako externí spolupracovník prováděl v letech 1951–1961 terénní výzkumy v poddolovaných lokalitách severočeského hnědouhelného revíru, v Krušnohoří, v zátopových oblastech (Orlík a Morávka) a ve slovenských vesnicích pod Javorníky. Materiál z tehdejších Vařekových výzkumů (foto, kresby, kartotéční lístky) vysoce ocenil Vilém Pražák. Pro Národopisnou společnost posléze od roku 1967 po dlouhá léta Josef Vařeka pracoval jako vědecký tajemník a místopředseda. Po zásluze je od roku 1993 čestným členem této společnosti.

Přejme jubilantovi, aby si dlouho uchoval bystrou mysl a optimismus, přejme mu mnoho radostných chvil nad publikacemi vonícími ještě tiskařskou černí, přejme mu dobrou pohodu a lásku nejbližších.

Lydia Petráňová

Padesát let práce pro Ostravsko

K životnímu jubileu PhDr. Jitky Noušové

V březnu 2007 si mohla naše kolegyně, PhDr. Jitka Noušová, dlouholetá ředitelka Ostravského muzea, připomenout pozoruhodné pracovní výročí, které je shodou okolností také spojeno s jejím výročím životním, připadajícím na červenec. Před padesáti lety se stala etnografkou muzea, majícího ve svých fondech významné kolekce národopisné, pocházející z poslední čtvrtiny 19. století, ale jehož specializací byla paleontologie, geologie a dějiny dolování. Dosáhnout pro odbornou specializaci dostatečný prostor jak ve výzkumu, tak sbírkotvorné práci nebylo jistě lehké a trvalo téměř 10 let. V roce 1967 byla PhDr. J. Noušová jmenována ředitelkou instituce zřizované městem Ostrava se všemi klady i zápory, které taková situace přinášela. V čele muzea stála až do svého odchodu v roce 1991. Být téměř 25 let představitelkou takového subjektu jistě nebylo posláním jednoduchým. Často sváděla urputné střety týkající se jak stavu budovy a expozic, tak odborných a prezentačních úkolů muzea. Představitelé *ocelového srdce republiky* se mnohokrát snažili dát práci odborných pracovníků náplň podřízenou zcela ideologii, což se projevovalo jak v požadavcích na angažované výstavy a expozice, tak na přípravu publikací a instalací v zahraničí.

Přesto se muzeum stalo regionálním centrem výzkumu Ostravska, který realizoval Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV v Praze jako pokračování výzkumu na Kladensku a Rosicko-Oslavansku. Původní zaměření jubilantky na studium a dokumentaci bydlení zde našlo dostatek prostoru, zejména když si za předmět svého odborného zájmu vzala život v hornických koloniích, tak typických pro ostravskou aglomeraci. Její detailní znalost vývoje města stejně jako mimořádná orientace v prostředí byla nezištnou pomocí všem, kteří přijížděli z akademických pracovišť, aby jako členové výzkumného týmu podrobili zkoumání život v Ostravě a zejména jejím hornickém a hutnickém zázemí. Cílem výzkumu bylo zpracování monografie Ostravsko, která však nebyla dokončena a publikovány byly pouze její části. Důvody, proč se jubilatec tak dařilo ve výzkumné, dokumentační i organizační práci, musíme hledat nejen v osobních vlastnostech, ale také v její odborné erudici.

PhDr. Jitka Noušová se narodila 5. července 1932 v Praze. Záhy se s rodiči přestěhovala do Ostravy, kde také v roce 1943 začala studovat na gymnáziu. Po maturitě roku 1951 byla přijata ke studiu národopisu k doc. Stránské, doc. Pražákoví a prof. Chotkovi na Karlově universitě v Praze. Studia ukončila po pěti letech obhajobou práce na téma *Lidový interiér na Jablunkovsku*. Po krátkém působení v Domažlicích byla v březnu 1957 přijata na místo etnografa do Městského muzea v Ostravě. Zejména na počátku své odborné kariéry se soustředila na rozšiřování stávající sbírky lidového umění, dokumentaci každodenního života a výzkum bydlení.

Jmenování do funkce ředitelky značně omezilo její možnosti terénní dokumentace, přesto ze sedmdesátých let pochází její zásadní studie o hornických koloniích a způsobu života v nich a návrhy na realizaci hornického skanzenu. Odborná specializace ovlivnila také téma disertační práce *Bydlení v ostravsko-karvinském revíru*, kterou obhájila v roce 1970. Snaha seznámit veřejnost s bohatstvím a kvalitou národopisné sbírky byla korunována v roce 1967 uspořádáním výstavy *Slezské lidové umění* v Národopisném muzeu v Praze.

Za dobu jejího působení v čele muzea oslavila instituce 100. výročí svého založení (1972) rekonstrukcí budovy a novými expozicemi, z nichž ta, která byla věnována slezskému lidovému umění a životu v Pobeskydí, byla středem pozornosti. Jedním z mnohých důvodů obliby instalace u návštěvníků byla kromě esteticky působících exponátů vybraných ze sbírky lidové sakrální plastiky, i snaha seznámit se s kořeny a životem předků mnohých hornických a hutnických rodin, které zakotvily před více jak 100 lety v nových dělnických koloniích.

PhDr. J. Noušová se nespokojila pouze s publikováním odborných statí, jak vyplývá z bibliografického soupisu, ale zejména na počátku svého působení seznamovala veřejnost na stránkách *Ostravského kulturního zpravodaje* s činností muzea, jeho výstavami, osobnostmi kulturního života, ale také s lidovou tradicí.

V době působení PhDr. Jitky Noušové v Městském, později Ostravském muzeu se od základu změnila jak odborná úroveň pracovišť, tak specializovaných sbírek. Kolegové z ostatních muzeí nacházeli ve staré ostravské radnici, kde muzeum sídlí, vlídné přijetí a pomoc při řešení svých úkolů, studium a zápůjčky sbírek nevyjímaje. Mnohá odborná setkání byla obohacena o pohled představitelky instituce, která má bohaté zázemí ve sbírkách, ale také se snaží invenčně přistupovat k novým tématům, které nabízela dokumentace současnosti.

Po ukončení práce v Ostravském muzeu se stala stálou spolupracovnicí Muzea Beskyd ve Frýdku-Místku, kde působí dodnes k velké radosti všech kolegů a kolegů. Zkušenosti z realizovaných výzkumů a dokumentačních projektů předávala po mnoho let studentům Ostravské univerzity a našla mezi nimi mnohé, kteří v jí započatých programech dokumentace Ostravy a Ostravska úspěšně pokračují.

Bude pro nás všechny, kteří jsme měli a máme možnost být s PhDr. Jitkou Noušovou v kontaktu, velkou radostí dále s ní spolupracovat. Přejeme jí pevné zdraví, tvůrčí pohodu a osobní spokojenost.

Jiřina Veselská

Bibliografie PhDr. Jitky Noušové

Samostatné tituly

Dohnal, Miloň – Noušová, Jitka – Vytiska, Josef
Družební vztahy Ostrava-Volgograd.
Ostrava 1977, 112 s.

Noušová, Jitka
Slezské lidové umění.
Katalog výstavy. Praha, Národopisné odd. NM, 1967, 30 s.

Noušová, Jitka – Kroutilík, Vladimír
Zprávy Městského muzea v Ostravě.
Ostrava 1963, 32 s.

Noušová, Jitka (text) – Kubala, Květoslav (foto)
Ostrava, sedm století města.
Ostrava 1975, 118 s.

Články a studie

(J.Pf.) Pfaffová, Jitka
Budování muzea v přírodě v Rožnově p. R.
RZ 12, 1962, s. 95–97.

Noušová, Jitka
Bydlení v Ostravsko-karvinském revíru.
Časopis Slezského muzea, řada B, 14, 1965, s. 64–70.

Noušová, Jitka
Činnost kulturních a osvětových institucí a zařízení v Ostravě po r. 1945.
Sborník Ostrava, sv. 13, 1981, s. 467–528.

Noušová, Jitka
Dokumentace průmyslu v Ostravském muzeu.
MVP 12, 1974, s. 206–208.

Noušová, Jitka
II. celostátní pracovní porada musejníků-etnografů.
Časopis Slezského muzea, řada B, 7, 1958, s. 121–123.

J.Pf. (Pfaffová, Jitka)
Expozice výstavby socialismu v Městském muzeu v Ostravě.
RZ 12, 1962, s. 55–56.

Noušová, Jitka
Historicko-vlastivědný výzkum na užším Ostravsku v období založení Ostravského muzea.
MVP 9, 1973, s. 236–240.

Noušová, Jitka

Hornická kolonie. Úvaha o potřebách a možnostech výzkumu hornických osad. V souvislosti s dokumentací historického vývoje hornické osady dolu Hlubina v Ostravě.

SN 24, 1976, s. 203–209.

Noušová, Jitka

Hornická kolonie dolu Hlubina v Ostravě.

Etnografie dělnictva 8, Praha 1977, s. 199–210.

Noušová, Jitka

Hornická osada (Úvaha o potřebách a možnostech hornických osad v souvislosti s dokumentací historického vývoje hornické osady Dolu Hlubina v Ostravě).

MaVP 13, 1975, s. 185–194.

rec.: (ks) ČSIM, serie B, 25, 1976, s. 192.

Noušová, Jitka

Horník. Kalendář pro lid hornický 1875–1918. Výběrová anotovaná bibliografie.

Sborník Ostrava 9, 1974, s. 345–357.

Noušová, Jitka

Interetnické procesy v ostravské průmyslové oblasti před první světovou válkou.

Sborník ze semináře 200 let průmyslové těžby na Dole Ostrava.

Ostrava 1987, s. 2–12.

Noušová, Jitka

Interiér v Hlavnici u Opavy.

RZ 9, 1959, s. 37–41.

Noušová, Jitka

Komplexní etnografický výzkum Ostravska.

Sborník Ostrava 1, 1963, s. 336–337.

Pfaffová, Jitka

Lidová architektura a budování muzea v přírodě.

Časopis Slezského muzea, řada B, 10, 1961, s. 115–120.

Pfaffová-Noušová, Jitka

Lidový oděv na Spálovsku.

Vítkovsko, 1961, č. 11–12, s. 5–9.

Noušová, Jitka

Městské muzeum v Ostravě.

Sborník Ostrava 2, 1964, s. 223–226.

Pfaffová, Jitka

Národopisná dokumentace současnosti v našich muzeích.

RZ 12, 1962, s. 30–31.

Noušová, Jitka

Národopisná výstava v Orlové r. 1894. Příspěvek k počátkům slezského národopisu.
Časopis Slezského muzea, řada B, 13, 1964, s. 85–90.

Noušová, Jitka

Národopisná výstava v Orlové r. 1894.
Mionší, Dolní Lomná 1974, s. 17–18.

Pfaffová, Jitka

Národopisné sbírky Městského muzea v Ostravě.
ČL 49, 1962, s. 190–192.

Noušová, Jitka

Ostravské muzeum.
Sborník Ostrava 10, 1972, s. 493–494.

Noušová, Jitka

Populace a společnost hornické osady dolu Hlubina v Ostravě (1890–1970).
Časopis Slezského muzea, řada B, 43, 1978, s. 267–284.

Noušová, Jitka

Postavení hornictva dolu Anselm a Oskar v Ostravě-Petrkovcích v meziválečném období (1920–1938).
Sborník Ostrava 12, 1980, s. 166–168.

Noušová, Jitka

Poznámky k instalaci expozice „Z dějin dělnického hnutí na Ostravsku“ v Městském muzeu v Ostravě.
Časopis Slezského muzea, řada B, 8, 1959, s. 58–60.

Noušová, Jitka

Pracovní oděv na Spálovsku.
RZ 9, 1959, s. 80–81.

Pfaffová, Jitka

Rodinný život v Hlavnici u Opavy.
RZ 12, 1962, s. 51–53.

Noušová, Jitka

Škanzen hlubinného dolování v Ostravě
Sborník Ostrava 11, 1979, s. 434–436.

Noušová, Jitka

Stavební vývoj hornické kolonie Dolu Hlubina v Ostravě v letech 1868–1975.
Sborník Ostrava 9, 1977, s. 218–235.

Pfaffová-Noušová, Jitka

Tradiční nábytkové součásti interiéru na Jablunkovsku.

Těšínsko, 1–2, 1962, s. 9–14.

Noušová, Jitka

Vývoj lidového interiéru ve třech obcích na Jablunkovsku.

RZ 9, 1959, s. 37–41.

Zprávy a recenze

J. Pf. (Pfaffová, Jitka)

Český lid 1961.

Časopis Slezského muzea, řada B, 12, 1963, s. 130–131.

Noušová, Jitka

Hořká, Ludmila: Dolina. Praha 1962.

Časopis Slezského muzea, řada B, 13, 1964, s. 198–199.

Pfaffová, Jitka

Jeřábek, Richard: Karpatské vorařství v 19. století.

Časopis Slezského muzea, řada B, 11, 1962, s. 64.

J. Pf. (Pfaffová, Jitka)

Krassowski, Witold: Architektura drewniana w Polsce.

Časopis Slezského muzea, řada B, 12, 1963, s. 129.

Noušová, Jitka

Kuka, Pavol: Andrej Kmeľ.

Časopis Slezského muzea, řada B, 13, 1964, s. 203.

Pfaffová, Jitka

Mik, Rudolf: Životem na dědině.

Časopis Slezského muzea, řada B, 10, 1961, s. 140.

Noušová, Jitka

Muzejní expozice na frýdeckém zámku.

Časopis Slezského muzea, řada B, 13, 1964, s. 198.

Noušová, Jitka

Národopisná výstava v českotěšínském muzeu.

Časopis Slezského muzea, řada B, 15, 1966, s. 190.

J. Pf. (Pfaffová, Jitka)

Osmdesátiny Karla Chotka.

RZ 11, 1961, s. 126.

J.N. (Noušová, Jitka)

80 let Jaroslava Zahradníka.

ČL 57, 1970, s. 170.

Pfaffová, Jitka

Reinfuss, R. – Swiderski, J.: Sztuka ludowa w Polsce.

Časopis Slezského muzea, řada B, 11, 1962, s. 132.

Noušová, Jitka

150 let Slezského muzea v Opavě.

ČL 52, 1965, s. 119.

Noušová, Jitka

Strážnice 1958.

RZ 8, 1958. s. 156.

J.N. (Noušová, Jitka)

Výstava Ostravsko v zrcadle umění.

Časopis Slezského muzea, řada B, 15, 1966, s. 189.

Popularizační články v Ostravském kulturním zpravodaji

-jn- (Noušová, Jitka)

2500 let nestárne (Výstava Lidový modrotisk v Ostravě).

OKZ, 1966, č. 5, s. 14.

-jn- (Noušová, Jitka)

Hornický národopis.

OKZ, 1969, č. 5, s. 8.

Jn (Noušová, Jitka)

Jubileum Rudolfa Kubína.

OKZ, 1969, č. 1, s. 13.

-jn- (Noušová, Jitka)

Lidová tradice. Velikonoce.

OKZ, 1966, č. 4, s. 4.

-jn- (Noušová, Jitka)

Národopis Moravskoslezských Beskyd.

OKZ, 1966, č. 6, s. 4–5.

Noušová, Jitka

Národopisný výzkum v OKR.

OKZ, 1974, č. 6, s. 25–26.

-jn- (Noušová, Jitka)

Něha pro každého (Výstava hraček v Ostravě).

OKZ, 1966, č. 1, s. 2.

-jn- (Noušová, Jitka)

Nejstarší doklady o lidových krojích.

OKZ, 1966, č. 3, s. 14.

-jn- (Noušová, Jitka)
Nejzajímavější kostely (Dřevěné kostely v Beskydech).
 OKZ, 1969, č. 3, s. 9.

-jn- (Noušová, Jitka)
Obrázky na skle.
 OKZ, 1969, č. 2, s. 8.

Noušová, Jitka
Od roku 1872 (historie muzejnictví v Ostravě).
 OKZ, 1966, č. 3, s. 4.

J.N. (Noušová, Jitka)
Zvyky a tradice (vánoční ve Slezsku).
 OKZ, 1970, č. 12, s. 8.

Recenze výstav a expozic PhDr. Jitky Noušové

Hýl, V.: *Výstava slezského lidového umění v Městském muzeu v Ostravě.*
 Těšínsko 4, leden 1959, s. 14.

Skalníková, Olga: *Výstava „Slezské lidové umění“ v Ostravě.*
 ČL 53, 1966, s. 181.

Skalníková, Olga: *Národopis Moravskoslezských Beskyd (Městské muzeum 10.6.–31.8.1966).*
 ČL 54, 1967, s. 68.

Vařeka, Josef: *Národopis Moravskoslezských Beskyd.*
 NA 3, 1966, s. 59–60.

Tůmová, Vanda: *Slezské lidové umění – stálá expozice Městského muzea v Ostravě.*
 MVP 7, 1969, s. 217–219.

Použité zkratky:

ČL – Český lid
 MVP – Muzejní a vlastivědná práce
 OKZ – Ostravský kulturní zpravodaj
 RZ – Radostná země
 SN – Slovenský národopis

Jiřina Veselská

Věra Kovářů jubilující

Věra Kovářů oslavila 7. května 2007 své životní jubileum. Je pro mě tedy milou povinností nejen poblahopřát, ale také aspoň stručně připomenout, že po absolvování gymnázia vystudovala Filozofickou fakultu brněnské Masarykovy univerzity (obory etnografie, hudební věda a muzeologie) a obhájila titul doktorky filozofie (1978, PhDr.). Pracovala v Krajském domě kultury v Brně, v Krajském vlastivědném ústavu ve Zlíně, v Moravském muzeu v Brně, v Památkovém ústavu v Brně. Profesně se věnovala především lidové hmotné kultuře, jmenovitě lidovému stavitelství, ale pro Státní ústav lidové písně (nyní Etnologický ústav AV ČR) také sbírala v terénu lidové písně, tance a slovesný folklór v mnoha moravských regionech (Slezsko, Valašsko, Rosicko-Oslavansko, Brněnsko a Zlínsko).

Od dob studií působila jako tanečnice a zpěvačka ve folklórních souborech (Máj, Kalamajka, Májek, Pořana, Bartošův soubor lidových písní a tanců, Kašava) a na tomto poli spojila své vzdělání a zájem v jedno: začala působit jako instruktorka lidového tance, vytvořila mnoho tanečních čísel či ucelených scénických bloků, úspěšných i na celostátních soutěžních přehlídkách, navrhovala rekonstrukce a stylizace krojového vybavení. Vývoj scénického zpracování folklóru na Brněnsku a Zlínsku tak tvůrčím způsobem významně ovlivnila. Autorsky spolupracovala s programovými radami folklórních festivalů a přehlídek (MFF Strážnice, Brněnsko zpívá a tančí, MFF Brno, Rožnovské slavnosti) i s brněnským rozhlasem.

Výčet aktivit Věry Kovářů však tímto nekončí – připomenout je ještě třeba sokolské cvičení, koncerty vážné hudby, vyučování angličtiny, členství v obecním zastupitelstvu v Brně-Černovicích, péči o zahrádku. A hlavně – o těchto aktivitách nelze psát v minulém čase. I po odchodu z brněnského pracoviště památkového ústavu spolupracuje se Slováckým muzeem, jezdí do terénu, udržuje kontakty s folklórními soubory při tvorbě programových čísel, aktivně se účastní oborových konferencí a seminářů. A co víc – nadále plánuje a má sílu i chuť své plány realizovat. Při tom všem jí zbývá dostatek času nejen na rodinu, ale také na široký okruh přátel. V kontaktu s mladšími i mladými lidmi energii nečerpá – ona je tím, kdo ji rozdává. A je v tom příkladem veskrze pozitivním a následováníhodným.

Vážená a milá Věro, nejen za sebe Ti přeji hodně zdraví, které je pro tak činorodý život zapotřebí.¹

Helena Beránková

¹ Vyběrová bibliografie publikovaných prací PhDr. Věry Kovářů byla otištěna v Národopisné revue 17, 2007, č. 4, s. 253–254.

Amari Eva Amari Legenda – Naše Eva naše Legenda

Eva Davidová, naše přední romistka a etnografka, se v těchto dnech dožívá významného životního jubilea. Romové, jejich historie a kultura, se jí stali hlavním odborným a životním tématem. Díky nasazení, s jakým se etnografka Davidová do studia romského etnika pustila, můžeme spíše hovořit o poslání.

Eva Davidová se narodila v Praze. Zde vystudovala Filozofickou fakultu UK, obor etnografie a dějiny umění. Když se v 50. letech vypravila do slovenské obce Polomka, aby nasbírala materiály pro svou diplomovou práci, navštívila také malou romskou osadu Dolinka. Zde se setkala s místními romskými obyvateli, kteří jí okamžitě učarovali. E. Davidová vzpomíná: „*Hned mě zvali dovnitř, v tu ránu bylo jídlo na stole, neptali se chceš, nechceš, máš ráda halušky, prostě řekli jez. Vůbec je nezajímalo, kdo jsem a co chci. Přijali mě hned jako svého člověka. Postupně se přidali další Romové a já cítila, že si mě váží, i když nevědí, kdo jsem. Ohromil mě jejich lidský přístup, cítila jsem, že jsem zapadla do rodiny. Navečer jsem se vracela zpět do dědiny a doprovázelo mě asi sto Romů.*“¹

Tehdejší studentku etnografie ihned zaujalo jejich životní vyprávění a romské tradiční písně, jejich výjimečné melodie s poetickými a uhrančivými texty. A právě zde se zrodilo Davidové životní téma a poslání. Již v roce 1954 se jako studentka zúčastnila etnografických výzkumů po slovenských romských osadách, jež tehdy vedla etnografka Emílie Čajánková. Hluboký zájem o romskou kulturu vyvrcholil v tomto období úspěšnou obhajobou diplomové práce na téma *Způsob života a kultura cikánského obyvatelstva v Trebišově*. V 50. letech 20. století žilo v této osadě kolem 750 Romů. Bydleli zejména v kolibách a Davidová sem přijížděla v několika periodách, vždy na 14 dní. Jejím cílem bylo poznat a zachytit jejich život, zvyky, hodnoty. Vždy s sebou měla fotoaparát a magnetofon. Tak začala její bohatá dokumentační činnost, která má kořeny v polovině padesátých let dvacátého století, a pokračuje dodnes.

V 60. letech pracovala v Košicích a Praze jako metodička pro práci s „*občany cikánské národnosti*“. Její zásluhou se v roce 1962 uskutečnila v tehdejší Československu vůbec první výstava prezentující kulturu Romů. Konala se v Košicích pod názvem: *Cigáni Východního Slovenska kedysi, dnes aj zajtra*. Během svého působení v českokrumlovském muzeu uspořádala v polovině roku 1989 společně s historikem Bartolomějem Danielem výstavu pod zastřešujícím titulem *Cikáni, romské etnikum v Československu*.

Po roce 1989 patřila Eva Davidová do okruhu odborníků, kteří se snažili založit Muzeum romské kultury, jehož cílem mělo být systematické studium a dokumentace kultury a dějin Romů. To se podařilo v roce 1991. Stala se první ředitelkou

¹ HORVÁTH, G.: Romano Hangos, ročník 9, číslo 7.

muzea a stanovila prioritní úkol: zachránit v terénu mizející hmotnou a duchovní kulturu romského etnika, získané materiály odborně zpracovat a zpřístupnit je široké veřejnosti.

Od ranných padesátých let shromáždila spoustu unikátního materiálu. Její dokumentační práce fotografická je natolik významná, že můžeme hovořit o Davidové jako výrazné a originální české fotografe. Její fotografie působí velmi emotivně, okamžitě strhnou oko diváka do svého vnitřního světa. Davidová zachycuje romský svět zevnitř, svět, který upřímně miluje a ve kterém se cítí dobře. Její ohromné dokumentační a umělecké fotografické dílo bylo v celé své šíři realizováno za podpory nadace Rudolfa Lövyho v Plzni a Centra Emauzy Praha v roce 2001. Davidové souborná výstava obsahuje strhující černobílé velkoformátové fotografie, které mohou znát čtenáři mimo jiné také z jejích knih.

Kromě práce publikační (knihy, studie, eseje) je ohromným přínosem v rovině etnografické a dokumentaristické její sběratelská činnost písňová. Během let padesátých až osmdesátých natočila na 1500 romských písní. Pořádila tak jednu z nejstarších nahrávek olašského folkloru na světě. Reprezentativní zlomek své výjimečné fonotéky publikovala společně s Jaromírem Gelnarem (se svým pozdějším spolupracovníkem na výzkumných cestách) na LP desce *Romane Gil'a: Antologie autentického romského folkloru* (Supraphon 1974). Album obsahuje studii, která přinesla klasifikaci romské hudby a také její obecnou hudební i textovou analýzu. Publikaci, jež je také výborným pramenem ke studiu autentického romského folkloru, je kniha, kterou Davidová připravila společně s Janem Žižkou *Folk Music of the Sedentary Gypsies of Czechoslovakia* (Institute for Musicology of the Hungarian Academy for Sciences, 1991). Studie obsahuje na 50 písňových přepisů, jež do not velmi kvalitně převedl zmíněný Žižka. Vzhledem k tomu, že realizace LP desky byla v 70. letech minulého století ojedinělá, rozhodli jsme se tuto situaci v Muzeu romské kultury napravit. V roce 2002 jsme společně s Evou Davidovou za spolupráce Phonogramarchivu ve Vídni a Etnografického Ústavu v Brně připravili k vydání CD s autentickým romským folklorem pod názvem *Gil'a Djila Gilóra*.

Jak již bylo jednou uvedeno, Romové se pro Davidovou nestali "jen" tématem odborným, ale především životním. Svě ohromné srdcové nasazení a nadšení přenesla a přenáší i na nás, nové generace dokumentaristů romské kultury.

Pokud se vysloví jméno Eva Davidová, vyvstane přede mnou spousta krásných zážitků, které jsem po jejím boku prožil a prožívám. I když se jedná o vzpomínky, které jsou spjaté převážně se společnou prací, cítím je jako velmi osobní a přátelské. Proč tomu tak je, je velmi prosté. Je to její vřelý a lidský ponor, kterým provází její etnografická bádání.

S Evou jsem se poprvé setkal, když jsem jako student navštívil její přednášku o hudbě Romů. V tu dobu jsem si ani nepomyslel, že spolu budeme od roku 1999 až do dnešních dnů křížovat slovenské osady, společně natáčet romské kapely, obje-

vovat ještě neobjevené staré rody romských hudebníků. Naše společná, první natáčení proběhla v již zmíněných osadách Polomka, Letanovce a Trebišov. Pokaždé, když jsme do osad dorazili, tehdy téměř se rozpadající ruskou Ladou 1300, z níž odpadávaly poslední zbytky bleděmodrého laku, obstoupily nás davy malých romských dětí, které radostně mávaly a křičely na celou osadu: „*Davidóva, Davidóva je tady!!!*“. Potom se postupně pod všemi plechovými přístřešky objevovali rodiče, kteří také mávali a zvali nás všichni na kafe a vodku. Pravidelně jsme odjížděli s jedinečnými zážitky a mnoha natočenými písničkami a vyprávěním. Tehdy v roce 1999, když jsme se společně vrátili po dlouhé slovenské výzkumné cestě, jsem si v duchu řekl: „*Já vlastně dělám s Legendou*“. Po čase jsem ji tak i oslovil a Eva se skromně začervenala...

Tomáš Šenkyřík

Eva Romana Melmuková-Šašecí

Mozaika k životnímu jubileu

*„Získat moudrost je lepší než ryzí zlato
a získat rozumnost je výbornější než stříbro.“*

Príslovi 16, 16

Eva Romana Melmuková-Šašecí, jubilatka roku 2007, oslavila významné životní jubileum již v únoru. Její životní příběh, stejně jako spletitá pouť na cestě za poznáním, vzděláváním i vlastní tvůrčí činností, jsou svým způsobem výjimečné, mnohdy až napínavé. Jako by se v nich do lidského příběhu otiskly dějiny naší země se svými vrcholy i hlubinami, radostmi i strastmi, tiše laskavá zákoutí i krajina pustošená drsnou vichřicí. Jakkoliv se zdá, že mnohé, čím jubilatka v životě prošla, stejně jako obory činnosti, v nichž působila, spolu příliš nesouvisí, u Evy Melmukové shledáváme, že vše má nejen jasné místo, ale navíc ještě pevné zakořenění. I nitky logických vazeb jsou patrné a navíc – nic nebylo ponecháno náhodě a nad ničím nebyla zlomena hůl.

Kořeny a rodinné zázemí

Hovoříte-li s Evou Romanou o kořenech, rodinné tradici, o tom, kdo jí byl v čem vzorem, kde je model její osobnosti, jmenuje nejen rodiče, ale též obojí prarodiče, ba i dvě prosté ženy, které vstoupily do rodiny svou praktickou pomocí. Postavy se v mnohém radikálně liší, v mnohém jsou si velmi podobné. Jedním z pojítek je i krajina. Jsme-li zastánci myšlenky, že prostředí, vnější podmínky k životu, formují profil člověka, je širší rodina Evy Romany jasným přitakáním této tezi. Romantická Telč, kde však už je jen krok do Moravské Sibiře, či historická Jihlava s drsným podnebím a prolínáním česko-německého živilu, to jsou místa, kde se formovaly geny jubilatčiny osobnosti.

Uvědomíme-li si, že jedním z oborů Evy Melmukové je evangelická teologie a praxe protestantské duchovní, je nutno připomenout, že oba rody pocházejí překvapivě z katolické tradice. Že však dalším společným rysem z obou stran je aktivní přístup k životu, snaha porozumět mu, touha dojít až na dřeň problému a v ničem nezůstat na půl cesty, je pochopitelné, že Eva Romana se už narodila do rodiny česko-bratrských evangelíků. Do života si však díky rodinným duchovním kořenům odnáší nejen jistou vroucnost v otázkách osobní víry, ale zejména citlivou vnímavost k odlišnosti a vysokou míru vědomé tolerance.

Současní i dávní spolupracovníci Evy Melmukové jistě potvrdí, že jejím výrazným osobnostním rysem je neúnavnost, pracovitost, důkladnost. Tvořivý duch intelektuálky, mnohdy až jasnozřivé deduktivní myšlení a vysoká míra abstrakce jsou nadto provázeny schopností přivést dílo k solidnímu, skoro až poctivě řemeslně

přesnému zakončení. I tady je možno hovořit o dědictví otců – vždyť jeden děd byl váženým profesorem reálky a druhý uznávaným řemeslníkem, jedna z babiček s rysy intelektuálky a s hlubokým přístupem k duchovním otázkám a druhá, ekonomicky a manažersky zdatná, stála po boku manželově v čele rodinné firmy.

A současná rodina? I ta je spjata mnohaletým působením s Telčí a širší oblastí kolem Velké Lhoty u Dačic. Manžel Jiří, ThDr. a emeritní farář, stejně jako i syn Petr, ThDr., evangelický farář a odborný asistent na Husitské teologické fakultě – harmonicky doplňují Evu Romanu jak v oblasti praktické teologie, tak i v oboru historie. Snacha Olga podniká v oboru knihkupeckém a vnuk Marek studuje. Vnučky vyrovnávají takto silně intelektuálně zaměřenou rodinu svým praktickým úctou budícím posláním – Denisa je pečovatelkou a Silvie zdravotní sestrou. Pravnuk Jakub je zatím dítě a je otázka, jakými cestami se bude ubírat ve svobodném světě. Do rodiny patří také pohybově postižený Tomáš (jemuž se Melmukovi od dětství věnují) s manželkou vozíčkářkou.

Curriculum vitae

Eva Romana se narodila 25. února 1932 v Římě v tehdejší domově německých diakonek (nyní valdenské centrum) na Via Alessandro Farnese 18. Její otec tehdy působil v hlavním městě Itálie v Mezinárodním ústavu zemědělském. Jméno Romana je tedy v pravém slova smyslu *Nomen et omen*; pro otce, později vysokého úředníka ministerstva zemědělství a následně vězně svědomí v Ruzyni a Ilavě, v době persekuce zřejmě znamením hořkým, leč pravdivým. Nad pomyslnou kolébkou se skláněla vpravdě mezinárodní společnost – čeští rodiče, německé diakonky, porodní asistentka Italka, lékař Francouz a kmotři Švédové. S trochou nadsázky můžeme pomyslet na sudičky (což je při narození budoucí etnografky a folkloristky snad přípustné) a jejich dary – výrazné jazykové nadání, velká míra tolerance, duchovní směřování i zájem o souvislosti v mezinárodním kontextu. Vzhledem k tomu, že Eva Romana špatně snášela římské podnebí v útlém věku, museli nakonec rodiče s dcerou opustit předčasně Řím.

V raném dětství je formována především matkou, inteligentní samostatnou ženou s vyhraněným smyslem pro rovnocenný vztah mezi muži a ženami, výbornou klavíristkou, která v ní pěstovala lásku k hudbě, zejména k J. S. Bachovi.

Dlouhou dobu žije v Praze, kde studuje nejdříve na Nerudově gymnáziu (1945–1950), po maturitě pak na Komenského evangelické bohoslovecké fakultě (1950–1954) a současně (1951–1954) je navíc mimořádnou studentkou historie a archivnictví na FF Univerzity Karlovy. Studium bohosloví zúročuje prací jako vikářka Českobratrské církve evangelické v Praze. Její působení v oblasti hlavního studijního zaměření bylo však krátké, neboť v roce 1957 ztrácí z politických důvodů státní souhlas k výkonu duchovenské služby. K tomuto povolání se mohla vrátit až po mozkové příhodě jako částečně invalidní důchodkyně v roce 1986, po dvaceti

devíti letech, kdy se stala evangelickou farářkou v Telči. Její kázání – věcná, jasná, duchovně hluboká a exegeticky vytříbená – nenesou stopy vynucené pauzy a nikdy také nebyla poznamenána zatrpklostí.

Odchod z duchovenské služby byl pro Evu Romanu výzvou a bojem, který nevzdala. Začínala jako krámská v Osvobozené domácnosti Praha (1958–1960), ve Střibře působila jako figurantka v Geodézii (1960) a tamtéž v souvislosti se studiem na Střední průmyslové škole potravinářské technologie, kde odmaturovala 1961, jako laborantka Západočeských mlékáren (1960–1961). Městský národní výbor Stříbro ji zaměstnával v letech 1961–1963 jako odbornou pracovníci muzea. V té době začíná znovu studovat – tentokrát externě etnografii a folkloristiku na FF UK (1961–1967) a v roce 1968 získává tamtéž titul PhDr. Muzejní praxi přerušuje po přestěhování na Vysočinu v období 1964–1967, kdy pracuje jako zásobovací referentka v KOH-I-NOOR Dačice. V Muzeu Vysočiny v Telči a v Jihlavě působí jako odborná síla v letech 1967–1976, místo však opouští a hledá zaměstnání v Praze – stává se knihovnicí na II. gynekologicko-porodnické klinice (1977–1978) a poté odbornou referentkou ve Výzkumném ústavu pivovarském a sladařském (1979–1986), tam spolupracuje s odborníkem Ing. Šatavou na oborovém česko-německém a německo-českém pivovarském slovníku.

Jak již bylo uvedeno výše, po odchodu do invalidního důchodu se smí vrátit ke své původní profesi, k duchovenské službě. Jako farářku v Telči ji zastihly listopadové události roku 1989. Ihned se aktivně zapojuje do místního politického dění, je spoluzakladatelkou tamního Občanského fóra, je kooptována do městské rady a v prvních svobodných volbách získává s velkým náskokem nejvíce hlasů. V té době stále pracuje jako farářka a současně přednáší na Evangelické teologické fakultě Univerzity Karlovy Praha (1990–1995), kde se také v roce 1990 habilituje prací z oblasti církevních dějin. Nabídku stát se uvolněnou starostkou nepřijímá, neboť nechce opustit konečně získanou možnost duchovenského působení ve sboru i odborné činnosti na fakultě. Současně však nechce zklamat voliče, a tak se komunální politice věnuje po celé volební období jako velmi aktivní členka zastupitelstva. Spolupracovníky i spoluobčany je vnímána jako výrazná osobnost Telče, nositelka demokratických tradic a morálních postojů, které neproklamuje, ale uskutečňuje je v praxi. Další kandidaturu už nepřijímá; jako výraz úcty a ocenění je jí předána Cena města, již si stále nesmírně váží.

Když jsem se Evy Romany Melmukové-Šašecí zeptala na životní krédo, napsala mi: *„Můj životní postoj vychází z kořenů, které jej formovaly, a z osobního zrání a vstřebávání všech dobrých podnětů na cestě života.*

Život беру jako dar a chápu jako úkol, poslání. Každý člověk má svým obdarováním sloužit dalším. Snažila jsem se podle svých možností využívat toho, co bylo darováno mně pro obecný prospěch. Jsem přesvědčena, že jen takto naplněný život může člověku přinést uspokojení.

*Nesnáze, s kterými se člověk setkává, je třeba překonávat nikoli jako superman nebo superwomen (to patří do říše bájí), ale s pokorným a radostným vědomím, že je tu vyšší dobrá síla, která člověka zmocňuje a nenechá padnout. Pro mne je tou dobrou silou Bůh, jak ji zjevil v obětavé lásce v Ježíši Kristu.*¹

Oblasti vědeckého zájmu

Odborné působení Evy Romany Melmukové-Šašecí je zaměřeno na české dějiny 17. a 18. století, na vývoj sídel a lidovou architekturu, na regionální historii jižní části Českomoravské vrchoviny, církevní dějiny, dějiny náboženských minorit.

Dílo lze rozdělit na dvě části – oblast církevních dějin a oblast obecně historickou, kam patří i její zájem národopisný, muzejnický a regionálně vlastivědný. Z obého vychází také její publikační činnost, která jí byla umožněna, až na výjimky, krátce na přelomu 60. a 70. let 20. století a pak až po listopadu 1989.

V období působení v muzeu Vysočiny v Telči a pak v Jihlavě se podílela na systematickém průzkumu venkovských sídel včetně architektury a hlubší pozornost věnovala muzejnímu fondu lidového textilu. Do oboru etnografie patří také její rukopisná disertační práce o urbanistickém vývoji obce Sumrakov.

V oblasti církevních dějin soustředila Eva Melmuková svůj zájem na předtoleranční a toleranční dobu. Spoluiniciovala založení Historické společnosti pro aktualizaci odkazu české reformace Veritas (1992) a podílela se na téměř všech jejích aktivitách (vydávání Bulletinů a Hlasů střediska české reformace, sympozia, setkávání mladých zájemců o historii, přednášková činnost, vybudování Evangelického tolerančního areálu a stálé výstavy Česká reformace v evropském kontextu ve Velké Lhotě u Dačic). Na 11. konferenci evropských protestantských muzeí v roce 2001 v Telči a Velké Lhotě přednesla francouzsky přednášku o vývoji protestantismu v českých zemích v 17.–19. století. Podílela se na činnosti Kruhu českých duchovních tradic a spolupracovala na posuzování učebnic pro ERC – schvalovací doložky MŠMT; do metodické příručky pro učitele přispěla zásadním článkem o odbourávání mýtů v historii. Do oboru církevních dějin patří také její rukopisná habilitační práce.

Lia Ryšavá

¹ Citováno ze soukromého dopisu.

Publikační činnost Evy Romany Melmukové-Šašecí

Knihy

Setkání po dvou stoletích. 1985 (rozmnožený interní tisk SR ČCE).

Ohlasy padesátých a šedesátých let. Praha 1991.

Patent zvaný toleranční. Praha 1999.

Neznámé Telčsko. Telč 2001.

Kolektivní díla, redigované neperiodické sborníky

Příhlášky k evangelickým církvím na základě povolení tolerančního patentu v letech 1781–1782 (edice a regesta archivních dokladů: kraj Jihlava, Praha 1987; kraj Znojmo, Praha 1988; kraj Olomouc, Praha 1988; kraje Rakovník a Litoměřice, Praha 1989; kraje Beroun, Kouřim, Tábor, Města Pražská, Praha 1996; kraj Hradec Králové, Telč 2004; kraj Tábor, Telč 2005 (aktualizovaná reedice); kraj Mladá Boleslav, Telč 2006; Města Pražská, Telč 2006 (aktualizovaná reedice).

Redakce kolektivního díla: *Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě.* Praha 1995.

Redakce kolektivního díla: *Jubilejní pátá zpráva Muzejního spolku v Telči 1992–1996.* Telč 1997.

Redakce kolektivního díla (spolu s Wilhelmem Stritarem): *Evangelické jižní Čechy a jižní Morava – Das evangelische Südböhmen und Südmähren.* Praha 1992.

Na každý den 2001 (Úvahy nad biblickými texty). Praha 2000.

Významné studie v časopisech a sbornících

Oblast jihlavských vrchů, její historická formace a perspektiva národopisného monografického zachycení. Slovenský národopis 17, 1969, s. 617–621.

Příspěvek k metodice kartografického zpracování regionálních celků a typových obcí v 16.–20. st., Historická geografie 6, 1971, s. 3–28.

Národopisná výstava jako podnět přeměny městského muzea v Telči v oblasti („krajinské“) muzeum jihozápadní Moravy v r. 1897. Český lid 58, 1971, s. 42–44.

O nový typ památkově chráněných vesnic. Český lid 61, 1974, s. 86–90.

Rekonstrukce urbanistického vývoje obcí na Telčsku. Český lid 62, 1975, s. 151–157.

Lidová architektura na Telčsku a Jihlavsku – marný zápas o uchování vesnických a předměstských celků v sedmdesátých letech. Vlastivědný sborník Vysočiny 8, 1992, s. 199–228.

- Telč jako městská vodní pevnost.* In: Jubilejní pátá zpráva Muzejního spolku v Telči, Telč 1997, s. 6–20.
- Neprerušovaná návaznost české reformace.* Evangelický časopis Český bratr 70, 1994, č. 2, s. 9; č. 6, s. 8; č. 10, s. 9; č. 16, s. 8.
- Toleranční sbory ve Slezsku a na severovýchodní Moravě.* In: Práce a studie Muzea Beskyd ve Frýdku-Místku, Frýdek-Místek 1995, s. 50–56.
- Práce Kruhu českých duchovních tradic a jeho elaborát o svatovojtěšské tradici.* In: Svatovojtěšská tradice v dějinách našeho národa a církve a její význam dnes, Praha 1997, s. 13–17.
- Cestou české reformace na Kloboucku.* In: Klobouky u Brna. Město, dějiny, krajina a lidé, Brno 1998, s. 147–159.
- Theologische Entwicklung des tschechischen Volkes im 19. Jahrhundert.* In: Kirche in Staat und Gesellschaft im 19. Jahrhundert, Rom 1991, s. 167–174.
- J. A. Comenius als Gestalt der böhmischen Reformation im Leben seines Vaterlandes.* In: Internationale Comenius Kolloquium, Bayreuth 1991, s. 223–227.
- Das alternative Schulwesen im Geiste von J.A. Comenius in der Illegalität des 18. Jahrhunderts in den böhmischen Ländern.* In: Comenius als Theologe, Prag 1998, s. 141–148.
- De la bataille de la Montagne Blanche (Bílá hora) a 1918.* In: De Jan Hus a nos jours, XVIeme Colloque „Musées protestants“, 11eme Rencontre Européenne, 2001.
- Dějiny protestantských církví.* In: NEKUDA, V., ed.: *Okres Vsetín. Rožnovsko – Valašskomeziříčsko – Vsetínsko. Vlastivěda moravská, svazek 68.* Valašské Meziříčí – Vsetín – Brno 2002, s. 340–353.
- Rozhovor o českých duchovních tradicích (spoluautorství a redakce).* Veritas 2002.
- Toleranční patent Josefa II. z roku 1781 a jeho publikace v Čechách a na Moravě.* In: *Studia Comeniana et historica XXXV*, 2005, s. 253–260.
- Petr Chelčický.* In: *Historie – Paměť národa*, Praha 2006, s. 85–89.

Lia Ryšavá

Blahopřání k životnímu jubileu Lud'ka Štěpána

K letošním jubilantům patří i pan Luděk Štěpán, který se zasloužil o založení jediného rozsáhlejšího muzea v přírodě ve východních Čechách – Souboru lidových staveb Vysočina.

Narodil se 19. srpna 1932 v Nasavrkách. Již v dětství byl velmi vnímavý k prostředí, které ho obklopovalo. Vystudoval Vyšší vodotechnickou školu ve Vysokém Mýtě a stal se stavebním technikem při výstavbě mostů a silnic. Zájem o historii a lidové stavitelství jej v roce 1962 přivedl k činnosti dobrovolného pracovníka státní památkové péče, od roku 1968 ve volných chvílích pracoval jako okresní konzervátor památkové péče. Dokumentoval lidové stavitelství na Chrudimsku, velmi záhy se začal věnovat výzkumu a dokumentaci lidových technických staveb na vodní pohon. V roce 1967 předložil první návrhy na záchranu dokladů lidového stavitelství. Tato činnost vyústila v založení expozice lidového stavitelství na Veselém Kopci u Hlinska v roce 1972, která později dostala název Soubor lidových staveb Vysočina. V roce 1981 přešla správa Souboru lidových staveb Vysočina pod Státní památkový ústav v Pardubicích a Luděk Štěpán stanul v jejím čele. Dále se však věnoval výzkumu lidového stavitelství, zejména technických památek na vodní pohon, záchraně památek lidového stavitelství v České republice i v zahraničí a bohaté publikační činnosti. V této činnosti stále pokračuje, dnes patří k uznávaným a vyhledávaným odborníkům v oblasti lidových technických památek na vodní pohon. Dokladem toho je práce pana Štěpána při obnově technických památek v lucemburském Asselbornu (mlýn), ve Vanově (mlýn), Zlatých Horách (stoupy využívané při těžení zlata) či v Ratibořicích (mandl). Při obnově technických památek spolupracuje s muzei a dalšími institucemi, například Muzeum vesnických staveb středního Povltaví ve Vysokém Chlumci (transfer pily) nebo Muzeem středního Pootaví ve Strakoncích (záchrana unikátního mlýnav Hoslovičích). Přístup pana Štěpána k záchraně

dokladů lidového stavitelství a především technických památek na vodní pohon je jedinečný tím, že dokázal spojit teorii s praxí. Poznatky získané soustavným výzkumem uplatňuje při řešení konkrétních problémů obnovy technických zařízení.

Jubilantovi přejeme hodně zdraví a neutuchající vitalitu do dalších let!

Ilona Vojancová

Výběrová bibliografie Lud'ka Štěpána

Knihy

Klíč od domova – lidové stavitelství východních Čech. Hradec Králové 1991. / Spoluautor PhDr. J. Vařeka, CSc., ilustrace PhDr. J. Scheybal.

Dílo a život mlynářů a sekerníků v Čechách. Historie a technika vodních a větrných mlýnů, hamrů, pil, valch, olejen, stoup... Praha 2000. / Spoluautorka PhDr. M. Křivanová.

Lidové stavitelství východních Čech. Hradec Králové 2001. / Spoluautorka PhDr. M. Křivanová.

Album starých pohlednic Pardubicka a Chrudimska. Liberec 2001. / Spoluautoři PhDr. H. Vincenciová a R. Karpaš.

Chrudimsko – utváření venkovských sídel. Chrudim 2001. / Spolupracoval kolektiv autorů.

Chrudimsko. Ztracené i zachráněné poklady. Chrudim 2003. / Spoluautoři R. Růžičková a I. Šulc.

Utváření sídel a lidové stavby v proměnách staletí. In: *Železné hory. Sborník prací č.15., 2005, 103 s.*

Heřmanův Městec – Nasavrky. Nasavrky 2005. / Spoluautor P. Rous.

Drobnější publikace

Chalupy, zemědělské a technické stavby lidu na Chrudimsku. Pardubice 1987.

Lidové stavitelství Chrudimska. Pardubice 1988.

Zemědělské stavby ve starých plánech východočeských archivů. In: *Zemědělské stavby v minulosti a způsob jejich využití.* Pardubice 1987, s. 29–32.

Lidové stavitelství ve stavebních plánech a mapách východočeských archivů, část I. Technické a společenské stavby. Pardubice – Ústí nad Labem 1990.

Lidové stavitelství ve stavebních plánech a mapách východočeských archivů, část II. Sídla, domy a zemědělské stavby. Zámorsk 1995.

Množství odborných článků v časopisech *Památky a příroda*, *Zprávy památkové péče*, *Rozpravy NTM*, *Národopisné aktuality*, *Český lid* a dalších.

Ilona Vojancová

Jubileum Ludvíka Skružného

Se jménem letošního jubilanta PhDr. Ludvíka Skružného (narozen 10. března 1937 v Praze) se setkávají všichni, kteří se badatelsky zabývají problematikou lidové keramiky a v poslední době také ikonografií světců. V jeho díle nalezly vzájemné propojení archeologie a etnografie.

K vysokoškolskému studiu jej motivoval především zájem o nejstarší dějiny a archeologii. V roce 1960 absolvoval jednooborovou prehistorii na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně obhajobou diplomové práce *Slovanské obydlí v ČSR*. Již v této době se zajímal o srovnávací etnografické studium, které vnímal jako důležitý zdroj poznání. Jeho prvním pracovištěm se stalo Východočeské muzeum v Pardubicích (1960–1967), které mu otevřelo možnost provádět samostatné archeologické výzkumy, o jejichž výsledcích později informoval v odborném tisku i prostřednictvím muzejních výstav a expozic. Svě odborné znalosti dále prohluboval ve Středočeském muzeu v Rožtokách u Prahy (1968–1977), kde se kromě publikačních aktivit podílel na tvorbě pozoruhodných výstav (např. *Středověké a novověké kachle z území ČSSR*, 1973, společně se Z. Smetánkou a V. Scheuflerem). V roce 1977 nastoupil do pražského Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV, kde se více orientoval na etnografická témata, svůj zájem také směřoval do oblasti bulharistiky. Od roku 1992 působil jako historik a etnograf v Městském muzeu v Čelákovících, v němž ještě rozšířil spektrum svých badatelských zájmů. Postavení redaktora Čelákovického zpravodaje mu dovolilo zařazovat do tohoto periodika odborné texty s etnografickou a historickou tematikou.

Autorova bibliografie zahrnuje několik monografií (např. *Slovanské zásobnice. Silnostěnné zásobnice z mladší doby hradištní ve sbírkách Okresního muzea A. V. Šembery ve Vysokém Mýtě*. Pardubice 1965; *Levý Hradec*. Rožtoky u Prahy 1973) a značný počet rozsáhlejších studií i kratších statí.¹ Vedle nich je třeba zmínit ještě velké množství recenzí, drobných článků či zpráv o konferencích a seminářích, výstavách a dalších akcích v odborném i populárně naučném tisku, v nichž se projevil autorův mimořádně pečlivý a důsledný přístup. Odborný zájem L. Skružného se zaměřil nejprve na oblast archeologie, nezřídka však přesáhl do sféry etnografického studia (různá témata ze slovanského, hradištního či středověkého období, mezi nimiž se objevují práce spojené se studiem vývoje keramické výroby, kamnářských kachlů, pracovních nástrojů, cechovní symboliky aj. (např. *Příspěvek k vývoji hrnčířských cechů a hrnčířských pracovních nástrojů*. Český lid 61, 1974, s. 155–175). Závažné jsou zejména jeho studie o otopném systému (*Příspěvek k třídění a chronologii slovanských otopných zařízení na území ČSSR*. Památky archeologické /dále jen PA/ 54, 1963, č. 2, s. 234–265;

¹ Viz. Český lid 84, 1997, s. 339–342

Několik poznámek k otázce vývoje a funkce pece ve středověkých a novověkých objektech a mimo ně. *Archaeologia historica* /dále jen AH/ 5, 1980, s. 221–242; *Funkce a vývoj otopných zařízení v období od paleolitu po novověk.* In: Sborník 1, 2003. Sborník příspěvků z 1. konference stavebně historického průzkumu 4.–6. 6. 2002 v Zahrádkách u České Lípy. Praha 2003, s. 7–42). Jubilant ve svých studiích hojně čerpal poznatky na základě pramenů: ikonografických a materiálních (tj. zachovaných dokladů v muzejních sbírkách), které neúnavně a systematicky shromažďoval (*Pekáče – jejich výskyt, funkce a datování.* PA 55, 1964, č. 2, s. 370–391; *Keramické dymníky zvané „kochy“, „košky“, „kozuby“, „krby“, „krbečky“ a „sopouchy“ v ikonografickém materiálu Chebského muzea v Chebu a ve sbírkových fondech moravských, slovenských i českých muzeí.* Sborník Chebského muzea /dále jen SchM/ 1998, Cheb 1999, s. 139–159; *Vývoj kachlových kamen ve svědectví ikonografického materiálu a národopisných paralel.* AH 27, Brno 2002, s. 567–585 /společně s J. Špačkem/; *Typy hrnčířských kruhů, jejich vývoj, šíření, ikonografie a etnografické paralely i některé problémy s nimi spojené.* SchM 2002, Cheb 2003, s. 114–140). Uvedený postup uplatnil také u pojednání o studnách, náležejících k opomíjené problematice drobných hospodářských a technických objektů. (*Studny dokumentované v archívech národopisných pracovišť SAV a ČSAV a středověkých a novověkých vyobrazeních.* Slovenský národopis 34, 1991, s. 383–401; *Zdroje vody – místa pohanských a křesťanských kultů – zdroje pitné a užitkové vody, jejich úprava, rozvod a možné zdroje ikonografického materiálu.* AH 20, 1995, s. 631–644).

Výrazný okruh jubilantova badatelského zájmu tvoří samotná ikonografie (*Willenbergův Strahovský skicář z roku 1602 jako významný pramen poznání vzhledu a uspořádání staveb ve městech, na předměstích a podhradích vrcholného středověku.* AH 13, 1988, s. 145–154; *Klasicistní veduty západočeských hradů a zámků první čtvrtiny 19. století, významný zdroj národopisných informací.* Památky a příroda 15, 1990, s. 152–155) a zejména ikonografie světců, které se důkladně věnoval v posledních desetiletích (*Kult světců na Moravě v raně feudálním období ve svědectví mincovních obrazů.* In: Rodná země. Sborník k 100. výročí Muzejní a vlastivědné společnosti v Brně a k 60. narozeninám PhDr. Vladimíra Nekudy, CSc. Brno 1988, s. 191–206; *Patroni proti moru na mariánských a trojičných sloupech v českých zemích.* Kámen 1, 1994, s. 141–148). Její studium završil vydáním samostatné publikace (*Atributy vybraných biblických postav, světců a blahoslavených.* Čelákovice 1996).

Dosavadní dílo PhDr. L. Skružného představuje přínos k poznání materiální kultury, zejména vývoje keramické výroby a lidové keramiky. Jeho systematický a důsledný přístup při zpracování ikonografických a materiálních dokladů z muzejních sbírek obohatil v řadě směrů pramennou základnu etnografie. Uvedené skutečnosti dovolují jubilantovi ohlédnout se s uspokojením na dosavadní výsledky

odborné práce. Jeho osobnost vyznačují lidské vlastnosti, které provází optimismus, vlídnost a dobrá nálada, jež vyzařuje do okolí a na všechny, kteří se s ním setkávají. Do dalších let mu přejeme mnoho zdraví, pohody a uspokojení z tvůrčí práce.

Alena Kalinová

Životní jubileum docentky Ludmily Sochorové

Nechce se tomu věřit, ale to jubileum opravdu přišlo. Mohu-li být osobní, pak tento fakt skoro odmítám přijmout. To víc než čtvrtstoletí, kdy roku 1980 přišla na tehdejší katedru etnografie Filozofické fakulty UK, mi připadá neskutečně krátké.

Přišla jako odbornice na dějiny divadla, historička a literátka. Nebylo jistě lehké vstoupit do nové, byť příbuzné disciplíny, která akcentovala poněkud jiný úhel pohledu na realie, jimiž se dosud zabývala. Podařilo se jí to rychle a dobře a pro obor sám se její široce založené interpretace staly nepochybným přínosem a obohacením. Díky svému rozhledu byla schopna začít vyučovat takřka okamžitě a brzy bylo patrné, že ji etnologická obec bere na vědomí i vzhledem k publikační činnosti.

Své kontakty s teatrologií ovšem nikdy nepřerušila, a tak byla tato doba, nelehká v osobním životě, vyplněna neúnavnou a mnohotvárnou prací plně vytiženého vysokoškolského pedagoga s odpovídající bibliografií etnologickou, historickou, literárněvědnou i divadelní.

Ve výuce je šíře i hloubka pohledu rovněž imponující. Dominuje nesporně dnes už klasický předmět duchovní kultura Evropy a, smím-li pokračovat v osobnějším reflexích, pak nesporně i výběrová přednáška historická antropologie ženy. Právě toto téma nás sblížilo i odborně, protože do doby, než jsme na něm začaly jaksi spontánně pracovat koncem 80. let (kdy ještě nebyly genderové studie u nás tak frekventované a my jsme naši práci chápaly spíš jako příspěvky k dějinám oboru), byly naše kontakty prostě přátelské.

Přiznám se, že jsem vždycky obdivovala a obdivuji neúnavnou píli, kterou docentka Sochorová dlouhá desetiletí věnuje heuristické práci. Je to nasazení, které téměř balancuje na hranici zahrávání si se zdravím. Imponují mi její široké kulturní znalosti, její postřeh a pohotovost, vážím si její práce a stále se zdráhám připustit, že tato jemná a stále půvabná dáma v letošním roce slaví pětadesátiny.

Irena Štěpánová

PhDr. Jaroslava Krupková, CSc. – jubilující

K jubilantům patří v letošním roce také odborná asistentka Ústavu etnologie FF UK v Praze PhDr. Jaroslava Krupková, CSc.

Jako absolventka Střední uměleckoprůmyslové školy v Jablonci n. N. si vybrala studium na tehdejší katedře etnografie a folkloristiky a historie s přáním věnovat se po studiích lidovému umění a výtvarným specializacím. Protože svému oblíbenému uměleckému řemeslu se jako pasířka věnovala od studií v různých významných pražských ateliérech, náročné vysokoškolské studium absolvovala při zaměstnání. Zakončila ho v roce 1976 diplomovou prací *Příspěvek k problematice křesťanských schránek a šperkových přívěsků s mincí*. Od studijních let se podílela v oddělení dokumentace a všeobecných informací Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV na uspořádání fondů Národopisné společnosti, mj. fondu Ústavu pro lidovou píseň. Dobré předpoklady po organizační práci pak prokázala v pozici tajemnice českého národního komitétu mezinárodního oborového časopisu *Demos* (1976–1985).

Spolupráce s Národopisnou společností a zpracovávání jejích archiválií inspirovaly Jaroslavu Krupkovou k zájmu o druhou významnou oblast její specializace a předznamenaly nové badatelské zaměření – české obřady a obyčeje. A tak v roce 1980 získává titul PhDr. obhájením rigorózní zkoušky a práce na téma *K otázce vývoji obyčejů, zvyků a zvyklostí v české lidové tradici*, v níž se zabývala hlavně obyčeji spojenými s narozením dítěte a darů. V této linii autorka pokračovala dále a v roce 1983 předložila k obhájení jako kandidátskou disertační práci studii s teoretičtějším zaměřením: *Tradice a současnost* (knižně *Tradice a etnografie. K úloze tradice ve vývoji kultury*, Praha: Univerzita Karlova, 1991, 126 s.).

Dobrou průpravu ve dvou základních specializačních směrech mohla Jaroslava Krupková zúročit jako odborná asistentka na tehdejší katedře etnografie a folkloristiky FF UK v Praze, kde ji od roku 1983 byla svěřena péče o několik předmětů, které v následujících letech byly doplňovány. Možno říci, že v průběhu své pedagogické dráhy přednášela zejména přednášky jako *Lidové umění Evropy*, její kurz snad nejoblíbenější, *Technologie a ergologie*, *Rodinná obřadnost*, *Výroční obřadnost*, v různých letech však i kurzy jiné, např. *Dějiny umění pro etnografy* v 80. letech, vedla několik specializačních seminářů, z nichž vzešlo množství prací různého typu.

Publikační činnost jubilantky směřovala především k problematice daru (např. *An Attempt at a Typology of Gifts in the Czech Folk Culture: the Gift in Culture*. *Prace etnograficzne* 31, Craców 1993, pp. 11–22; *Die Klassifizierung des Geschenks in der tschechischen Volkskultur*. *Universitatis Comeniana Bratislavensis, Facultas Philosophica, Ethnologica Slavica* 23, Bratislava 1991, s. 155–186), technologii zpracování a funkci šperku (*Několik poznámek k lidovému šperku*. *Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et Historica* 1, *Studia Ethnographica* VIII, Praha 1994, s. 79–86.). Dalším významným okruhem jsou obyčeje a zvyky, jimž autorka věnovala množství po-

pularizačních statí, a také několik příspěvků odborných (viz např. *Tradition, Ethnic tradition and Symbolism in Women Customs*. In: Pargač, J. (ed.): *Cultura Symbols and Ethnic Consciousness*. Prague 1998, pp. 52–62).

Jaroslava Krupková participovala na několika grantech a výzkumných záměrech, např. při plnění grantu MK ČR *Ochrana tradiční lidové kultury* dokázala získat pro téma a řídit velmi početný tým posluchačů.

Co jubilantku zvláště zdobí, je náročnost k práci studentů, ale i vlastní obětavost a důslednost v organizační, někdy i drobné práci pro své pracoviště. Snad i proto, ale také pro svou otevřenost, přátelský a laskavý vztah ke svému okolí je „mezi svými“ mimořádně oblíbená.

Jan Pargač

Abstract

Personalialia

The 'Personalialia' chapter profiles prominent personalities of Czech ethnography who celebrate important jubilees this year. PhDr. Zdena Vachová played an important role in the creation of ethnographical collections of the Silesian Land Museum in Opava; she took part in the field documentation of traditional culture. Apart from focusing on the ethnographical boundary between Moravia and Silesia, she specialised in paintings on glass. In 2007 PhDr. Josef Vařeka, DrSc. celebrated his 80th birthday. He is one of the prominent specialists in the field of traditional architecture and housing, respected in his home country as well as abroad. Of recent years' activities his work on the ethnographical encyclopaedia, the Ethnographical Atlas of Bohemia, Moravia and Silesia, and the second edition of the Folk Architecture Encyclopaedia, should be mentioned. In the 1950s and 1960s he conducted research in Krušnohoří, in the flooded areas of Orlík and Morávka and in Slovenské Javorníky. He also held the post of research secretary and deputy chairman in the Ethnographical Society. The work of PhDr. Jitka Noušová is connected to Ostrava Museum where she worked as a director for a quarter of a century. During this period she managed to profile the museum and participate in field researches (e.g. on workers' colonies). Her own research subjects included the interior as well as folk art. The Brno National Heritage Office's worker of many years standing, PhDr. Věra Kovářová, focuses her professional interest not only on Moravian folk architecture but also on other manifestations of traditional culture – primarily traditional clothing. She also co-operates with folk dance groups and devises choreographies for them. PhDr. Eva Davidová, who has focused on Roma culture and history all her life, is a leading personality of Czech Roma studies. She carried out her first field researches in Slovakian Roma settlements in the 1950s and since then she has regularly visited them and recorded material and non-material manifestations of their culture (through photographic, video and musical records). From 1991 she was one of the leading personalities of the Museum of Romani Culture in Brno. Doc. PhDr. Eva Romana Melmuková-Šašecí became involved in ethnography when, for political reasons, she was forbidden to work as an evangelical priest. She studied ethnography and folkloristics extramurally at Charles University in Prague and took part in a survey of vernacular settlements in Vysočina. Her studies about pre-tolerance time and the Patent of Tolerance are very valuable. Luděk Štěpán is a highly regarded expert on technical buildings in the Czech Republic as well as abroad. As a graduate in building engineering, in the 1960s he started to collaborate with preservationists from eastern Bohemia and documented traditional architecture in the Chrudim region. He is a co-founder of the Open-Air Museum Veselý Kopec and since 1981 worked as its head. Two fields have been interconnected in PhDr. Ludvík Skružný's work – ethnography and archaeology; he concentrated predominantly on comparative studies. His published essays deal with traditional pottery, iconography and building traditions. Doc. PhDr. Ludmila Sochorová, CSc. gives lectures at the Institute of Ethnology at Charles University in Prague. One of her fields of study is spiritual culture. In the 1980s she was progressively dealing with the historical anthropology of women, while the original subjects of her academic interest are also theatreology and literary science. PhDr. Jaroslava Krupková, CSc. has been working at the Institute of Ethnology at Charles University in Prague for more than two decades. She took part in the systemisation of the Ethnographical Society's collections. At the moment she is concerned with traditional visual arts and crafts, customs and rites.

Milena LENDEROVÁ – Karel RÝDL: *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století.*

Praha, Fénix – Paseka 2006, 376 stran + obrazová příloha

Základní otázka, zda schopnost vnímat specifika dětství vznikla až v novověku, anebo zda lze láskyplný vztah rodičů k dítěti datovat již od středověku, provází historické bádání již téměř padesát let. Autorská dvojice Milena Lenderová a Karel Rýdl se tak pokusila formou monografie přispět alespoň dílčím způsobem ke zkoumané problematice. Jejich snahou bylo předložit českému čtenáři obraz dětství a rodičovské lásky v českých zemích z pohledu 19. století.

Recenzovaná publikace je rozdělena do osmi samostatných kapitol, jimž předchází úvodní rozbor názorů na dětství ve světové historiografii. Narození dítěte a ritualizované události, které se kolem jeho příchodu na svět odehrávaly, jsou obsahem první kapitoly. V souvislosti s historickou genezí dětství jsou detailně popsána témata, která se týkají jak postupné proměny porodnictví a péče o kojence (např. instituce porodních bab, nástup porodnictví jako lékařského oboru), dějin medicíny (např. dětské nemoci, institucionalizace péče o rodičky a děti), tak i poznatků zjištěných v rámci historické demografie (např. otázka dětské natality, mortality a výživy, rodinné struktury). Dá se říci, že takřka jedna třetina celé publikace je věnována prvnímu roku života dítěte.

Ovšem pozornosti autorů se těší i další fáze dětského vývoje. S ohledem k určitým specifikám raného věku dítěte se vedle studia vztahů, postavení, vývoje a výchovy dítěte v rodině zkoumají i dobové názory na předškolní výchovu, institucionálně zajišťovanou opatrovnyami – jeslemi – mateřskými školami. Předmětem zájmu se stává problematika struktury školství a pojetí vzdělávacího systému dětí v průběhu 19. století. Je to doba, kdy přibývá výchovných spisů, střetávají se jednotlivé pedagogické teorie, plně se prosazuje vzdělávací povinnost a ustavuje se pediatrie jako samostatný lékařský obor.

Samostatný oddíl je věnován dětskému světu, který tvoří jak síť mezilidských vztahů, her a zábav, tak i prostor, v němž se děti pohybují a jenž je zaplněn předměty každodenní potřeby. Dá se říci, že význam těchto „atributů dětství“ – věci (např. kočárky, hračky, nábytek, oblečení) odvozených od potřeb dítěte, se postupem doby staly i výhodným výrobním a obchodním artiklem či předmětem reklamy.

Zatímco na počátku dětství stojí nezpochybnitelně narození nového jedince pojímané v nejužším slova smyslu čistě biologicky nebo v širším kontextu jako přechodový rituál, pak přechodová hranice mezi dětstvím a dospělostí byla v 19. století mnohem méně zřetelná. Období dospívání (fyzického, včetně sexuálního i sociálního) nebylo zohledňováno a hýčkáno, nežádoucí projevy v chování a jednání se potlačovaly. Dítě se rychleji začleňovalo do světa dospělých a v kratším čase ve srovnání se současností nabývalo znalostí a dovedností potřebných pro budoucí kariéru. Tento

čas přechodu býval také často doprovázen aktem odloučení dítěte od rodiny a očekával se od něj i nezanedbatelný díl odpovědnosti.

Poslední kapitola publikace je zaměřena na problematiku, již nebyla dosud v české historiografii věnována patřičná pozornost. Předmětem zájmu autorů se stává přehled problémů a traumat, kterým bývaly děti vystavovány v průběhu 19. století. Jednalo se především o děti nemanželské, nemocné, odložené, osiřelé, týrané, válečné, pracující, páchající trestný činy ale také pohlavně zneužívané. Bezprostředně s výše nastíněnými tématy se autoři zabývají rovněž počátky organizované ochrany dětí a mládeže ze strany státu, zemských i soukromých institucí a spolků.

I když jsou si autoři sami vědomi určitých omezení vycházejících z charakteru jejich pramenné základny, je jimi předložený souhrnný obraz dětství v Čechách 19. století velmi vhodně strukturovaný, který tak působí mimořádně plasticky. Lze se domnívat, že k tomu přispělo nemalou měrou i to, že autoři při svém zpracovávání zadaného tématu vycházeli z poměrně širokého spektra pramenných poznatků, které poskytly především prameny úřední povahy, prameny preskriptivní, ale i ego-dokumenty. Nemalou roli v této publikaci sehrává také bohatá obrazová dokumentace.

Markéta Holubová

Blanka PETRÁKOVÁ: ***Lidový kroj luhačovického Zálesí.***

Zlín, Muzeum jihovýchodní Moravy 2007, 48 stran, 8 stran barevných příloh

Publikace vyšla při příležitosti výstavy *Ztratila sem fěrtúšek...*, není však katalogem této výstavní akce, ale studií věnovanou vývoji lidového kroje ve specifickém národopisném regionu luhačovického Zálesí, regionu ležícímu na pomezí Valaška, Slovákka a Hané, v němž se prolínají prvky lidové kultury těchto velkých celků.

Úvodní kapitoly shrnují dosavadní poznatky o badatelských výsledcích, o ikonografických dokladech vztahujících se ke kroji na Zálesí. Samostatná kapitola je věnována genezi sbírky v Muzeu jihovýchodní Moravy ve Zlíně a dalším sbírkám, v nichž jsou krojové součástky ze sledovaného regionu zastoupeny (především sbírky Moravského zemského muzea v Brně, Slovákckého muzea v Uherském Hradišti, Národního muzea v Praze). Následují kapitoly věnované historickému vývoji kroje na Zálesí, užívaným materiálům, výšivce a jejím proměnám.

Přehledně zpracované kapitoly věnované mužskému a ženskému kroji – jeho jednotlivým součástem – jsou ilustrativně doplněny nejen fotografiemi, ale i kresbami dokumentujícími jejich střihové řešení a výzdobu.

Závěr publikace nastiňuje jednotlivé krojové okrsky a osvěžením je kapitola věnovaná uplatnění motivu oděvu a kroje v lidové písni na Zálesí. V dokumentační části publikace jsou použity především fotografie z fondu Muzea jihovýchodní Moravy, doplňují je zapůjčené fotografie z obcí Doubravy a Kelníky.

Předchozí komplexní zpracování kroje luhačovického Zálesí Antonínem Václavíkem v jeho monografii *Luhačovské Zálesí z roku 1930* je už vlastně tři čtvrtě století staré, byť stále využívané a citované. Autorka Blanka Petráková ve své nové práci zasvěceně shrnula současný stav poznání o vývoji lidového kroje na Zálesí a starší poznatky o něm rozšířila o výsledky vlastní dlouholeté badatelské činnosti i o materiál z nových sbírkových akvizic zlínského muzea.

Publikace je přínosem i s ohledem na prezentaci sbírkových fondů muzea pro veřejnost. Svým rozsahem a formou i díky přehledně a systematicky členěnému textu a charakteristické grafické úpravě Františka Petráka je určena nejen veřejnosti odborné, ale bude příjemná i pro čtenáře z řad širší veřejnosti.

Alena Prudká

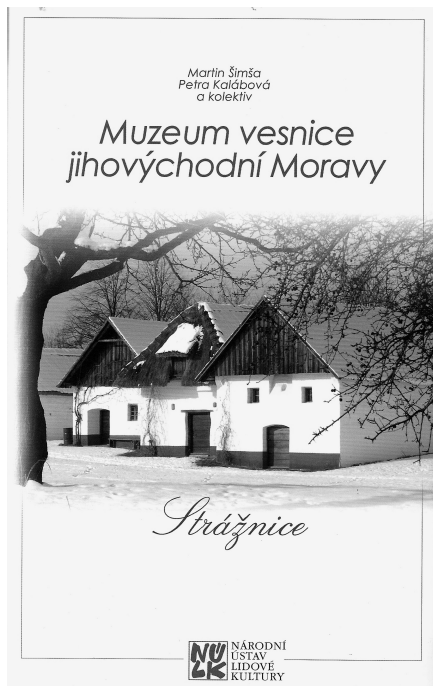
Martin ŠIMŠA – Petra KALÁBOVÁ a kolektiv: *Muzeum vesnice jihovýchodní Moravy.*

Strážnice, Národní ústav lidové kultury 2006, 284 stran, černobílé a barevné fotografie, reprodukce výtvarných děl, lineární a kolorované kresby Petry Kalábové

Průvodce po expozicích strážnického muzea v přírodě je ve střední Evropě zcela ojedinělým a velmi závažným dílem kolektivu etnografů strážnického ústavu i externích kolegů. Byl vydán po dvaceti letech od první podobné publikace na Slovensku (*Múzeum oravskej dediny*. Martin 1986) a řadí se k průvodcům předních evropských muzeí v přírodě, a to rakouského, hornobavorského, hornofalckého, vestfálského, švýcarského, holandského, dánského a dalších. Text probíhá paralelně ve dvou úrovních v hlavních sloupcích s konkrétními příklady a doklady na margu. Je členěn na pojednání o vzniku a budování muzea, na interpretaci sedmi jeho částí a na šest doprovodných studií objasňujících hlavní způsob obživy: zemědělství (Josef Jančář), způsob bydlení a stravování (Petra Kalábová), tvorbu kulturní krajiny, sídel a obydlí (Helena Bočková), lidový oděv (Ludmila Tarcalová), zvyky a obyčeje v životě rodiny (Marta Kondrová) a výroční obyčejový cyklus (Romana Habartová). Text je neobyčejně obsažný, až se zdá, že byl zkracovaný, protože koncentrace informací je nadměrně hutná. Nejenom přímé fotografie, ale i bohatý výběr reprodukcí obrazů z přelomu 19. a 20. stol. (snad poprvé využitých v této souvislosti) jsou dokumentem, kterým lze měřit věrohodnost muzejních expozic. Texty na margu obsahují kromě výkladu jednotlivostí také pověsti, příběhy rodinných osudů nebo strohé údaje pozůstalostních spisů či jiných archivních dokladů. Vzácným doplňkem jsou barevné reprodukce map ukazujících zástavbu vesnic nebo přímo popisovaných usedlostí (josefinských bruillonů z konce 18. století z vídeňského archivu a z našich fondů indikačních skic ze začátku 19. století).

Takového průvodce nelze číst jednoduchým způsobem, ale svou tematickou mnohvrstevnatostí poskytne čtenáři velmi konkrétní představu o životě našich předků v různých historických epochách. Každý z mikroregionů je nejprve obšírně charakterizován a každá ze staveb má také úvodní charakteristiku polohy, členění a funkcí, výklad historického vývoje usedlosti (často složité proměny majetku a jeho zadlužení, genealogie vlastníků a jejich rodin) od vzniku stavby, nakonec údaje identifikační o dokumentaci, výkupu, přenesení, výzkumné dokumentaci a případných rekonstrukcích. Protože expoziční objekty muzea byly vybírány na základě vědeckého výzkumu s funkcí reprezentantů širokého historického výskytu, posuzovaného průvodce můžeme považovat za jedinečnou encyklopedickou práci.

Realizace tak složité publikace z hlediska koncepce, tvorby a sestavení autorů jistě přivedla k řešení strukturálních problémů. Jedním z nich je opakovanost stejných informací na různých místech. Nelze se tomu vyhnout a vyžaduje velkou pozornost, aby stejné informace byly použity vždy v jiných souvislostech. Podobně

jsou například v doprovodných studiích rámcové údaje o dělení pozemků nadbytečné při výkladu zemědělství ve srovnání s konkrétním objasněním ve studii o krajině. Ta přináší základní informace a měla by mít ústřední postavení na začátku, protože ostatní na ni tematicky navazují, a to včetně zemědělství. Mezi rozmanitou orientací práce rolníka mi chybí pojednání o vinnogradnictví. Je uvedeno jen v souvislosti s konkrétními stavbami, ale z pohledu celé jihovýchodní Moravy a jeho významu v činnostech vlastníků půdy by to bylo právě na Slovácku potřebné. Také obecnější pojednání o řemesle by jistě lépe objasnilo jeho vztah k popsané podomácké výrobě. Čtenář se s ním setká jen u prezentace Veverkovy kovárny a Čerešníkova mlýna. Vedle dvou kapitol o obyčejích by si region zasloužil také kapitolu o tradiční hudbě, kapelách a tancích. Posledním

jevem, který v expozici sice není ještě zastoupen, ale v tomto encyklopedickém díle by mohl být, je chybějící zmínka o romské populaci, kovářích a hudebnících.

Dovolím si několik věcných poznámek: 1) Čerešníkovo mlýno jsou kladené na různých místech do Suchova, Nové Lhoty a do Vápenek. I když jsem tím údolím několikrát procházel, dodnes nevím, kde přesně vedou hranice katastrů. 2) Na straně 5 jde snad o Jaroslava a ne Jiřího Vajdiše. 3) Několikrát je uváděná špalda jako dvouleté žito, vždycky jsem ji považoval za odrůdu pšenice, jak se i píše v odborné literatuře (*Triticum spelta*, hexaploidní typ pšenice). Dvouletým žitem je křibice (*Secale cereale* f. *multicaule*) na Kopanicích a jinde v Karpatech pěstovaná v souvislosti se systémem tzv. polaření v lesích. 4) Název Kopanice je jistě etymologicky odvozen od způsobu obdělávání půdy. Nazývají se ale také Moravské, aby se odlišily od ostatních částí rozsáhlejšího osídlení stejného charakteru (nářečí, hospodářství, sociální struktura aj. znaky) od Kopanic sučanských, bošáckých, myjavských, brezovských i na slovenské straně. Obyvatelé tam byli smluvními poddanými na dominikální půdě, na něž se březnové zákony o zániku poddanství nevztahovaly. Jejich poddanství na Slovensku zcela zaniklo až v 80. letech 19. století, ale v okolí Starého Hrozenkova robotovali až do té doby, než je o zániku závazků instruoval uhersko-

brodský advokát Prager kolem roku 1912 (po krvavé demonstraci před světlovským zámkem se ujal jejich pře s hrabětem Bellegardem). 5) Záleská vesnice Podhradí (na stranách 66–67) patřila panství Starý Světlov (hrad na svazích Vizovických vrchů) a nespojuje s uvedenými poddanskými povinnostmi panství Nový Světlov (nad Bojkovicemi), kterému patřily také Kopanice. 6) Pro Slovácko není zanedbatelný problém použití nářečních termínů. Měly by být důsledněji odlišeny od spisovného textu. 7) V terminologii obydlí se (kromě kapitoly o krajině) používá zastaralé a nejasné členění na prostory, místo od 70. let užívaného členění na díly domu. Nejfrekventovanější je tedy trojdílný čtyřprostorový komorový dům. 8) Od roku 1971 jsem měl možnost blíže sledovat výstavbu strážnického muzea v přírodě a mohu k ní podotknout, že hlavními tvůrci byly tři osoby: Jan Souček, Antonín Maňák a Ota Máčel. Tato skutečnost mi v průvodci chybí.

Celkový velmi názorný pocit z průvodce klade vysoké nároky na adekvátnost stavu muzejní expozice, jejímuž vnímání má sloužit. Jsou to nároky na údržbu, dotahování detailů staveb a hlavně jejich prostředí, tak jak jsou ukázány na vytištěných obrázcích. Průvodce je do jisté míry dílo vědeckého teoretického modelu jednorázově přinášející velmi konkrétní představu. Muzeum v přírodě je však živý organismus, který se mění vlivem počasí, činnostmi v expozicích a v neposlední řadě také způsobem údržby nebo jejím zanedbáním.

Uvedenými několika kritickými drobnostmi nijak nesnižuji mimořádný význam posuzovaného průvodce. Považuji ho za nejpřínosnější etnografickou publikaci roku 2006 svou encyklopedickou hodnotou daleko překračující nároky na pouhého průvodce expozic. Pro mnohé (i odborníky) se jistě stane cennou příručkou. Gratuluji jeho autorům (především hlavnímu redaktorovi Mgr. Martinovi Šimšovi) a přeji této knížce velký zájem veřejnosti!

Jiří Langer

Acta musealia Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně. Supplementa 2006/1.

František Bartoš jazykovědec, pedagog, etnograf. Konference k 100. výročí úmrtí.

Zlín, Muzeum jihovýchodní Moravy 2006, 200 stran

Osobnost Františka Bartoše představovala již v první polovině 20. století stěžejní opominutelnou součást dějin moravského národopisu i dalších oborů, do nichž se promítly aktivity tohoto činorodého muže. Na první pohled by se mohlo zdát, že sto let od jeho úmrtí je už jen sotva možné přinést k jeho životu i dílu cokoli nového. Před 40 lety si navíc odborná veřejnost připomněla působení Františka Bartoše velkou konferencí československých etnografů a folkloristů, která ve své době sklídila velký ohlas. Přesto v roce 2006 zorganizovalo Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně společně s Krajskou knihovnou Františka Bartoše a Českou národopisnou společností další odborné setkání na téma: *František Bartoš jazykovědec, pedagog, etnograf*. Po čtyřech desetiletích se tak mohli představitelé vědeckého života opět vyslovit k osobnosti i dílu Františka Bartoše. Konference se přitom stala ideální příležitostí nejen k připomenutí této světytné postavy národopisného bádání Moravy přelomu 19. a 20. století, ale také k formulaci nových hodnocení Bartošovy práce, interpretaci jeho aktivity z pohledu různých oborů i upozornění na interdisciplinární rozměr četných jeho aktivit. Její přínos ostatně ocenila i odborná veřejnost, když ji v Anketě České národopisné společnosti vyhodnotila jako nejpřínosnější odborné setkání za rok 2006.

Organizátorům konference se podařilo shromáždit poměrně reprezentativní kolekci referátů, jejichž autoři zastupovali různé obory: etnologii, jazykovědu, pedagogiku i dějiny umění. Ještě v průběhu druhé poloviny roku 2006 byly jednotlivé příspěvky redakčně zpracovány a vyšly v samostatném konferenčním sborníku, který byl vydán jako Supplementum časopisu *Acta musealia*.

Autor úvodního příspěvku, který je nazván příznačně *Naše bartošovská bilance mezi dvěma konferencemi*, Karel Pavlišťík výstižně poukázal na trend někdy až příliš kritického hodnocení Bartošovy práce s poukazem na ztrátu aktuálnosti jeho děl. Aktivity nejen Studijně-dokumentačního centra při zlínském muzeu, ale i ohlas reedic vybraných Bartošových knih a komponovaný Rok Františka Bartoše však tato tvrzení poněkud vyvracejí. Různorodost hodnocení Bartošova přínosu připomněl ve druhém vstupním příspěvku také Richard Jeřábek, jenž se snažil zařadit jeho dílo do širšího kontextu historie českého národopisného bádání. Poukázal mimo jiné též na Bartošovo vyjádření k vlastním aktivitám. Jeho tehdejší slova jsou do značné míry jednoznačnou odpovědí na četné výtky některých jeho současníků i kritiků: „... nemohu se obírat studiem srovnávacím, není tedy v mé rozpravě nic než jaké

také spracování látky mnou samým mezi lidem nasbírané...co mohu, činím, sbírám látku pro budoucí badatele... filosofovatí o Božím dobytku, hastrmanech a p. neumím.“ Ač dnes, sto let od Bartošovy smrti, můžeme mít k některým jeho postupům oprávněně výhrady, R. Jeřábek správně podotkl, že jej lze oceňovat nejen pro nesmírnou píli, obětavost, skromnost a trpělivost, ale také pro nebývalé kvantum materiálu, který se mu podařilo zaznamenat.

Zajímavé pohledy (vnější a vnitřní) na Bartošovu práci přináší dvojice příspěvků: *Dobové reakce na dílo Františka Bartoše* (Martina Pavlicová a Lucie Uhlíková) a *Bartošova vědecká práce a její stopy v jeho pozůstalosti* (Martin Šimša). Autor druhé studie podrobil Bartošovu pozůstalost v Moravském zemském archivu v Brně důkladnému studiu. I dnes skrývá cenný, dosud nepublikovaný materiál z terénu, zároveň však můžeme jejím prostřednictvím do značné míry vystopovat i jeho metodu při zpracovávání poznatků z terénu.

Stejně jako sám Bartoš nezůstal ve své činnosti omezen jen na jednu úzce vymezenou oblast, tak i zveřejněné konferenční příspěvky reflektují sféry jeho působení. Činnost v oblasti dialektologické připomněli např. Rudolf Šrámek, Stanislava Kloferová a někteří další. *Národní písně moravské vnově nasbírané* nejsou využívány jako pramenný zdroj na počátku třetího tisíciletí o nic méně než v době prvního vydání. Na Bartošovy aktivity v oblasti sběru lidových písní proto následně upozornili Marta Toncrová, Jarmila Procházková, Dušan Holý a Jiří Luska.

Stranou pochopitelně nemohlo zůstat ani pedagogické působení Františka Bartoše (např. referáty Františka Hýbla, Markéty Pavlišťkové). Pozornost některých autorů byla naopak směřována i k jeho osobnímu životu. Karel Altman se mu věnoval z poněkud netradičního úhlu, všiml si jeho členství v recesistické stolové společnosti Šťouralov. Mnohé cenné poznatky přinesly i studie zaměřené postžení kontaktů Františka Bartoše s dalšími významnými osobnostmi tehdejšího kulturního, společenského i vědeckého života (L. Janáček, brněnský okruh intelektuálů). Díky dochované korespondenci jsme však schopni touto cestou rozkrýt také Bartošovy osobní i odborné názory, jak to alespoň dokládají studie Andrey Zobačové o Bartošových stycích s Vladimírem Šťastným, Miloše Melzera věnovaná korespondenci s Janem Evangelistou Kosinou či Milady Pískové o spolupráci s Vincencem Praskem.

Část autorů se zaměřila spíše na odkaz Bartošova díla, jeho využití např. ve školství (Jarmila Kučerová o šíření lidových písní prostřednictvím škol), pro hudební vědu, dialektologii atd. Příspěvek Jaroslava Štíky o Laších a Valaších zase připomíná jedno ze stěžejních témat konference z roku 1966 věnované tehdy problematice etnografické rajonizace.

Posuzovaný sborník konferenčních příspěvků je dokladem nejen šíře aktivit Františka Bartoše, ale i skutečnosti, že tato osobnost má pomyslně i po sto letech od úmrtí stále co říci naší odborné i laické veřejnosti. Její dílo můžeme dnes podrobovat novým interpretacím, posuzovat je v duchu moderních vědeckých trendů atd. Každý

z připravených příspěvků přitom jednoznačně dokládá, že odkazu etnografa, pedagoga, dialektologa a činorodého člověka Františka Bartoše bude i nadále, stejně jako v uplynulých letech a desetiletích, čerpat každá generace badatelů. Smysluplnost Bartošova díla je ostatně v posledních letech doložena ohlasem reedic některých jeho publikací (*Naše děti, Lid a národ, Moravský lid, Kytice*). Jistě důstojným a potřebným doplňkem k těmto tiskovinám se může stát sborník příspěvků z konference *František Bartoš, dialektolog, pedagog a národopisec*. Přináší totiž nejen netradiční pohledy na jeho dílo, ale zároveň objektivně a kriticky zhodnocuje jeho působení jako zakladatelské osobnosti moravského národopisu, dialektologie i pedagogiky.

Jak správně ve své zdravici účastníkům konference připomněl Miroslav Válka, předseda České národopisné společnosti, naší etnologické vědě chybí zpracování moderních dějin oboru. Takováto syntéza však není možná bez dílčích analýz. Sborník z konference o Františku Bartošovi bude jistě jedním z důležitých informačních zdrojů k moderní historiografické syntéze české etnologie. Možná bude také předstupněm moderně koncipované monografie.

Daniel Drápala

Abstract

Books

The reviews evaluate three books and a conference. The first book, *Happy Childhood? The Child in the 19th century Bohemia*, was written by Milena Lenderová and Karel Rýdl who aimed to show the life of children in 19th century Bohemia from different angles. The exhibition *I've Lost My Little Apron* has an accompanying publication of the same title written by Blanka Petránková. The Ethnographical Society members chose the book *Museum of South-Eastern Moravia Village* by Martin Šimša, Petra Kalábová, et al. as the best specialised publication of the year 2006. It is a catalogue of the Museum of South-Eastern Moravia Village supplemented by articles on fundamental fields of material and non-material traditional culture. This imaginatively composed book is supplemented by a range of visual materials. The outcome of a conference commemorating the work of František Bartoš is presented in *František Bartoš Linguist, Pedagogue, Ethnographer. A conference on the 100th Anniversary of his Death*.

Svět pod sklem

Etnografický ústav Moravského zemského muzea v Brně

12. prosince 2006–24. února 2007

Námět a scénář: PhDr. Hana Dvořáková

Na přelomu roku 2006/2007 se v Etnografickém ústavu Moravského zemského muzea v Brně uskutečnila výstava Svět pod sklem – Podoby vosku, která byla prvním komplexním zhodnocením sbírky, jež byla v posledních letech obohacena významnými akvizicemi. Autorka PhDr. Hana Dvořáková pojala tuto přehlídku i doprovodný katalog s reprezentativním výběrem reprodukcí ze širokého kulturně historického pohledu. Předestřela návštěvníkovi barvitý obraz zahrnující získávání a zpracování vosku a jeho využití (např. též v lidovém léčitelství), a to na hmotných dokladech převážně z 19. a počátku 20. století.

Výstavní sály byly členěny do několika tematických oddílů, počínaje výrobou svíček a jejich votivní funkcí v souvislosti s poutními místy, kde se nabízely (a stále nabízejí) poutní upomínky v podobě voskového sloupku ve tvaru knihy nebo prstence, popřípadě etue, s plastickými nálepy a obrázky. Připomenut byl životní cyklus, kdy svíčky provázejí člověka při všech významných událostech (narození, biřmování, svatba, smrt a pohřeb), stejně tak hrají důležitou roli při výročních obyčejích a svátcích (svátek Všech svatých, Dušičky, advent, Vánoce, Hromnice, svátek sv. Blažeje – patrona včelařů a voskařů, Velikonoce, Boží tělo).

Bohatá kolekce Moravského zemského muzea byla doplněna zápůjčkami z dalších muzejních institucí i ze soukromých sbírek, a tak mohlo být výtvarné zpracování vosku a jeho náhražky traganu představeno na velkém počtu rozmanitých exponátů: na trojrozměrných předmětech (Jezulátka, panenky, košíky s ovocem a květinami, sklenice obtáčené voskem, kraslice) a zarámovaných obrazech s církevní tematikou včetně skříňkových betlémů. Nejrozsáhlejší soubor prezentoval plastiky a prostorové kompozice umístované pod skleněné poklapy, které se podílely na výzdobě nejen venkovských, ale i měšťanských interiérů. Jejich tematika byla podřízena účelu: mohly být připomínkou sňatku, součástí svatého koutu či domácího oltáříku nebo plnily dekorativní funkci výzdoby interiéru.

Nejpůsobivější částí výstavy byla instalace v bývalé kapli Ústavu šlechticů, kde byly představeny klášterní práce a předměty s náboženskými náměty. Pro návštěvníky byla přitažlivá také demonstrace restaurátorské problematiky vosku a traganu, neboť bez tohoto odborně náročného úkonu by mnohé exponáty nebylo možno veřejně prezentovat. Výstava Svět pod sklem překročila hranice obvyklého etnologického pohledu a vstoupila do oblasti tzv. „populárního umění“ neboli masové kultury 19. století. Odhalila jednu stránku venkovské i měšťanské kultury a vkusu podléhající vlivu romantismu a sentimentu přetrvávajícího až do počátku 20. století.

Alena Křížová

K výstavě *O práci lidských rukou ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm*

Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm

25. dubna–17. července 2007

Námět a scénář: Mgr. Daniel Drápala, Ph.D. a Mgr. Václav Michalička

Tvůrčí a pracovní tým rožnovského Valašského muzea v přírodě otevřel výstavu *Práce lidských rukou* (25. dubna 2007) v období, v němž byly a jsou uskutečňovány rozsáhlé projekty otevírající novou vývojovou epochu. Epochu výrazných změn jak ve vnější podobě, tak i v poslání této instituce, která dnes patří nejen k vzácným kulturním statkům této země, ale i k významným fenoménům evropského kulturního bohatství.

Výstava je výsledkem perfektní odborné přípravy a vysoce profesionálního pracovního nasazení jejích tvůrců. Považuji za důležité zdůraznit tuto skutečnost nejen proto, že je potvrzením tendence, která převažuje a sílí v aktivitách soudobého národopisného muzejnictví v České republice, ale i proto, abych se zdůrazněním tohoto příkladného pozitivu připojil k těm, kdo jsou schopni vnímat existující a nově vznikající zdroje kladných společenských hodnot vzdor úporné snaze medií preferovat informace o „hodnotách“ se znaménkem zcela opačným. Z tohoto hlediska patří výstava k činům, které posilují životní optimismus nadějí v dobrou budoucnost a za to chci vyslovit autorům své uznání.

Expozice je věnována lidské práci. Tedy fenoménu, který minulých čtyřicet let totalitní moc usilovně a příznejme úspěšně diskreditovala tím, že k vrcholným společenským úspěchům patřilo získání existenčního místa, kde se pracovat příliš nemuselo, a že zakazování práce lidem, jimž byla práce povoláním a povolání smyslem života, využila jako účinného prostředku k likvidaci svých ideových odpůrců. Stojíme tedy před dilem, které specificky muzejními prostředky prezentuje lidskou práci jako skutečnou matku lidského pokroku, jako fenomén, v němž se v plné síle uplatňuje nezměrná hodnota lidského ducha, hodnota, která zásadním způsobem ovlivňuje osudy jedince i celé společnosti. Jak jinak než jako přesvědčivý důkaz platnosti takto chápaného významu lidské práce lze vnímat vše, co tvůrci výstavy v expozici shromáždili a na co svým systémem prezentace soustředují návštěvníkou pozornost.

Jednoznačně nás k takovému vnímání vede dokonalá účelnost, trvanlivost i estetický vzhled prezentovaných výrobků, které jednoduchými a opět geniálně účelnými nástroji vytvářeli vyučení řemeslníci i nevyučení *naturisti*, získávající způsobilost čili kvalifikaci k této činnosti přebíráním technologických i technických zkušeností od předchozích generací. Zkušeností, jejichž součástí byla nejen dokonalá znalost všech vlastností zpracovávaných materiálů, ale také intuitivní schopnost při konstrukci výrobků, výrobních nástrojů a při stanovení efektivních technologických

postupů aplikovat základní zákony mechaniky, fyziky a chemie ještě dříve, než byly tyto zákony popsány v odborných knihách nebo v situaci, kdy oni k těmto knihám neměli přístup.

Výrazným rysem zmíněné části tradičního kulturního dědictví je i způsob, jímž byly citované hodnoty udržovány v praktické použitelnosti. Při studiu tradiční lidové kultury je obvyklé používat pro tento komplikovaný a historicky poměrně složitě, ale přirozeně strukturovaný proces termín tradice nebo tradování. Jeho podstatou je, že osvědčené pracovní postupy, technické a technologické znalosti byly v počátečních fázích vývoje předávány z generace na generaci jen ústním sdělením.

Domýšlení významu tohoto jevu pro vývoj lidského společenství nabízí neomezené množství možností s výsledky velmi aktuálními. K takovým patří i závěr příběhu z knihy meditací Anthony de Mello, SJ: Modlitba žáby. V něm písmena neznalá služebná, která bez návodu k použití smontovala nově zakoupený přístroj do domácnosti vyvedla z údivu svou studovanou paní, které se to ani s návodem nepovedlo lakonickým vysvětlením: „Když člověk neumí číst, je nucen používat hlavu!“ Nevím, jestli už není nejvyšší čas tento citát strčit před oči nenasytým a duchovně zpozdilým lovcům internetových vědomostí.

I když výstava láká k dalším, tematicky souvisejícím úvahám, charakter stati velí tomuto lákadlu odolat. Nelze ovšem ještě nezdůraznit, že právě tato výstava vznikla

na nejsprávnějším místě – na Valašsku, v kraji, kde byl vždycky „... *konec chleba a začátek kamení*...“ a kde vzdor tomu jeho obyvatelé prosluli schopností prožít svůj byt' těžký život v lidském důstojenství a zajistit si obživu šikovností svých rukou a bystrostí svých hlav.

S technickým i ekonomickým rozvojem došlo ve společenském životě i na Valašsku k závažným změnám. Tradiční rukodělná výroba přestala být důležitým zdrojem obživy velké skupiny obyvatel a stala se kulturním statkem. Kulturním statkem, jehož ochraně a revitalizaci by měla být věnována v každé civilizované společnosti velkorysá péče. Rád při této příležitosti zdůrazňuji, že Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm je pro mne vlajkovou lodí v konvoji institucí, jimž je péče a ochrana estetických i etických hodnot díla lidových tvůrců všech generací aktuálním posláním. Je proto logické, že práci a dílu těch, kdo tyto hodnoty udržují a rozvíjejí v současných společenských podmínkách, je věnována významná část výstavy.

Karel Pavlišťík

Ztratila sem fěrtúšek...

Výstava o lidovém kroji luhačovického Zálesí

Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně

14. června–9. září 2007

Námět a scénář: PhDr. Blanka Petráková

V prostorách Muzea jihovýchodní Moravy probíhala od 3. května do 9. září 2007 výstava etnografky Blanky Petrákové o kroji na luhačovickém Zálesí. Autorka pojala tuto výstavu komplexně a vycházela z muzejních sbírek, nashromážděných bratry Václavíkovými na počátku 20. století. Získané předměty, z nichž většina ještě nebyla veřejnosti v plné šíři představena, věnovali luhačovickému muzeu. Významným zdrojem informací o podobě lidového kroje na počátku 20. století byla autorce také Václavíkova fotodokumentace uložená ve fotoarchivu MJVM ve Zlíně.

Výstava o kroji na luhačovickém Zálesí byla instalována v jedné výstavní místnosti, textová část na panelech, předměty ve vitrínách a jednotlivé krojové figuríny volně. Úvod tvořilo všeobecné pojednání o kroji tohoto národopisného regionu – o střihu, materiálu i výzdobě. Dále autorka charakterizovala region a uvedla ikonografické prameny k lidovému oděvu na Zálesí. Důkladné odborné texty o kroji byly výtvarně zpracované v zasklených panelech, doplněné snímky, jež známe z knihy A. Václavíka, ale byly použity i další fotografické doklady. Mužský kroj autorka prezentovala ve třech oddílech – základní oděv, svrchní oděv a krojové doplňky. Obdobně uvedla i ženský kroj, nejprve základní součástky oblečení, samostatně se věnovala leknici a zástěře a pak svrchnímu oblečení. Zvláště se věnovala úpravě hlavy, včetně obřadního ustrojení nevěsty. Samostatně pojednala o užívání kroje a také o kroji mužském pracovním a svátečním, ženském svátečním, svatebním a dětském. Každá část byla uvozena textem z lidové písně, začátek jedné z nich tvoří i název výstavy.

Nejvzácnější sbírkové předměty byly nainstalovány v prosklených vitrínách. Autorka jako první představila nejhodnotnější muzejní kusy, k nimž patřily především vzácné úvodní plachty, šatky a dýnka z čepců. O místě původu dýnka a šatky lokalizované do Březnice by však bylo možné polemizovat. Odborníky, ale i laiky jistě nejvíce zaujaly staré záleské rukávce, kterých je v muzejních sbírkách poskrovnu, stejně jako záleské ženské i mužské kordulky z různých starých materiálů. K ojedinělým patřily i síťované čepce dětské a ženské, které pamatovaly mladé roky našich babiček. Volně na středu sálu bylo instalováno sedm ne, zrovna vzhledově nejlépe ztvárněných postav mužů a žen v různých typech oblečení, v těch nejvzácnějších krojových součástkách. Nejvíce zaujalo děvče v plátěné leknici, rukávcích s původní výšivkou, v šatce a čepci s již neznatelně vyšitým záleským vzorem, nebo starý typ mužské čepice vydrovky, koženého opasku, u žen bylo možné obdivovat vzácné typy sukní a zástěr.

Za velmi působivý bylo možné pokládat oděv ženicha a nevěsty, který byl přesnou kopií svatebního páru z Václavíkovy knihy *Luhačovské Zálesí*. Na škodu bylo, že jej autorka umístila do prosklené vitríny. Naopak, zcela u vchodu volně stál pár žen ve svátečním oblečení ze třicátých let 20. století, což právě v tomto prostoru nepůsobilo dobře.

Výstava o kroji z luhačovického Zálesí patřila k takovému typu výstavy, jež souhrnně představí nejen bohatství kraje či regionu, ale samotného pracoviště. Výstavní sbírky byly dokladem dobré výtvarné, konzervátorské i odborné práce.

Ludmila Tarcalová

Foto Koukal Uherský Ostroh

Fotoateliér Antonína Koukala (1925–1956)

Městský úřad Uherský Ostroh ve spolupráci s Etnografickým ústavem Moravského zemského muzea v Brně

1. července–31. srpna 2007

Námět a scénář: PhDr. Helena Beránková

Ve dnech 1.7.–31.8. 2007 se ve výstavních prostorách zámku v Uherském Ostrohu uskutečnila výstava *Foto Koukal Uherský Ostroh* – s podtitulem *Fotoateliér Antonína Koukala (1925–1956)*. Jak název napovídá, téma výstavy bylo věnováno osobnosti místního fotografa Antonína Koukala a jeho dílu.

Antonín Koukal se narodil v roce 1895 v Nižkovicích u Brna jako jedno z šesti dětí v rodině zemědělského dělníka. Zásadní zlom v jeho životě způsobila první světová válka, kdy byl u polského Przemyslu raněn a následně mu byla amputována levá noha. V roce 1917 nastoupil rekválifikaci ve firmě Sanndalo, z původně vyučeného malíře pokojů se stal fotografem. Po válce odešel za svými rodiči do Uherského Ostrohu, kde působil jako v podstatě jediný profesionální fotograf. Odkoupil fotoateliér po Josefu Červinkovi a pracoval v něm až do roku 1939. Posléze si nechal postavit dům, který kromě bydlení zahrnoval i ateliér s příslušným zařízením. Ve své živnostenské práci mohl pokračovat i po znárodnění, neboť jako válečný invalida obdržel výjimku. V roce 1956 Antonín Koukal oficiálně ukončil svou činnost a odešel do penze.

V ateliéru Antonína Koukala se nechávali fotografovat lidé ze všech sociálních vrstev. Ponejvíce se jednalo o Ostrožany, ovšem své zákazníky měl také v blízkých obcích, kde jiný fotograf trvale nepůsobil, tedy Ostrožské Nové Vsi, Ostrožské Lhotě, Blatnici, Blatniče, Milokošti, Moravském Písku, někdy i z Polešovicích, Nedakoníc nebo Lipova. V dalších obcích blízkého okolí působili Koukalovi současníci a také v podstatě konkurenti, jako např. Adolf Kastner v Uherském Brodě, Jaroslav Chlud ve Strážnici, Josef Harník v Napajedlech, fotografové Kafka, Urbánek či Karel Šíma ve Veselí nad Moravou a další. Dílo fotografa Koukala je ve své ucelenosti zajímavé svou dokumentárností, zachycuje průběh životního cyklu více jak třiceti let. Lidé ze stejné společnosti, jako byl on, sám zachycuje v různém věku, jako batolata, předškolní děti, při slavnostních příležitostech a zlomových okamžicích – prvním svatém přijímání, konfirmaci, mladé muže při odvodu, dále pak svatby ale i pohřby. Na fotografiích lze spatřit nejenom tytéž osoby v různých životních fázích, ale také celé generace rodin, zachycených na portrétech. Portrétní fotografie a ateliérová práce byla také díky fyzickému handicapu fotografa jeho doménou. Přesto zachytil i okamžiky pořízené v terénu, jako např. vítání prezidenta Beneše, osvobození Uherského Ostrohu v dubnu 1945, či všední život – práci na poli nebo v knihařské dílně.

Autorce námětu i scénáře projektu PhDr. Heleně Beránkové se uskutečněním výstavy podařilo seznámit veřejnost uceleně s významem a společenským dopadem působení fotografa jak na vesnici, tak ve městě.

Výstava byla uspořádána ve dvou rovinách, produkci Koukalova ateliéru sleduje jak chronologicky, tak také tematicky dle životních etap jedince. Jednotlivé oddíly byly uvedeny vysvětlujícími texty, odkazy na širší souvislosti i připomenutí známých skutečností. V úvodní části výstavy byl návštěvník seznámen s rodinnými fotografiemi Antonína Koukala a jeho nejstaršími pracemi. Výstava byla následně dělena tematicky do bloků zaměřujících se na dětský portrét, následně pak dívčí a ženský portrét. Zastoupen byl i mužský portrét, a to zejména při příležitosti odvodu. Na rekruty navazoval panel s dívčími portréty, nesoucí název „Na naše věrné kamarádství...“ Následovala tematika svatebních portrétů, dále vícegeneračních rodinných portrétů a konečnou tečkou výstavy byla tematika smrti a pohřbu. Zdařilá byla instalace fotografií na panely v přehledném sledu a doplnění i hmotnými artefakty z fotografického ateliéru. Zkušenost a odborná erudovanost autorky se plně uplatnila v koncepčním skloubením doprovodného textu s fotografiemi i vystavenými předměty.

Proběhlý počín je zajímavý hned v několika směrech, jak již bylo zmíněno, a to jako medailon osobnosti, ale také současně se podařila shromáždit skvělá kolekce fotografického materiálu, podkladů pro možné etnologické nebo vizuálně antropologické bádání. Jednotlivé fotografie, které byly na výstavě instalovány, byly získávány od soukromých majitelů z rodinných alb, v čemž spočívá jedinečnost projektu. Pokud by v budoucnosti byl projekt zopakován, je víc než pravděpodobné, že kolekce fotografií by byla jiná nebo menší, projekt je tedy v podstatě neopakovatelný. Z badatelského hlediska bylo poučné sledovat komentáře návštěvníků, kteří znají kontexty fotografií. Komentáře k jednotlivým fotografiím a orální historie byly zpracovány pro vytvoření popisek k snímkům. Práce s veřejností v takovém rozsahu při tvorbě výstav v našem prostředí rozhodně není běžná. Závěrem lze jen dodat, že úsilí vložené to projektu tohoto druhu je možné ocenit zaslouženou pozorností odborné i laické veřejnosti.

Použitá literatura a prameny:

- BERÁNKOVÁ, H.: *Fotografický ateliér Adolfa Kastnera v Uherském Brodě*. Folia Ethnographica 34–35, 2000–2001, s. 123–136.
- BERÁNKOVÁ, H.: *Foto Koukal Uherský Ostroh*. (Scénář výstavy.) Uherský Ostroh 2007.
- BERÁNKOVÁ, H.: *Lokální společenství a fotograf – fotograf a lokální společenství*. Národopisná revue 17, 2007, č. 3, s. 145–152.
- BERÁNKOVÁ, H.: Terénní výzkum, leden – červen 2007, Uherský Ostroh.

Klára Brožovičová

Dcerám českým

Výstava o ženském vzdělávacím spolku Vesna v Brně

1870–1920

Etnografický ústav Moravského zemského muzea v Brně

6. června 2007–24. listopadu 2007

Námět a scénář: PhDr. Alena Kalinová a PhDr. Lenka Nováková

Od června do prosince 2007 probíhala ve výstavních sálech Etnografického ústavu Moravského zemského muzea v Brně výstava, která představila prvních pět desítek let života nejvýznamnějšího ženského spolku na Moravě.

Je nepochybné, že Vesna si takovou pozornost zaslouží. Česky vedený ženský vzdělávací spolek v Brně v poslední třetině 19. století, to je fenomén, který v sobě zahrnuje řadu souvislostí politických, kulturních, pedagogických, feministických a v neposlední řadě také etnologických a folkloristických. Autorky výstavy, PhDr. Alena Kalinová a PhDr. Lenka Nováková, měly při koncipování výstavy lehkou a zároveň i těžkou pozici. Že příprava byla dlouhodobá a všestranná, o tom vypovídá i jejich publikační činnost.

Dokumentace spolku je rozsáhlá. Vedle jeho vlastních edic je roztroušena po mnoha periodikách. Neobyčejně bohatý je materiál archivního charakteru, písemný i obrazový. Zahrnuje památky, které se týkají statutárních záležitostí, výukových programů, správy i stavební dokumentace budov a jejich vybavení a provozu, kulturních akcí a sběrů etnografického materiálu, které Vesna pořadala mimo základní rámec výuky. A potom je tady velké množství dokladů, které se týkají jednotlivých osobností, které ve Vesně působily nebo s ní přicházely do styku. Je samozřejmé, že prameny se v mnoha případech rozbíhají do různých archivních fondů a některé jsou v soukromých rukách. Totéž platí o trojrozměrných předmětech, vztahujících se k Vesně, nebo o artefaktech, které vznikaly přímo v ní.

(Na tomto místě nemohu nezmínit postřeh člověka, který žije v pražském jazykovém prostředí. Ti, kterým Vesna vstoupila do života – kdysi i v současnosti – projevují svůj vztah k ní personifikací v přívlastku: *Vesniny* školy, *Vesniny* sběry atd. Pro obyvatele západní poloviny státu je to překvapivý přístup, prozrazující důvěrný a citově zabarvený poměr).

Návštěvník mohl ve čtyřech propojených místnostech sledovat historii spolku a paralelně s ní drobné doteky, útržky životopisů nebo celé osudy lidí či dokonce rodin navázaných na Vesnu (stačí zmínit několikagenerační tradici předávanou v ženské linii rodiny Wanklový).

Výstavu otevřel dopis Boženy Němcové budoucí starostce Vesny Veronice Mikšíčkové v době dlouho před založením spolku (sám tento vztah by vydal na odbornou studii). Byl tu nastíněn vývoj ženského vzdělávání a emancipace, zrcadlily

se tady kapitoly z dějin etnografie, folkloristiky a svérázového hnutí i z dějin muzeologie a ženské módy. Je to jako řetěz času, jehož jednotlivé články jsou nestejně velké a nestejně významné podle toho, jak se jeví v optice Vesny a jak se ona sama proměňuje působením svého vedení a celkového společenského klimatu. Eliška Machová a František Mareš Vesnou žili profesionálně i osobně, stejně jako řada učitelů, vychovatelek a instruktorek. Spolupráce se spolkem byla zcela jistě zajímavá a inspirující pro intelektuály, umělce, publicisty a sběratele formátu Leoše Janáčka, Františka Bartoše, Dušana Jurkoviče, Gabriely Preissové, Elišky Krásnohorské, Krantiška Kretze, Josefa Klvani, Joži Úprky a mnoha dalších.

Vytvořit výstavní obraz tak mnohostranné instituce je vždy obtížné. Je třeba říci, že jazyk této výstavy je vstřícný a srozumitelný i k tomu, kdo není ochoten podrobně se seznámit s vystavenými písemnými dokumenty, s ukázkami korespondence a dobových tisků. Poměr mezi psaným slovem, u expozice podobného typu nezbytným, trojrozměrnými předměty a obrazovými doklady (zde, protože se jedná o historické dokumenty, převážně černobílými) byl zvolen citlivě. Prezentace sbírek byla vpravdě ukázková. V prvním výstavním sále je jasná konfrontace mezi předměty lidového a měšťanského původu. Je to protiklad, „střet“ dvou kultur. Toto napětí se v dalších prostorách zmírňuje a tlumí, dochází ke sblížení a dokonce k překrytí a prolnutí ve svérázově laděných textiliích a vybavení interiérů. Vesna jako jedno z center, kde byla lidová kultura dokumentována, sehrála také v tomto směru důležitou úlohu.

To, že výstava Vesny byla instalována v prostorách bývalého Paláce šlechticů, je shoda okolností, je v ní však obsažena jistá symbolika. Tento počín Etnografického ústavu Moravského zemského muzea zaslouží uznání i proto, že pro současné členky spolku Vesna i zájemce z řad veřejnosti byl uspořádán cyklus přednášek, tematicky souvisejících se zaměřením výstavy.

Irena Štěpánová

Abstract

Exhibitions

The section containing reviews of exhibitions informs us about five shows in 2006 and 2007. At the turn of 2006/2007 the Institute of Ethnography of the Moravian Museum in Brno prepared an exhibition titled *The World Under the Glass*; it was the first time the museum was able to show off its rich collection. It showed the transformations of wax from processing to the wide range of finished products and their different uses. Special attention was paid to little wax statues and objects under glass cover.

The exhibition *About the Work of Human Hands* was compiled by the Wallachian Open-Air Museum in Rožnov pod Radhoštěm. It was devoted to handicrafts in the Wallachia and Těšín region. It connected presentation of historic handicrafts in the area at the turn of the 19th and the 20th centuries with introduction of contemporary craftsmen awarded the prestigious title Bearer of the Folk Craft Tradition.

The exhibition in Luhačovice, *I've Lost My Little Apron*, dealt with the traditional costume in Luhačovické Zálesí region. Collections assembled by the Václavík brothers in the first half of the 20th century were used – many of them had not been shown before.

The exhibition *Photo Koukal Uherský Ostroh* was created through co-operation between the city of Uherský Ostroh and the Institute of Ethnography of the Moravian Museum in Brno. It tracked the thirty-year history of a local photographic studio. It is possible to identify changes in people's clothing in the town as well as in the village thanks to the well-preserved studio and portrait production. The long period of time even allows us to see changes within one family or of one person.

The exhibition *For Czech Daughters* in the Institute of Ethnography of the Moravian Museum in Brno introduced the history of the Ladies' Educational Association Vesna. The exhibition shows different aspects of the association's work, individual spheres of interest, personalities and other external collaborators involved in the association's activities.

Pokyny pro úpravu příspěvků *Národopisného věstníku*

Písmo: ARIAL nebo TIMES NEW ROMAN; bez stínování, psaní všech velkých písmen nebo kapitálek

název příspěvku: velikost 12 / tučně

jméno autora: velikost 12 / tučně+kurzíva

názvy kapitol: velikost 12 / podtržené

vlastní text: velikost 12

Odstavec: zarovnání vlevo; řádkování 1,5; začátek odstavce neformátovat žádným odsazením (klávesou TAB, několika úhozy mezerníkem); klávesu ENTER použijte pouze k oddělení odstavců

Poznámky: umístít pod čarou (Vložit → Odkaz → Poznámky pod čarou; číslovat 1, 2, 3 atd.)

Seznam pramenů a literatury (nadpis těchto soupisů bude sjednocen s nadpisy ostatních kapitol v textu): za vlastním textem

Bibliografické záznamy v následující jednotné podobě:

JANOTKA, M. – LINHART, K.: *Zapomenutá řemesla*. Praha 1984.

nebo

PAVLIŠTÍK, K.: *O domácí výrobě na Valašsku*. Národopisné aktuality 23, 1995, č. 4, s. 15–24.

Citace archivních pramenů podle následujícího vzoru:

Moravský zemský archiv v Brně, fond G113 – Zemská rada živnostenská, inventární číslo 58, signatura Xa, číslo kartonu 580, fol. 5–8.

Resume u příspěvků v oddílech Studie, Materiály: český text určený pro překlad do anglického jazyka v rozsahu ½ normostrany

Fotografie: nevkládat do textu, přiložit jako samostatnou přílohu/-hy, opatřit seznamem fotografií (u popisů uvést vedle názvu také autora, místo archivace fotografie či vlastníka obrazového materiálu, vročení)

Název souborů: každý soubor bude mít název složený z příjmení autora a názvu příspěvku:

Pavlišťík_O domácí výrobě.doc

– bude-li k příspěvku připojena obrazová příloha, bude vše (textová i obrazová část) vložena

do složky téhož názvu: **Pavlišťík_O domácí výrobě** – a ve složce bude textový dokument

Pavlišťík_O domácí výrobě_Text a jednotlivé očíslované obrázky: **Pavlišťík_O domácí výrobě_Obr1**; **Pavlišťík_O domácí výrobě_Obr2** atd.

Redakce

Do Národopisného věstníku 2007 přispěli:

PhDr. Helena BERÁNKOVÁ, Etnografický ústav Moravského zemského muzea, Brno (Koblišná 1, 659 37 Brno)

Bc. Klára BROŽOVIČOVÁ, Národní ústav lidové kultury, Strážnice (Zámek 672, 696 62 Strážnice)

Mgr. Daniel DRÁPALA, Ph.D., Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Brno (A. Nováka 1, 602 00 Brno)

Mgr. Pavel HAVRÁNEK, Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Brno (A. Nováka 1, 602 00 Brno)

PhDr. Markéta HOLUBOVÁ, Ph.D., Etnologický ústav AV ČR v.v.i., Praha (Na Florenci 3, 110 00 Praha 1)

Mgr. Petra CHRENKOVÁ, Katedra teorie kultury Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Praha (Celetná 20, 116 36 Praha 1)

PhDr. Alena KALINOVÁ, Etnografický ústav Moravského zemského muzea, Brno (Koblišná 1, 659 37 Brno)

Doc. PhDr. Alena KRÍŽOVÁ, Ph.D., Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Brno (A. Nováka 1, 602 00 Brno)

PhDr. Jiří LANGER, CSc., Rožnov pod Radhoštěm (5. května 1551, 756 61 Rožnov pod Radhoštěm)

Mgr. Václav MICHALIČKA, Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, Rožnov pod Radhoštěm (Palackého 147, 756 61 Rožnov pod Radhoštěm)

PhDr. Jan PARGAČ, CSc., Ústav etnologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Praha (Celetná 20, 116 42 Praha 1)

PhDr. Karel PAVLIŠTÍK, CSc., Muzeum jihovýchodní Moravy, Zlín (Soudní 1, 760 01 Zlín)

Doc. PhDr. Lydia PETRÁŇNOVÁ, CSc., Etnologický ústav AV ČR v.v.i., Praha (Na Florenci 3, 110 00 Praha 1)

Mgr. Klára PILÍKOVÁ, Ústav etnologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Praha (Celetná 20, 116 42 Praha 1)

PhDr. Alena PRUDKÁ, Muzeum jihovýchodní Moravy, Zlín (Soudní 1, 760 01 Zlín)

Bc. Eva ROMÁNKOVÁ, Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Brno (A. Nováka 1, 602 00 Brno)

PhDr. Lia RYŠAVÁ, Základní škola, Miroslav (Třináctky 19, 671 72 Miroslav)

Mgr. Tomáš ŠENKYŘÍK, Muzeum romské kultury, Brno (Bratislavská 67, 602 00 Brno)

Doc. PhDr. Irena ŠTĚPÁNOVÁ, CSc., Ústav etnologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Praha (Celetná 20, 116 42 Praha 1)

PhDr. Ludmila TARCALOVÁ, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště (Smetanovy sady 179, 686 01 Uherské Hradiště)

Mgr. Anna VELIKÁ, Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Brno (A. Nováka 1, 602 00 Brno)

Mgr. Dana VESELSKÁ, Židovské muzeum, Praha (U Staré školy 1, 110 00 Praha 1)

Mgr. Jiřina VESELSKÁ, Frýdek-Místek (Na Veselé 781, 738 01 Frýdek-Místek)

PhDr. Ilona VOJANCOVÁ, Soubor lidových staveb Vysočina, Hlinsko (Příčná 350, 539 01 Hlinsko)

Národopisný věstník XXIV (66) za rok 2007

Bulletin d'ethnologie / Ethnographical Bulletin

Vydala Česká národopisná společnost za podpory Rady vědeckých společností při AV ČR
v Praze v roce 2007

Redakce: Daniel Drápala

Jazykové korektury: Jaroslav Štěpán

Překlady do angličtiny: Eva Románková

Obálka: Lenka Kovalová

Grafické zpracování, tisk: Metoda spol. s r. o.

Adresa redakce: Národní třída 3, 117 20 Praha 1

Náklad 250 ks

ISSN 0323–249